

המכללה הטכנולוגית של חיל האוויר
באר שבע

חוברת לימוד ותרגול להצלחה באזרחות
2 יחידות לימוד

2019-2020

חוברת זו הינה תלקיט מחומרים מקוריים שיוצרו על ידי צוות המורים, מעיבוד לחומרים המופיעים בספרי לימוד, מחומרים שהועברו בהשתלמויות ומחומרים המופצים ברשת. התכנים הינם לשימוש פנימי בלבד ולא למטרות מסחריות / מטרות רווח.

כתבו וערכו – צוות אזרחות ©

תלמידים יקרים,

חוברת הלימוד שלפניכם נכתבה במטרה לסייע לכם בלימוד מקצוע האזרחות. החוברת מקיפה את כל נושאי הלימוד, היא ערוכה באופן מקצועי ומציגה בצורה מובנית, בהירה ומקיפה את כל הנושאים הרלוונטיים. בחוברת הושקעה מחשבה רבה, תוך ניצול הידע והניסיון רב השנים של לימוד המקצוע על ידי המחברים. כדי להפיק את המיטב מן החוברת, מומלץ לקרוא היטב את תכני הלימוד ולענות על שאלות התרגול המופיעות בגוף החוברת. ההתמודדות עם השאלות ובחינות התרגול תהיה עבורכם מדד להפנמת החומר ולשליטה בו.

חשוב לציין כי החוברת מהווה נדבך משלים לשיעור בכיתה, בו המורה מחדד נושאים, מרחיב ונותן דוגמאות נוספות.

- החוברת כוללת את הנושאים הבאים :
- תכנית הלימוד באזרחות בהיקף 2 יח"ל.
- כיצד עונים על השאלות באזרחות.
- מילות מפתח להבנת השאלה.
- שאלות תרגול בנושאי הלימוד השונים.

בהצלחה !!!
צוות אזרחות

תוכן עניינים

עמודים

נושאים

4-12	מילות המטלה באזרחות + מילות מפתח להבנת השאלה
13-16	הרקע להכרזת העצמאות- החלטה 181
17-24	הכרזת העצמאות
	מהי דמוקרטיה? – ערכים, עקרונות ומאפיינים
25-26	הרעיון הדמוקרטי
27-29	המדינה הדמוקרטיה : תפיסות דמוקרטיות - ליברליות
30-32	המדינה הדמוקרטיה : גישות כלכליות- חברתיות שונות
33-35	עקרון שלטון העם
36-38	בחירות דמוקרטיות
39-40	עקרון הכרעת הרוב
41-44	תרבות פוליטית - עקרון הפלורליזם, הסכמיות וסובלנות
45-55	זכויות האדם והאזרח (טבעיות, פוליטיות, חברתיות וקבוצה)
56-63	עקרון הגבלת השלטון (הפרדת רשויות, תפקידי התקשורת, מנגנוני פיקוח וביקורת, חוקה)
64-68	עקרון שלטון החוק
69-71	גבולות בדמוקרטיה
72-76	שאלות תרגול לסיכום הפרק
	מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
77-82	לאום ומדינות לאום
83-84	ההצדקות למדינת הלאום הדמוקרטית
85	עמדות לגבי אופייה הדתי-תרבותי ולאומי הרצוי של מדינת ישראל
86-90	מאפייני מדינת ישראל כמדינה יהודית – סמלים, חוקים, השפה העברית ולוח השנה
91	הסדר הסטטוס קוו
92-94	ישראל והתפוצות
95-99	מעמדם של המיעוטים בישראל- מאפייני קבוצות המיעוטים, מעמד השפה הערבית
100-102	השסע הלאומי
103-107	שאלות תרגול לסיכום הפרק
	המשטר והפוליטיקה במדינת ישראל
108-117	יסודות חוקתיים בישראל
118-126	הרשות המחוקקת – הכנסת
127-130	הרשות המבצעת – הממשלה
131-136	הרשות השופטת
137-139	שאלות לסיכום הפרק
140-170	אשכולות
171	אתרים מומלצים

מבנה בחינת הבגרות

פרק א'

שאלות אירוע:

יש לבחור 1 מתוך 2 שאלות העוסקות בניתוח אירוע וקישורו לחומר הנלמד.
(14 נקודות לשאלה, בכל שאלה 2 סעיפים)

פרק ב'

שאלות ידע:

יש לבחור 3 מתוך 5 שאלות הדורשות מיומנויות חשיבה ושינון פשוטות.
(9 נקודות לשאלה)

יש לבחור 1 מתוך 5 שאלות הדורשות מיומנויות חשיבה מורכבות
(כולל: השוואה בין שני נושאים, אינטגרציה בין שני נושאים וכולי, 13 נקודות לשאלה). כל
שאלה תשלב ידע מאחד אשכולות הבחירה עם ידע מהנושאים שהם חובה ללמידה.

פרק ג'

קטע לא מוכר (אנסיין).

בפרק זה יינתן קטע קריאה, טקסט אקטואלי. לאחר הקטע יינתנו 3 שאלות, יש לבחור 2 (12
נקודות לשאלה).

פרק ד'

חלק ראשון- שאלות אירוע חד-צדדיות:

יש לבחור שאלה אחת מתוך 4

חלק שני- שאלות עמדה:

יש לבחור שאלת אחת מתוך 2 שאלות.

(11 נקודות לשאלה).

סך הכל ארבעה פרקים ותשע שאלות.

כיצד עונים על השאלות בבחינת הבגרות

בחינת הבגרות באזרחות מורכבת מארבע פרקים :

- פרק ראשון : שאלות אירוע דו-צדדיות 1-2 (עונים על שאלה אחת מתוך 2)
- פרק שני : חלק א'- שאלות ידע פשוט 3-7 (עונים על 3 שאלות מתוך 5)
- חלק ב'- שאלות ידע מורכבות - נושאי אשכול 8-12 (עונים על שאלה אחת מתוך 5)
- פרק שלישי : קטע קריאה אנסיין 13-15 (עונים על שתי שאלות מתוך 3)
- פרק רביעי : חלק א'- שאלות אירוע חד צדדיות 16-19 : (עונים על שאלה 1 מתוך 4)
- שאלות 16-17 נושא העמדות "החלומות" על אופייה הרצוי של מדינת ישראל.
- שאלות 18-19 כלל הנושאים
- חלק ב'- שאלות עמדה 20-21 (חובה לענות על שאלה אחת מתוך 2)

סה"כ 4 פרקים ו9 שאלות!!!

שאלות אירוע (פרק ראשון ורביעי)

כיצד ניגשים לשאלות אירוע באזרחות?

- יש לקרוא את האירוע המוצג ולזכור כי השאלה מופיעה בסוף
- חשוב לשים לב על מה הנכם נשאלים? מה המושג אותו אתם נדרשים לזהות. למשל: גישה כלכלית- חברתית, עקרון דמוקרטי, זכויות, סוג זכויות, מדיניות, חוק וכו'
- באירוע עצמו ישנם רמזים מתוך ההגדרה של המושג הנדרש. למשל, אם השאלה נוגעת לזכויות ובאירוע מדובר על העלבה, זלזול ועוד... כנראה שהמושג הנדרש הוא הזכות לכבוד.

עליכם לענות על כל שלושת מרכיבי השאלה :

- א. **ציין** = זיהוי המושג הנדרש, התשובה המיידית והקצרה לשאלה. (חשוב בתשובה להעתיק לפני ציון המושג את מה שכתוב בין ה"הצג" ל"הסבר" על מנת לוודא שהנכם עונים על ששאלתם).
- ב. **הצג** = הגדרה מדויקת של המושג אותו זיהיתם וציניתם.
- ג. **הסבר** = ההסבר מורכב משלושה חלקים :
 - א. **ביסוס** – הבאת ציטוט מתוך האירוע הנתון בשאלה, יש להקפיד על כתיבת משפט אחד או שניים בלבד ולא לצטט את כל הקטע הנתון בשאלה.
 - ב. **קישור** – כתבו במילים שלכם תוך שימוש במילים מתוך ההגדרה שהצגתם בכדי להסביר מדוע על סמך האירוע החלטתם שמדובר במושג אותו ציינתם.
 - ג. **סגירה** – "ובכך בא לידי ביטוי..." המושג אותו ציינתם על מנת לוודא שלאורך כל התשובה הייתה עקביות.

שאלה לדוגמא

לשירותי הביטחון של ישראל הגיע מידע על קבוצה קיצונית המתכוננת לעשות מעשים שיפגעו בביטחון המדינה. כדי למנוע פגיעה זו הורה שר הביטחון לעצור את מנהיגי הקבוצה בלי משפט למשך שישה חודשים, העצורים עתרו לבג"ץ בטענה שהמעצר אינו חוקי, אולם בג"ץ דחה את העתירה וקבע ששר הביטחון פעל בהתאם לסמכותו.
- ציין והצג את האמצעי ששר הביטחון הורה על הפעלתו.
הסבר את תשובתך על פי הקטע.

תשובה

ציין: האמצעי ששר הביטחון הורה על הפעלתו הוא: מעצר מינהלי.
הצג: מעצר מניעתי שנעשה ללא הגשת כתב אישום/משפט, אלא על סמך חשדות בלבד. מטרתו למנוע סכנה ופגיעה בביטחון המדינה או הציבור; הליך שנמצא תחת ביקורת רבה עקב הפגיעה בזכות להליך הוגן; שר הביטחון רשאי להוציא הוראה כזאת אך לא יותר מתקופה של 6 חודשים ולאחר מכן קבלת אישור בתי משפט.

הסבר:

(ביסוס) בקטע נכתב "כי שר הביטחון הורה לעצור את מנהיגי הקבוצה לזמן קצוב וללא משפט, מכיוון שהגיע אליו מידע על כוונת הקבוצה לעשות מעשים שיפגעו בביטחון המדינה". (קישור) מכאן ניתן לראות שזהו מעצר מנהלי כיוון ששר הביטחון הורה על מעצר זה כדי להגן על בטחון הציבור וזאת על סמך חשדות בלבד.

שאלות ידע פשוט (שאלות 3-7 מופיעות בפרק השני בבחינת הבגרות)

• בשאלות ידע פשוט יש לכתוב את ההגדרה המלאה של המושג הנתון (2-3 שורות)

• במידה והשאלה עוסקת בהכרזת העצמאות וישנה הוראה "הבא" יש לצטט מההכרזה

• שאלות בהם הנכם נדרשים להציג דומה או שונה בין שני מושגים יש לעשות שימוש במילות השוואה כגון: לעומת זאת/ בניגוד/ להבדיל/ בדומה/ בשונה ועוד. אין לענות בטבלה!!

• בשאלות על אופייה של מדינת ישראל כאשר הנכם מתבקשים להציג חוק או סמל המבטא את היותה מדינה יהודית יש להציג גם את תוכן החוק/ סמל ולהסביר כיצד הוא מבטא את המדינה היהודית.

שאלה לדוגמא

הצג שני הבדלים בין הגישה הסוציאל דמוקרטית לגישה הליברלית.

תשובה

- הגישה הליברלית שמה דגש על חירויות הפרט בתחום הכלכלי חברתי, לעומת זאת הגישה הסוציאל-הדמוקרטית שמה דגש על ערך השוויון החברתי כלכלי ועל כן תפעל לצמצום הפערים הכלכליים החברתיים בחברה.
- בנוסף, מידת ההתערבות של המדינה בחיי הפרט במדינה הדוגלת בגישה הליברלית היא מעטה מכיוון שגישה זו מאמינה באחריות האזרח על מצבו לעומת זאת, מידת ההתערבות של המדינה בחיי הפרט במדינה הדוגלת בגישה הסוציאל דמוקרטית היא רבה מכיוון שגישה זו מאמינה כי זה אחריותה לפעול לצמצום הפערים החברתיים.

שאלות ידע מורכב – נושאי אשכול (פרק שני שאלות 8-12)

בשאלות ידע מורכב ניתנים שני מושגים עליכם לכתוב את ההגדרה של כל מושג הנתון בשאלה (גם אם לא הייתה הוראה מפורשת כגון "הצג").
לאחר שכתבתם את ההגדרה של כל מושג עליכם להסביר את הקשר בין המושגים הנתונים:

הגדרה מושג א' = הגדרת המושג הנתון בשאלה
הגדרת מושג ב' = הגדרת המושג הנתון בשאלה (גם כאשר לא כתוב "הצג")
הסבר קשר בין המושגים = הסבר הקשר בין שני המושגים שהגדרתם

שאלה לדוגמה

הצג את עקרון הפלורליזם .
הסבר כיצד עקרון הפלורליזם ממומש בעקרון הפרדת הרשויות.

תשובה

הצג: עקרון הפלורליזם - עקרון דמוקרטי לפיו על המדינה והחברה להכיר בקיומן של ריבוי ומגוון דעות/ עמדות של אנשים או קבוצות- כערך רצוי. לא זאת בלבד על המדינה והחברה לתמוך ולעודד קיום, ביטוי ומימוש מגוון דעות/ עמדות של אנשים או קבוצות.
הצג: עקרון הפרדת רשויות - אמצעי דמוקרטי המאפשר את פיצול הכוח השלטוני לשלוש רשויות: מחוקקת, מבצעת ושופטת. מטרתו להגביל את השלטון (למנוע את ריכוז הכוח, לקדם הגנה על זכויות האדם). לכל רשות סמכויות ייחודיות בתחומה אך לא מוחלטות (עירוב סמכויות), ומתקיימים בין הרשויות יחסי איזון, ריסון, פיקוח ובקרה (איזונים ובלמים).

הסבר: עקרון הפלורליזם ממומש בעקרון הפרדת הרשויות בכך שהכוח השלטוני מתחלק בין שלוש רשויות - המבצעת, המחוקקת, השופטת - שלכל אחת מהן סמכויות שונות ותפיסות שונות.

שאלות על קטע קריאה אנסין (פרק שלישי)

השאלות בפרק זה מורכבות משני חלקים:

- בחלק הראשון של כל שאלה עליכם להציג כלומר, לכתוב הגדרה מלאה של המושג הנתון בשאלה (בחלק זה עליכם לכתוב את ההגדרה כפי שלמדתם ולא על פי הקטע הנתון בבחינה, כלומר בשלב זה לא להתייחס כלל לכתוב בקטע).
- בחלק השני עליכם לכתוב הסבר על פי ההנחיות של שאלות האירוע, כלומר:

- א. **ביסוס** = הבאת ציטוט מתוך הקטע הנתון בבחינה, יש להקפיד על כתיבת משפט אחד או שניים בלבד ולא לכתוב את כל הקטע עצמו.
- ב. **קישור** = כתבו במילים שלכם תוך שימוש במילים מתוך ההגדרה שהצגתם בכדי להסביר מדוע על סמך האירוע החלטתם שמדובר במושג אותו ציינתם.
- ג. **סגירה** = "ובכך בא לידי ביטוי..." המושג אותו ציינתם על מנת לוודא שלאורך כל התשובה הייתה עקביות.

** שימו לב כאשר יש שאלה הדורשת את עמדת הכותב יש להתייחס בהסבר לטענתו בקטע הנתון... שלרוב יופיע בקטע כ: לדעתי... / לטענתי...

שאלות עמדה (פרק רביעי שאלות 20-21) שאלת חובה!!!

שאלת עמדה דורשת התייחסות ברורה וישירה לסוגיה שבמחלוקת והבעת עמדה ברורה, הנכם מתבקשים לנמק את עמדתכם על בסיס החומר הנלמד ולנמק את העמדה המנוגדת לעמדתכם על בסיס החומר הנלמד באזרחות.

- א. טענה = "אני תומך / מתנגד ... או אני בעד/ אני נגד... הסוגיה המופיעה בשאלה.**
- ב. נימוק המחזק את העמדה שהצגתם בטענה = 1.** ציון והצגת מושג מתחום הידע באזרחות.
- 2.** הסבר כיצד המושג שצינת והצגת מגבה ומחזק את הטענה שהצגתם.
- ג. נימוק המחזק את העמדה המנוגדת לעמדה הצגתם בטענה = 1.** ציון והצגת מושג מתחום הידע באזרחות.
- 2.** הסבר כיצד המושג שצינת והצגת מגבה ומחזק את העמדה המנוגדת לטענה שהצגתם.

*** יש להימנע מסתירה פנימית בתשובה או מתשובה מסתייגת.

שאלה לדוגמא

משרד החינוך הצרפתי אסר על תלמידים להשתמש בטלפונים סלולריים במהלך כל זמן השהות בבתי הספר – בשיעורים ובהפסקות כאחד.

יש הטוענים כי גם בישראל משרד החינוך צריך לאסור על תלמידים להביא מכשירי טלפון לביה"ס ולהשתמש בהם, ואילו אחרים מתנגדים לכך ומבקשים לעודד את השימוש בטלפונים בביה"ס.

הבע עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד לעמדה המנוגדת לשלך.

בכתיבתך הקפד על הרכיבים האלה:

א. טענה - הצגת עמדתך באופן ברור.

ב. הנמקת עמדתך – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

ג. הנמקת העמדה המנוגדת – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

שלב מקדים

נושא מרכזי – הבאה ושימוש במכשירים סלולריים בבתי ספר
הסוגיה השנויה במחלוקת – האם המדינה צריכה לאסור על הכנסת מכשירים סלולריים לבתי הספר או לא.

"סיעור מוחות" – מהם פריטי המידע והמושגים מתחום לימודי האזרחות הקשורים לסוגיה? המושגים והנושאים יכולים להיות למשל:
בעד איסור:

1. זכויות יסוד: הזכות לחיים וביטחון (קרינה מסכנת חיים)
2. הזכות לשוויון (לסוג המכשיר יש סטטוס חברתי, שימוש במכשיר ככלי לימודי תלמידים שאין להם יכולת כלכלית לגלישה או מכשיר חכם)
3. זכויות חברתיות: הזכות לחינוך (הסחת דעת)

נגד האיסור :

1. הזכות לחירות
2. פלורליזם - כנגד לתפיסה שקיימת סכנת קרינה
3. הזכות לקניין (לתלמידים יש זכות לעשות שימוש ברכושם)

ניתן לקשר בין עמדתכם לבין מושגים נוספים, שאינם המושגים הקשורים ישירות ומיידיית לסוגיה, אלא בצורה עקיפה יותר, למשל:
ב"סיעור המוחות" לשם פיצוח השאלה, אין צורך להגיע לכל המושגים האפשריים, אלא ניתן להסתפק ב-3-4 מושגים בסיסיים הקשורים לסוגיה שבויכוח.

תשובה :

א. טענה: אני תומך באלו הטוענים שעל משרד החינוך לאסור לגמרי הבאה של טלפונים סלולריים לביה"ס ושימוש בהם.

ב. נימוק לעמדתני: אני מבסס את עמדתי על **הזכות לחיים, לביטחון ולשלמות הגוף** : זכות זו קובעת שאין לפגוע בחייו ובגופו של אדם, וכן שחובת המדינה להגן על כל בני האדם החיים בשטחה מפני פגיעה בחייהם ובגופם בידי אחרים.

קיים חשש שקרינה רבה ממכשירים סלולריים, ובמיוחד כאשר הם מרוכזים יחד, עשויה לפגוע בבריאות ובשלמות הגוף של מי ששוהה ליד המכשירים ומשתמש בהם. משום כך, על המדינה להגן על התלמידים שנמצאים בביה"ס שעות רבות – ולאסור את הבאת המכשירים. בדרך זו היא תממש את חובתה להגן על האזרחים מפני פגיעה אפשרית בגופם.

ג. נימוק שמתנגד לטענה ניתן לבסס על ערך הפלורליזם: ערך זה מדגיש את הטוב שבמגוון בחברה, והוא מעודד הכרה בערך של ריבוי דעות ועמדות של אנשים או קבוצות. אימוץ הערך הזה מחייב עידוד ותמיכה בקיום וביטוי של מגוון דעות בחברה.

קיימות גישות שונות באשר להשפעה של מכשירים סלולריים על יחסים חברתיים ועל למידה, כאשר חלק מהחוקרים ומאנשי החינוך סבורים ששימוש מושכל במכשירים סלולריים מסייע לקידום הלמידה. יתרה מזאת, חלק מן התלמידים מעידים כי השימוש בטלפונים מסייע להם ללמוד טוב יותר. משום כך, אין לפסול עמדה לגיטימית באשר לשימוש במכשירים סלולריים בלמידה – ועל המדינה לאפשר זאת ואף לתמוך בשימוש בהם.

מילות מפתח להבנת השאלה

התשובות האפשריות (ציין הן):	אם כתוב בשאלה
<ol style="list-style-type: none"> 1. הצדקות היסטוריות 2. הצדקות בינלאומיות 3. הצדקה טבעית/ אוניברסלית 	הצדקה בהכרזת העצמאות
<ol style="list-style-type: none"> 1. לאו"ם 2. לערבים תושבי מדינת ישראל 3. למדינות ערב השכנות 4. לעם היהודי בתפוצות 	פנייה מבין הפניות לגורמים שונים בהכרזת העצמאות
<ol style="list-style-type: none"> 1. דמוקרטיה ליברלית - אינדיבידואלית 2. דמוקרטיה רפובליקנית 3. דמוקרטיה רב תרבותית 	תפיסה דמוקרטית
<ol style="list-style-type: none"> 1. גישה כלכלית חברתית ניאו-ליברלית 2. גישה כלכלית חברתית סוציאל - דמוקרטית 	גישה כלכלית - חברתית
<ol style="list-style-type: none"> 1. עקרון שלטון העם 2. עקרון הכרעת הרוב 3. עקרון הפלורליזם 4. עקרון ההסכמיות 5. עקרון הסובלנות 6. עקרון הגבלת השלטון 7. עקרון שלטון החוק 8. עקרון הפרדת רשויות 	עקרון דמוקרטי
<ol style="list-style-type: none"> 1. דמוקרטיה ישירה 2. דמוקרטיה עקיפה 	סוג דמוקרטיה
<ol style="list-style-type: none"> 1. כלליות 2. חשאיות 3. מחזוריות 4. שוויוניות 5. התמודדות חופשית / הוגנת 	תנאי לבחירות דמוקרטיות
<ol style="list-style-type: none"> 1. שיטת בחירות ארציות 2. שיטת בחירות יחסית 3. שיטת בחירות רשימתית 	מאפיין שיטת הבחירות בישראל
<ol style="list-style-type: none"> 1. זכויות אדם טבעיות 2. זכויות אזרח פוליטיות 3. זכויות כלכליות- חברתיות 4. זכויות קבוצתיות/ תרבותיות 	סוג זכויות

<ol style="list-style-type: none"> 1. כבוד 2. חירות 3. חופש הביטוי 4. חופש התנועה 5. חופש המחשבה והמצפון 6. חופש העיסוק 7. חופש דת 8. חופש מדת 9. הליך הוגן 10. חיים וביטחון 11. שוויון 12. קניין 	<p>זכות</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. העדפה מתקנת 2. הבחנה מותרת 3. אפליה פסולה 	<p>מדיניות</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. חובת האדם כאדם 2. חובות האזרח וערכים אזרחיים 	<p>סוג חובה</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים / מוסדיים 2. מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים / לא מוסדיים 	<p>סוג מנגנון הפיקוח והביקורת</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. לאומיות אתנית-תרבותית 2. לאומיות פוליטית 	<p>סוג הלאומיות</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. מדינת לאום אתנית-תרבותית 2. מדינה דו-לאומית 3. מדינה רב לאומית 4. מדינת לאום פוליטית / כלל אזרחיה 	<p>סוג מדינת הלאום</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. ההצדקה מן הזכות להגדרה עצמית / ההצדקה הקולקטיבית 2. ההצדקה הליברלית על פי הזכות לתרבות 3. ההצדקה על פי חשיבות הסולידריות 4. ההצדקה על פי עקרון הכרעת הרוב 5. ההצדקה במקרה היהודי על פי הזכות לביטחון ומניעת רדיפות 	<p>הצדקה דמוקרטית לקיומן של מדינות לאום אתניות תרבותיות</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. עמדה דתית-חרדית 2. עמדה דתית-לאומית 3. עמדה מסורתית 4. עמדה חילונית-היהדות כתרבות 5. עמדה חילונית-הפרדת הדת מהמדינה 	<p>עמדה "חלום" בנושא זהותה הדתית-תרבותית הרצויה של המדינה (שאלה 16)</p>

<p>1. מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית של כל אזרחיה</p> <p>2. מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית אתנית.</p> <p>3. מדינת לאום פוליטית של כלל אזרחיה או כלל לאומיה</p>	<p>עמדה "חלום" בנושא הזהות הלאומית של המדינה (שאלה 17)</p>
<p>1. חוק חינוך ממלכתי</p> <p>2. חוק שעות עבודה ומנוחה</p> <p>3. חוק יסודות המשפט</p> <p>4. חוק יסוד : מקרקעי ישראל</p> <p>5. חוק איסור גידול חזיר</p> <p>6. חוק חג המצות</p> <p>7. חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה</p> <p>8. חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם</p> <p>9. חוק השידור הציבורי</p> <p>10. חוק בתי דין רבניים</p> <p>11. חוק השבות</p> <p>12. חוק האזרחות</p>	<p>חוק</p>
<p>הסדר הסטטוס-קוו</p>	<p>הסכם</p>
<p>1. כינון ממשלה</p> <p>2. ייצוג האזרחים</p> <p>3. חקיקה</p> <p>4. פיקוח וביקורת</p> <p>5. מינוי בעלי תפקידים</p> <p>6. אסיפה מכוננת</p>	<p>תפקיד הכנסת</p>
<p>1. קריאה טרומית</p> <p>2. קריאה ראשונה</p> <p>3. קריאה שנייה ושלישית</p>	<p>קריאה (בהליך חקיקת חוק בכנסת)</p>
<p>1. קביעת מדיניות ויישומה</p> <p>2. סמכות שיורית של הממשלה</p> <p>3. חקיקת משנה</p> <p>4. תקנות לשעת חירום</p>	<p>תפקיד הממשלה</p>
<p>1. אחריות מיניסטריאלית</p> <p>2. אחריות ממשלתית משותפת</p>	<p>סוג אחריות ממשלתית</p>
<p>1. משפט פלילי</p> <p>2. משפט אזרחי</p>	<p>סוג המשפט</p>

הרקע ההיסטורי להכרזת העצמאות

מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את הצהרת בלפור וחשיבותה כרקע להקמת מדינת ישראל.
- התלמידים יכירו את כתב המנדט כרקע להקמת המדינה.
- התלמידים ילמדו על החלטת האום 181.
- התלמידים יכירו את נקודות הדמיון והשוני למגילת העצמאות

מושגים מרכזיים – הצהרת בלפור, כתב המנדט, החלטה 181 (תוכנית החלוקה).

רקע,

מדינת ישראל קמה בשנת 1948, אירועים שהתחוללו בארץ ומחוצה לה בתקופה שקדמה להכרזת העצמאות הכשירו את הקרקע להקמתה של המדינה.

הצהרת בלפור- מכתב ששלח שר החוץ הבריטי בלפור (ב - 1917) ללורד היהודי רוטשילד המודיע על החלטת ממשלת בריטניה לקדם הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. מתוך המכתב: "ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל... בתנאי ברור, שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל".

כתב המנדט- הסמכה לבריטניה על ידי חבר הלאומים (ב - 1922), להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל (יישום הצהרת בלפור). המנדט ניתן על ארץ ישראל משני עברי הירדן (בריטניה הוציאה את עבר הירדן המזרחי מחוץ למנדט ובכך הניחה תשתית לממלכת ירדן). המנדט מדגיש את הצורך לשמור את הזכויות האזרחיות והדתיות של לא-יהודים בארץ ישראל.

החלטת 181 של האו"ם (החלטת החלוקה)

החלטת החלוקה (החלטה 181 של עצרת האו"ם), כ"ט בנובמבר 1947 –

החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 התקבלה החלטה 181 (33 מדינות תמכו ו-13 מדינות התנגדו), בדבר סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל עד ה- 1.8.1948, ועל הקמת שתי מדינות, יהודית וערבית, בשטח של ארץ ישראל המערבית. והמשטר שיונהג בהן יהיה משטר דמוקרטי. ההנהגה היהודית קבלה את התכנית. ההנהגה הערבית דחתה אותה והערבים החלו בפעולות איבה/ מלחמה (השלב הראשון של מלחמת העצמאות).

נמנעו	הצביעו נגד	הצביעו בעד
ארגנטינה צ'ילה סין קולומביה אתיופיה הונדורס מקסיקו בריטניה יוגוסלביה אל סלבדור	קובה אפגניסטן תימן תורכיה יוון הודו אירן עירק ערב הסעודית פקיסטן סוריה מצרים לבנון	הרפ' הדומיניקנית דנמרק אקוודור צרפת פולין האיטי דרום אפריקה שבדיה הולנד ניו זילנד ניקרגואה פנמה פיליפינים ונצואלה נורבגיה איסלנד אוסטרליה בלגיה בוליביה בלרוס ברזיל גואטמלה פרגוואי אורוגוואי פרו ליבריה לוקסמבורג צ'כוסלובקיה ארצות הברית קוסטה ריקה קנדה אוקראינה ברית המועצות

עיקרי תכנית החלוקה

- ארץ-ישראל תחולק לשתי מדינות עצמאיות, יהודית וערבית. שטח המדינה היהודית יהווה כ-55% משטח הארץ ויכלול את הנגב, את מישור החוף, את הגליל המזרחי, את עמק יזרעאל ואת הגליל התחתון כולל הכינרת. המדינה הערבית תהווה את שאר שטח הארץ ותכלול את הגליל המערבי, חלק מהגליל התחתון ומעמק יזרעאל, הערים נצרת, שפרעם ועכו, אזור יהודה ושומרון ורצועת חוף ברוחב של שמונה קילומטרים מרפיח ועד אשדוד. ירושלים ובית לחם ישארו אזור בין-לאומי הכפוף למועצת הנאמנים של האו"ם.
 - ההחלטה קבעה שיש לסיים את המנדט הבריטי בארץ-ישראל. הנהגת היישוב היהודי והנהגת היישוב הערבי אמורים לקבל בהדרגה את השלטון לידיהם עד להקמת מוסדות השלטון הקבועים.
 - ההחלטה מורה לכל מדינה לקיים בחירות דמוקרטיות לאסיפה מכוונת¹.
 - האסיפה המכוונת של כל מדינה תעבד חוקה דמוקרטית. בחוקה יכללו הוראות על הקמת מוסדות שלטון (רשות מחוקקת ורשות מבצעת) שיבחרו בבחירות דמוקרטיות, כלליות וחשאיות. כמו כן צריכות להכיל ערובה לשוויון זכויות, ללא הפלייה, לזכויות יסוד וחירויות הפרט כגון: חופש הדת, השפה, הדיבור והפרסום, חינוך, אסיפה והתאגדות.
 - שתי המדינות והאזור הבין-לאומי (ירושלים וסביבותיה) יקיימו איחוד כלכלי שיבטיח שיתוף פעולה כלכלי הדוק. לצורך כך תוקם מועצה כלכלית משותפת.
 - במשך תקופת המעבר², שתהיה קצרה, תמשיך בריטניה לשלוט בארץ-ישראל על פי תנאים שיסוכמו בינה ובין האו"ם.
- תכנית החלוקה לא יצאה לפועל בשל התנגדות ההנהגה הערבית והתנגדותן של מדינות ערב הגובלות בשטחי א"י. היישוב היהודי, שהנהגתו קיבלה את ההחלטה והייתה מוכנה לנקוט בצעדים הנדרשים ליישומה, מצא עצמו נתון במאבק מול בני היישוב הערבי בארץ, שהחלו בהתנגדות האלימה מיד למחרת קבלת ההחלטה בעצרת האו"ם. מצב מלחמה זה לא אפשר לבריטים לקיים את חלקם בהסדרת השלטון בשטח שיפונה על ידם.
- ההנהגה היהודית, שהסכימה לתוכנית החלוקה, קבעה, במקביל למאבק עם היישוב הערבי, את סדרי השלטון הזמניים; סדרים אשר יאפשרו ליהודים לקבל לידם את השלטון על השטחים שיועזו למדינה היהודית מיד עם עזיבת הבריטים.
- את השלטון, והאחריות המלאה על השטח ועל האוכלוסייה, נטלו על עצמם ראשי היישוב היהודי תוך שהם מכריזים על הקמתה של מדינת ישראל ערב עזיבת הבריטים את הארץ. בהכרזה זו מימש היישוב היהודי את החלטת האו"ם בדבר הקמת מדינה יהודית ריבונית.

¹ תפקיד האסיפה המכוונת היה לייסד, ליצור חוקה למדינת ישראל. בבחירות הראשונות שהתקיימו במדינה הצעירה אכן נבחרה אסיפה מכוונת אולם משלא השלימה את משימתה הפכה לרשות המחוקקת – כנסת ישראל.

² עד עזיבת הבריטים את ארץ ישראל

השוואה בין החלטה 181 להכרזת העצמאות³

נקודות הדמיון בין החלטת החלוקה להכרזת העצמאות - הכרזת העצמאות של מדינת ישראל
משקפת את רוח הדברים שבהחלטת האו"ם: היא מממשת את כוונת האו"ם להכיר בריבונות יהודית על חלק משטחי א"י והיא מתייחסת לאופייה הרצוי של המדינה שתקום, מדינה בעלת משטר דמוקרטי, בהלימה לעקרונות שנקבעו בהחלטה.

המדינה היהודית קמה, השלטון בה הוא דמוקרטי והמנדט הבריטי הסתיים.

נקודות השוני בין החלטת החלוקה להכרזת העצמאות – בתכנית החלוקה יש פרק שלם המתאר את גבולות שתי המדינה ואילו בהכרזת העצמאות אין כל אזכור לגבולות. בתכנית החלוקה נקבע כי ירושלים תהיה תחת שליטה בינלאומית ואילו בהכרזת העצמאות ירושלים אינה מוזכרת כלל.

עצרת האו"ם בזמן ההצבעה על החלטת החלוקה

³ לא נדרש

הכרזת העצמאות של מדינת ישראל 14/5/1948

מטרות השיעור

- התלמידים ילמדו מתי ומדוע הוכרזה עצמאות מדינת ישראל.
 - התלמידים יקראו את מגילת העצמאות ויקשיבו להקלטת ההכרזה.
 - התלמידים ילמדו על מבנה מגילת.
 - התלמידים יבינו מה חשיבותה של מגילת העצמאות.
 - התלמידים יבינו כי על פי הכרזת העצמאות מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, הדוגלת בשיווי זכויות לכל אזרחיה.
 - התלמידים יבינו מה מעמדה של מגילת העצמאות.
- מושגים מרכזיים – הכרזת העצמאות, מגילת העצמאות

מגילת העצמאות הצג: היא מסמך שהקריא דוד בן גוריון בטקס הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, מסמך ההכרזה על מדינת ישראל נחתם על ידי דוד בן גוריון וחברי מועצת העם (=נציגי הישוב היהודי בארץ ישראל).

הטקס התרחש בעיצומה של מלחמה העצמאות במוזיאון תל אביב הישן (שדרות רוטשילד 16) ביום שישי, ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948, בשעה 16:00, 8 שעות לפני סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל. מגילת העצמאות הוא אמנם שמה המקובל, אבל שמה הרשמי הוא "הכרזה על הקמת מדינת ישראל", ובשם זה התפרסמה בעיתונים.

ההכרזה כוללת את ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, הצדקות שונות להכרזה זו, הצהרת כוונות לגבי אופייה של המדינה החדשה ופניות לגורמים שונים.

דוד בן-גוריון מקריא את הכרזת העצמאות של מדינת ישראל

מגילת העצמאות

1. בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.
2. לאחר שהוגלה העם היהודי מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.
3. מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו יישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקדמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.
4. בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תאודור הרצל, והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.
5. זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.
6. השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.
7. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה, ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.
8. במלחמת העולם השנייה תרם היישוב העברי בארץ את מלוא חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.
9. ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרזה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.
10. זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.
11. לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי היישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל.

12. אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

13. מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה היהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

14. מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

15. אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

16. אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים, הנערכת עלינו זה חודשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

17. אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ המשותף לקדמת המזרח התיכון כולו.

18. אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

19. מתוך ביטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.

מבנה מגילת העצמאות

הקדמה - סעיפים 1-10 ההצדקות להקמת מדינת ישראל.

נימוקים לזכותו של העם היהודי על ארץ ישראל: הצדקות היסטוריות –

הצג: הצדקות להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל הקשורות לאירועים היסטוריים (חובה לזכור 3 דוגמאות):

- בה הוא קם התעצב ויצר נכסי תרבות ובראשם ספר הספרים הנצחי
- במהלך הגלות העם המשיך בתקוה ובמאמץ לשוב לארץ ישראל
- נעשה מאמץ לשיבה לארץ בדורות האחרונים שהביא להקמת ישוב גדול ומבוסס
- השואה הוכיחה את ההכרח בפתרון בעיית האנטישמיות על ידי מדינה יהודית
- השתתפות היישוב היהודי במלחמת העולם השנייה הקנתה לו את הזכות להימנות על העמים באו"ם

"בארץ ישראל קם העם היהודי בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית {...} לאחר שהוגלה העם היהודי מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית {...} מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה"

ההצדקות הבינלאומיות- המשפטית – הצג: הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, הנובעות מהחלטות של גופים בינלאומיים רשמיים

- תמיכה/הכרה בינלאומית בזכות העם היהודי למדינה בארץ ישראל:
- **הצהרת בלפור** - זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בינלאומי"
 - **החלטת האו"ם על תכנית החלוקה** - ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל [...]. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה."

הצדקה טבעית / אוניברסלית -

הצג: הצדקה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, נובעת מהזכות הטבעית והאוניברסלית של כל עם להגדרה עצמית ,

"זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית "

אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

הכרזת העצמאות הניחה את הבסיס ליסודות המשטר במדינת ישראל:

- היסוד היהודי - מדינת ישראל היא מדינה יהודית ומדינתו של כל העם היהודי.
- היסוד הדמוקרטי - מדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית המציבה את ערכי השוויון והחירות לכלל האזרחים כערכים מרכזיים.

מאפיינים דמוקרטיים של המדינה באים לידי ביטוי בהכרזה:

(חובה לזכור 3 דוגמאות)

- בהבטחה לשוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין ובהבטחה לחירות דת, מצפון לשון חינוך ותרבות - "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדלי דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות".
- בהבטחה לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל להשתתף בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה והענקת נציגות מתאימה בכל מוסדות המדינה - מדינת ישראל קוראת "...לבני העם הערבי... ליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמנים והקבועים.
- בהבטחה על הקמת מוסדות דמוקרטיים (קיום בחירות/ כינון חוקה) - "...ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע... תפעל מועצת העם כמועצה זמנית ומוסד הבצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית..."
- בהבטחה להיות נאמנה לעקרונותיה של מגילת האו"ם - "... ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות".

מאפייני המדינה היהודית הבאים לידי ביטוי בהכרזה:

(חובה לזכור 2 דוגמאות)

- בהכרזה על המדינה כמדינה יהודית ובשמה מדינת ישראל - "...אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל".
- בפתיחת שעריה לכל יהודי - "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות".
- בקביעה כי המדינה תושתת על יסודות החירות הצדק והשלום במורשתם של נביאי ישראל - "מדינת ישראל תהא מושתתת על יסודות הצדק, החירות והשלום לאור חזנם של נביאי ישראל".
- בקריאה לעם יהודי להתלכד סביבה - "אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין, ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל".

חשיבות מגילת העצמאות

א. זו הצהרה לעולם על הקמת המדינה והיא המסמך הראשון של המדינה החדשה. זהו המסמך הקובע את עצמאות העם במדינתו.

ב. ההכרזה מבטאת את אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית וכמדינה דמוקרטית שערכיה העיקריים הם חירות ושוויון.

ג. ההכרזה קובעת שמדינת ישראל היא מדינה יהודית ומדינתו של העם היהודי: מדינתם של היהודים החיים בה כאזרחים ומדינתם של היהודים החיים מחוץ לה. ההכרזה קובעת גם שישאל היא מדינתם של המיעוטים החיים בה כאזרחים. בהכרזה נקבע שוויון זכויות במדינה לכל אזרחיה.

ד. ההכרזה כוללת הוראות מעשיות חשובות כמו קביעת מועד הבחירות, התחייבות לכינון חוקה והקמת מוסדות שלטון זמניים ולכן יש לה ערך כיסוד חוקתי המניח את היסודות למדינה העתידית.

ההכרזה אינה חוקה ולו רק משום שכתוב בה כי בעתיד תחובר חוקה על ידי אסיפה מכוננת נבחרת. ההכרזה גם אינה חוק מכיוון שלא חברה על ידי בית המחוקקים של מדינת ישראל – הכנסת.

בשנים 1992 ו 1994 -חוקקה הכנסת בשבתה כרשות מכוננת את חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, ואת חוק יסוד חופש העיסוק. בחוקים אלו נכתב כי הם מתבססים על הכתוב במגילת העצמאות. דבר זה מחזק את מעמדה המשפטי של מגילת העצמאות כמנחה את רשויות השלטון בפעולותיה.

דוד בן-גוריון חותם על מגילת העצמאות

שאלות תרגול

1. לאחרונה הוגשה עתירה⁴ לבג"צ⁵ בדרישה למנות אישה למועצה הדתית בישוב מסוים⁶. העותרת טענה כי אין מקבלים אותה לשבת במועצה הדתית, בה חברים רק גברים מכיוון שהיא אישה. בג"צ קיבל את עתירתה ופסק כי יש לכלול גם את האישה במועצה הדתית. בג"צ התבסס בפסיקתו על התחייבות ממגילת העצמאות.
 - הצג מהי התחייבות זו? הסבר תשובתך על פי הקטע.
2. ציין והצג את שלושת ההצדקות להקמת המדינה על פי הכרזת העצמאות.
3. הצג שלושה ביטויים מהכרזת העצמאות המבטאים את אופייה היהודי של המדינה
4. הצג שלושה ביטויים מהכרזת העצמאות המבטאים את אופייה הדמוקרטי של המדינה.
5. בסוף ההכרזה מופיעות 4 קריאות לארבע גורמים שונים. ציין מיהם הגורמים והצג את תוכן הקריאות.

אתרי אינטרנט להעשרה –

מגילת העצמאות באתר הכנסת - <http://www.knesset.gov.il/docs/heb/megilat.htm>

⁴ עתירה = הגשת תביעה משפטית, בקשה לדיון.
⁵ בג"צ = בית דין גבוהה לצדק. ראה הרחבה על תפקידיו בפרק העוסק ברשות השופטת.
⁶ בג"ץ 153/87 לאה שקדיאל נגד השר לענייני דתות

מהי דמוקרטיה?

הרעיון הדמוקרטי

"דמוקרטיה היא צורת ממשל שבני החורין הם המושלים בה". (אריסטו).

"הדמוקרטיה טובה מפני ששאר המשטרים רעים". (ג'אואארלאל נהרו).

מטרות השיעור:

- הבנת המושג האמנה החברתית
- הבנת העובדה כי האדם עומד במרכז הרעיון הדמוקרטי.
- הבנת המושג דמוקרטיה על שתי משמעויותיו – צורת ממשל והשקפת עולם.
- הבנת חשיבות הערכים חירות ושוויון במשמעות הפוליטית והחברתית כלכלית.
- תרגול.

מושגים מרכזיים – דמוקרטיה כצורת ממשל, דמוקרטיה כהשקפת עולם, האדם כערך מרכזי, אמנה חברתית, חירות ושוויון.

הבנת המושג האמנה⁷ החברתית⁸

בני האדם חיו במצב טבעי ללא שלטון, במצב זה מימשו את הזכויות הטבעיות שלהם – היו חופשיים ויחסי שוויון שררו ביניהם ושלטו ברכושם כרצונם. במצב הזה היה שלום בין בני האדם והם עזרו זה לזה.

עם הזמן הופיעו סכסוכים בין האנשים והם הרגישו שמימוש זכויותיהם עומד בסכנה.

הגדרה (הצג): תיאוריה פילוסופית לפיה:

המדינה הדמוקרטית מוצדקת משום שהיא מבטאת הסכמה בין האזרחים לבין עצמם ובינם לבין השלטון באשר לדרך הפעולה של האזרחים, זכויותיהם וסמכויות השלטון/ מייחסים מעין הסכמה הדדית (חוזה בלתי כתוב) בין האזרחים והשלטון: כל האזרחים מוותרים על חלק מחירותם, ומתחייבים לציית לשלטון, ומן הצד השני השלטון מתחייב לפעול להבטחת ביטחונם וזכויותיהם.

⁷ פירוש המילה אמנה = הסכם רב צדדי.
⁸ אינו נדרש (עמוד)

הבנת העובדה כי האדם עומד במרכז הרעיון הדמוקרטי

הבסיס לרעיון הדמוקרטי הוא פעולת תנועת ההשכלה במאות ה-16 ו-17 במערב אירופה. התנועה הציבה את האדם במרכז ולא את האל או המלך.

האדם שלו זכויות טבעיות כונן את האמנה החברתית ובעקבות כך קמה המדינה שמטרתה שמירה על זכויות האדם.

מכיוון שהאדם יצור תבוני הוא יכול לבחור לעצמו את צורת השלטון ולהשתתף בקבלת ההחלטות במדינה. מכיוון שהאדם לא יפעל בניגוד לאינטרסים שלו, תמיד ישאף לשפר את מצבו.

ערך החירות – משמעה שלכל אדם יש את הזכות לבקש את טובתו על פי דרכו, כל עוד אינו מנסה למנוע מאחרים את טובתם ואינו מפריע להם להשיג את טובתם. זכותו של כל אדם להשתמש בחירותו וכדי לממש את הפוטנציאל (היכולת) הטמון בו ולהגשים את שאיפתו לחיות חיי אושר. בעיקר בעניין חופש המחשבה הדעה המצפון והביטוי וחופש העיסוק וחופש ההתאגדות. (חירות פוליטית).

ערך השוויון – משמעו כי לכל בני האדם זכות שווה לממש את זכותם לחירות, מצד שני חובתה של המדינה להבטיח לכל אחד מאזרחיה לתנאי קיום בסיסים שיאפשרו לו לממש את זכותו לחירות.

הניסיון לצמצם את המתח בין שני הערכים – החירות והשוויון – הביא ליצירת דגמים שונים של דמוקרטיה שהעיקרים בהם הם דמוקרטיה ליברלית (דגש על חירות) ודמוקרטיה סוציאלית (דגש על איזון בין חירות לשוויון). מה שבא לידי ביטוי בחוקי המדינה ובאופי החברתי כלכלי של המדינה. חשוב לציין – כי אין מדינה דמוקרטית ללא שני הערכים הללו. בכל מדינה קיים גם שוויון וגם חירות, אולם לא בצורה מוחלטת.

אתרי אינטרנט להעשרה -

– האמנה החברתית באתר מט"ח - <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14147>

המדינה הדמוקרטית : תפיסות דמוקרטיות ליברליות

מטרות השיעור

- הכרת ההגדרות השונות למדינה הדמוקרטית.
- הכרת העקרונות המשותפים לכל הדמוקרטיות המערביות.
- הכרת שתי גישות מרכזיות של מדינה דמוקרטית בתחום מדיניות חברתית כלכלית. הגישה הליברלית המדגישה את ערך החירות, הגישה הסוציאל-דמוקרטית המדגישה את ערך השוויון.
- הבנה כי השוני בין שתי הגישות נובע מהמשקל שכל מדינה דמוקרטית מייחדת לחירות ושוויון.
- הבחנה בין שוויון פוליטי לשוויון כלכלי חברתי.
- הבנת הדומה והשונה בין שתי הגישות החברתיות כלכליות.
- הכרת המושג גלובליזציה.
- הבנת היתרונות והחסרונות של הגלובליזציה.

מושגים מרכזיים – דמוקרטיה סוציאל דמוקרטית, דמוקרטיה ניאו - ליברלית, חירות ושוויון, גלובליזציה.

המדינה הדמוקרטית : הגדרות שונות

- שלטון העם, על ידי העם, למען העם.
 - משטר המתנהל על פי רצון הרוב, ולכן הוא מבטא את רצון העם.
 - משטר המאפשר החלפת הנהגה לעיתים מזומנות וקבועות, בדרך של שלום ועל פי כללים קבועים מראש.
 - משטר שבו ניתנת לאזרחים האפשרות לתת ביטוי למחשבותיהם ולשאיפותיהם.
 - צורת ממשל המבטיחה את חירותו והתפתחותו של הפרט, שהוא המרכיב הבסיסי של החברה.
 - שיטת ממשל שבה האזרח מעורב ומשתתף בתהליכים הפוליטיים ובידיו היכולת להשפיע על השלטון.
 - שיטת ממשל שבה האזרחים והשלטון שווים בפני החוק וכפופים לו.
 - שיטת ממשל שבה רוב בני האדם משפיעים על גורלם ברוב תחומי החיים.
 - צורת ממשל המבטיחה חירויות כמו חופש המצפון, חופש הביטוי, חופש ההתארגנות וחופש ההפגנה.
- ההגדרות הרבות והשונות מצביעות על גישות שונות לדמוקרטיה. בכל גישה מודגש היבט אחר ומתוך כך נוצרים דגמים שונים של מדינה דמוקרטית.
- עם זאת ניתן לזהות עקרונות משותפים לכל הדמוקרטיות המערביות :
- שלטון העם, פלורליזם, עקרון הכרעת הרוב, זכויות אדם ואזרח, זכויות המיעוט, עקרון הגבלת השלטון, עקרון שלטון החוק.

תפיסות דמוקרטיות ליברליות

השקפת העולם הדמוקרטית – ליברלית מעמידה את האדם במרכז, ורואה את האדם בעל זכויות טבעיות. זכויות אלו אינן ניתנות על ידי המדינה ולכן הן נקראות "טבעיות". לפי ההשקפה הדמוקרטית – ליברלית, תפקידה של המדינה לשמור ולהגן על זכויות אלה. השקפת העולם הדמוקרטית – ליברלית מבוססת על השאיפה ליצור מדינה שבה לאדם יש חירות. המדינה מחויבת להבטיח את חירות האדם ואת זכויות האדם. ההשקפה הדמוקרטית – ליברלית רואה בדמוקרטיה מערכת ערכים ליברליים והומניסטיים, שעמם נמנים ערך האדם, כבוד האדם, חירויות וזכויות טבעיות. מעבר לקווים המשותפים לכל הגישות הליברליות מבחינים בשלוש תפיסות שונות של הדמוקרטיה הליברלית:

- ליברלית – אינדוידואלית
- ליברלית – רפובליקנית
- ליברלית – רב תרבותית

השאלה הנשאלת באיזה סוג של מדינה יממש האדם את זכויותיו בצורה המיטבית ביותר? נאפיין זאת על ההתבוננות במימוש טובת האדם, יחס המדינה לזהות האישית והקבוצתית, המרחב הציבורי וסוג הלאומיות.

דמוקרטיה ליברלית – אינדוידואלית

המדינה מעמידה במרכז את הפרט ואת זכויותיו. תפקיד המדינה לאפשר לכל אזרח מימוש מירבי של רצונותיו וזכויותיו ללא התייחסות להשתייכותו האתנית-תרבותית. כל אזרח או קהילה חופשיים לקבוע לעצמם את ערכיהם ואין זה מתפקידה של המדינה לקדם ערכים או מאפיינים תרבותיים. המדינה אינה מכירה בזכויות קבוצה/ מיעוט. כלומר, במדינה יכולות להיות קבוצות שונות אך לא השלטון מקדם ומשמר את זכויותיהם. אין ערכים, זהות שהמדינה מנסה לקדם במרחב הציבורי, המשותף לאזרחים הוא אזרחותם המשותפת ומחויבותם לחוקי המדינה. המדינה מאופיינת בלאומיות מדינתית – אזרחית.

דמוקרטיה ליברלית – רפובליקנית⁹

מטרת המדינה לפעול לטובתו של האדם היחיד ולשמור על זכויות הפרט באמצעות הערכים המשותפים לבני החברה (הקולקטיב). המדינה רואה את הפרט הן כיחיד והן כחלק מקהילה לאומית או אזרחית. תפקיד המדינה אינו מתמצה בחופש הפרט והיא נועדה גם כדי לאפשר את טובת הכלל ומימוש ערכי הקהילה המשותפים הנקבעים בתהליך הדמוקרטי. בדמוקרטיה רפובליקנית נשמרות זכויות הפרט של כל האזרחים, גם אלו שאינם שייכים לקבוצת הרוב הלאומית.

התפיסה הליברלית הרב – תרבותית

מטרת המדינה לאפשר את מימוש טובתו של האדם במסגרת הקבוצה התרבותית שלו. המדינה רואה את הפרט הן כיחיד והן כחלק מקהילה – לאומית, אתנית-תרבותית או דתית. תפקיד המדינה אינו מתמצה בחופש הפרט והיא נועדה גם כדי לתמוך בקהילות השונות המצויות בתוכה במידה שווה. התמיכה נעשית בעיקר באמצעות תקצוב הקבוצות השונות ונוכחותן במרחב הציבורי. יש להדגיש ברמה המדינתית את השוויון בין הקהילות השונות.

⁹ רפובליקה – מהמונח הלטיני Res Publica שפירושו המילולי: עניין הציבור

אופי הדמוקרטיה הישראלית (רקע)

בפועל, ההבדלים בין הדגמים השונים של הדמוקרטיות אינם מוחלטים ורבים תומכים בסוגיות שונות בדגמים שונים/משלבים בין הדגמים. בהיותה מדינת לאום יהודית, הדמוקרטיה הישראלית נותנת מקום משמעותי לתפישה רפובליקנית. האופי הרצוי של הדמוקרטיה הישראלית שנוי במחלוקת ציבורית.

גישות כלכליות - חברתיות שונות (ניאו-ליבראלית וסוציאל-דמוקרטית)

הוויכוח בין הגישות הוא על מידת המימוש של עקרון השוויון החברתי כלכלי. מה היא מידת מעורבותו של השלטון בנעשה במדינה מבחינה חברתית וכלכלית. בעוד שהגישה הניאו - ליבראלית תומכת באינדווידואליות, הרי שהסוציאל-דמוקרטית תומכת בשוויוניות ושיתוף. הבעיה נובעת מהפרשנויות השונות לשאלה מהם תנאי קיום בסיסים. במישור הפוליטי אין הבדל בין שתי הגישות, שתיהן מסכימות על כך שהחברה המדינית מורכבת מציבור של פרטים שנולדו חופשים ושווים, במסטר הדמוקרטי חייבים להתקיים ערכים בסיסים כמו חירות ושוויון. לכל אדם חופש ביטוי, כל אדם יכול לבחור ולהיבחר וכולם שווים בפני החוק.

גישה כלכלית ניאו-ליברלית הגדרה -

הצג: גישה כלכלית - חברתית אשר מדגישה את החירות הכלכלית על פני השוויון החברתי-כלכלי.

מעודדת יוזמה פרטית ותחרות חופשית/ פעילות במסגרת שוק חופשי. מעורבות המדינה בתחום החברתי-כלכלי היא מינימלית והפרט אחראי לרווחתו. דוגמאות לפעולה של המדינה: הפרטה, צמצום מעורבות על ידי קיצוץ תקציבים, קיצוץ קצבאות, תמיכה בצמצום המיסוי למינימום.

גישה כלכלית סוציאל-דמוקרטית הגדרה -

הצג: גישה כלכלית - חברתית גישה זו מדגישה את השוויון החברתי-כלכלי על פני החירות הכלכלית.

לפי גישה זו המדינה אחראית/ מחויבת לדאוג לרווחתם החברתית-כלכלית של כל האזרחים, בדגש על החלשים.

המדינה מעורבת בתחום החברתי-כלכלי במידה רבה ומחויבת לצמצם פערים בין שכבות האוכלוסייה ולקדם שוויון הזדמנויות/המדינה מחויבת ליצור רשת ביטחון סוציאלי רחבה.

דוגמה לפעולות המדינה: סבסוד (מימון) שירותים, הענקת שירותים חברתיים, חקיקה חברתית, זכויות חברתיות נרחבות, הלאמה, תמיכה במיסוי גבוה על העשירונים העליונים.

מלאו את הטבלה על פי ההגדרות של הגישות הכלכליות - חברתיות :

קריטריון להשוואה	הגישה הניאו- ליברלאית	הגישה הסוציאל - דמוקרטית
מהו הערך המרכזי שהגישה מדגישה?		
מי אחראי למצבו של הפרט?		
מהי מידת ההתערבות של המדינה בחיים הכלכליים- חברתיים של החברה?		
דוגמאות למעורבות או אי המעורבות של המדינה בחיים הכלכליים- חברתיים במדינה		
מהי עמדת הדוגלים בגישה בנוגע להטלת מיסים?		

מה הערך המרכזי? מעורבות המדינה? מהי האחריות כלפי הפרט?

גלובליזציה

הצג: תהליכים כלל עולמיים בין מדינות, חברות ויחידים. המתארים יכולת תנועה/ מעבר הולכת וגדלה של סחורות, שירותים, מידע, רעיונות ובני אדם. במהירות ובתדירות גבוהה ובקלות יחסית ובנפח הולך וגדל. העולם נתפס כ"כפר גלובלי" והדבר משפיע על תחומי חיים רבים: חברה וכלכלה, תרבות ולאומיות, משפט ויחסים בין מדינות, טשטוש גבולות. במקביל מתרחשים בזמננו תהליכים הפוכים של חיזוק זהויות לאומיות ודתיות.

האם זה טוב או רע? איך זה משפיע עלינו?
כשמדברים על גלובליזציה, מתכוונים לתהליך שבו גורמים חברתיים, תרבותיים, כלכליים ופוליטיים מתקיימים במישור העולמי, ללא קשר לגבולות של מדינות או למרחקים גאוגרפיים.

כל הפעילויות וההתפתחויות האלה עושות את כדור הארץ ל"מקום אחד", או ל"כפר גלובלי".
לגלובליזציה מאפיינים רבים: באופן כללי מרחקים וגבולות משפיעים פחות בכל תחומי החיים;

מדינות רחוקות זו מזו גיאוגרפית נעשות תלויות זו בזו; קל יותר לעבור ממדינה למדינה, ובעיקר להעביר כסף, רכוש וסחורות ממדינה למדינה; חברות ומפעלים פועלים על פני העולם כולו, וכל רכיב במוצר מסוים מיוצר במדינה אחרת.

היתרונות והחסרונות של הגלובליזציה¹⁰:

טיעונים בעד הגלובליזציה

יש הרואים בגלובליזציה סימן להתקדמות האנושות בכיוון חיובי, כלומר - היחלשותה של מדינת הלאום, שבעיני רבים היא המקור לרוב הבעיות בעולם, ובעיקר למלחמות. אילו ישכילו בני האדם לחשוב במושגים של טובת "הכפר הגלובלי" - יהיה לכולם טוב יותר; ייווצר עולם חסר גבולות, ויתחיל עידן של שוויון אוניברסלי, רווחה, שלום וחירות.

טיעונים נגד הגלובליזציה

המתנגדים לגלובליזציה רואים בה ניסיון להשלטת תרבות המערב על העולם כולו. הם טוענים כי ההומוגניות (האחידות) שאליה שואפת הגלובליזציה מבטאת חוסר סובלנות ל"אחר". המטרה, לדעתם, צריכה להיות חברה עולמית הטרוגנית, שבה כל מדינה, בשונות שלה, תורמת לטובת הכלל.

נוסף על כך הגלובליזציה פועלת לטובת העשירים והחזקים על חשבון העניים והחלשים והיא מונעת ממדינות ואזורים רבים, המנוצלים על ידי מדינות מתועשות וחברות רב-לאומיות לתועלתן, לעלות על דרך של התפתחות כלכלית ותרבותית מאוזנת ומבוקרת. כך, למשל, חברות המייצרות מוצרים להפצה במדינות המערב, מנצלות כוח עבודה זול במדינות העולם השלישי (למשל - הודו, פקיסטן, מקסיקו, סין).

עקרון שלטון העם

"... שלטון העם, בידי העם, למען העם..." (א. לינקולן)
"רק רצון העם הוא הבסיס החוקי לכל ממשלה". (תומאס ג'פרסון)
"פירושה הפשוט של הדמוקרטיה היא הלקאת העם על ידי העם ולמען העם". (אוסקר ויילד)

מטרות השיעור

- הבנת מהו עקרון שלטון העם וכיצד הוא נגזר מהאמנה החברתית.
- למידה של צורות השלטון העיקריות בדמוקרטיה: ישירה וייצוגית.
- למידה על שני סוגים משטרים של דמוקרטיה ייצוגית: ממשל פרלמנטארי, נשיאותי או מעורב.
- הבנה כי גם בדמוקרטיה ייצוגית ישנו מרכיב של דמוקרטיה עקיפה – משאל עם.
- טיעונים בעד ונגד צורות ממשל של דמוקרטיה ייצוגית.

מושגים מרכזיים: עם, ריבונות העם, דמוקרטיה ישירה, דמוקרטיה עקיפה, ממשל פרלמנטארי, משאל עם, בחירות דמוקרטיות, שיטת הבחירות בישראל.

עקרון שלטון העם

שלטון במדינה פירושו ניהול המדינה: השלטון הוא בעל סמכות ובלעדיות לקבל החלטות המחייבות את האוכלוסייה ולבצען באמצעות חקיקה, קביעת מדיניות, שיפוט וביצוע. השלטון נתון בידי קבוצה קטנה של אנשים המוסמכת לנהל את המדינה.

העם במדינה הדמוקרטית המודרנית – הכוונה היא לכלל האזרחים במדינה, שיש ביניהם שוני: במין, בדעות, בהשקפות עולם ובדת. בעם נכללים גם הרוב וקבוצות המיעוט.

עקרון שלטון העם

הצג: **עקרון שלטון העם הוא עקרון מרכזי בדמוקרטיה, והכרחי לקיומה.**
העם, כלל האזרחים, הוא הריבון. העם מחזיק את סמכויות השלטון במדינה. האזרחים מעניקים את סמכויות השלטון לידי נציגים נבחרים לתקופה מוגבלת ובתנאים מוגדרים על מנת שינהלו את המדינה בשמם ולמענם.

צורות שלטון עיקריות בדמוקרטיה : ישירה וייצוגית

דמוקרטיה ישירה - הצג: כלל האזרחים שולטים בקבלת החלטות בענייני המדינה באופן ישיר ללא מתווכים (נציגים).

דמוקרטיה עקיפה / ייצוגית - הצג: כלל האזרחים בוחרים את הנציגים, אשר מקבלים את החלטות (אשר מנהלים את המדינה) ומקדמים מדיניות מסוימת בשם העם.

דמוקרטיה ישירה ביוון

משאל עם – ביטוי מודרני לדמוקרטי ישירה

במקרים מסוימים ניתן לקיים את עקרון "שלטון העם", באמצעות עריכת משאל עם, בו משתתפים כלל האזרחים בעלי זכות הבחירה.

שאלה מוגדרת המופנית אל כלל ציבור הבוחרים/ האזרחים
כלי/הליך של דמוקרטיה ישירה/ על מנת לשקף באופן ישיר את עמדות הציבור
בחלק מן המדינות תוצאות המשאל מחייבות באופן חד משמעי ובאחרות הוא מוגדר ככלי
מייעץ בלבד בידי המחוקקים

משאל עם הצג: משאל עם הוא כלי (הליך) של דמוקרטיה ישירה על מנת לשקף באופן ישיר את עמדות הציבור. שאלה שהשלטון בוחר לנסח ולהפנות להחלטת (לבחירת) האזרחים בעלי זכות הצבעה במדינה. בסוגיה מרכזית, עקרונית (משמעותית) שנמצאת על סדר היום במדינה.

בחלק מן המדינות תוצאות המשאל מחייבות באופן חד משמעי ובאחרות הוא מוגדר ככלי מייעץ בלבד בידי המחוקקים. (דוגמא למשאל עם- בתאריך 23.06.2016 הצביעו אזרחי אנגליה בעד עזיבת מדינתם את האיחוד האירופי בניגוד לעמדת הממשל).

בעד ונגד קיום משאל עם

- נימוקים בעד קיום משאל עם –
- ✓ שיתוף העם בהחלטות גורליות לקיומו, מצבו הכלכלי והחברתי ועוד. לא רק החלטות של מספר מסוים של אנשים.
 - ✓ חיזוק עמדת הממשלה בכך שמקבלת את תמיכת העם למהלכה.
 - ✓ הכרעה בנושאים שנויים במחלוקת בחברה, כך נמנע פילוג בעם.
- נימוקים נגד קיום משאל עם –
- ☒ החלשת כוחה של הממשלה הנבחרת בכך שהוא מסמן שציבור הבוחרים אינו סומך עליה לקבל החלטות מסוימות.
 - ☒ משאל עם יכול להיות מוטה על ידי טיב השאלה; במשאל עם שואלים שאלה של כן ולא, ולכן ניתן לנסח את השאלה כך שרוב האנשים יינטו לאחת מן התשובות.
 - ☒ תעמולה עשויה להשפיע על הבחירה.
 - ☒ רבים מן הנושאים דורשים ידע טכני רב שלרוב הציבור אין.

בחירות דמוקרטיות

"פירושה של זכות ההצבעה הכללית היא למסור את הנהלת הבית לחדר הילדים". (ביסמארק)

"פתק הקלפי חזק מכדור רובה". (א. לינקולן).

הבחירות מאפשרות את חילופי השלטון, הציבור בבחירתו את מנהיגיו קובע האם המנהיגים התנהגו לשביעות רצונו ועשוי להחליפם במידת הצורך.

בחירות במשטר דמוקרטי מאפשרות פיקוח על השלטון, מכיוון שנציגי השלטון מודעים לכך שכהונתם מוגבלת ושהם יוחלפו בפרקי זמן קבועים בחוק ובדרכים קבועות בחוק. ולכן הם מוגבלים לפעול באחריות ציבורית.

- בהליך הבחירות באים לידי ביטוי העקרונות המרכזים ביותר של הדמוקרטיה :
- שלטון העם – ריבונות העם – לאזרחים ניתנת העוצמה לבחור בנציגיהם או להחליפם.
- הגבלת השלטון – קיום בחירות בפרקי זמן קבועים מאפשרים חילופי שלטון.
- הבחירות הן ביטוי לקיומה של הסכמה רחבה על כללי המשחק המקובלים במשטר דמוקרטי.
- פלורליזם – בא לידי ביטוי בקיומן של מפלגות המתמודדות בבחירות, מפלגות בעלות דעות מגוונות ואינטרסים שונים.
- חופש התאגדות – בכך שמאפשרים לכל קבוצת אנשים להתאגד כמפלגה ולהתמודד בבחירות.
- חופש ביטוי – בכך שלכל קבוצה ומפלגה, יש הזכות לבטא את רעיונותיה ולנסות לשכנע את הציבור בצדקת עמדותיה.

בחירות דמוקרטיות הצג: מאפיין בסיסי בכל סוגי הדמוקרטיות. הליך באמצעותו מחליפים (בוחרים) את השלטון במדינה דמוקרטית לבחירות דמוקרטיות חמישה תנאים הכרחיים (מספיק לכנות אותם בתוך ההגדרה בכותרות): כלליות, חשאיות, מחזוריות, שוות, התמודדות חופשית

חמישה תנאים הכרחיים לקיומן של בחירות דמוקרטיות :

- **כלליות** – כל אזרחי המדינה זכאים לבחור ולהיבחר למוסדות הנבחרים במדינה במגבלות הכתובות בחוק (כמו גיל מינימלי ובמדינות מסוימות עבריינות על החוק).
- **חשאיות** – איש מלבד הבוחר לא יודע במי בחר, כך מובטח שהבוחר לא יושפע מלחצים של גורמים שונים.
- **מחזוריות** – הבחירות חוזרות במרווחי זמן ידועים וסדירים הקבועים בחוק למניעת עריצות השלטון.
- **שוויוניות** – לכל מצביע קול אחד וכל קול שווה למשנהו. (כל אחד = קול אחד).
- **התמודדות חופשית/ הוגנות** – הבחירות מאפשרות תחרות הוגנת המבוססת על חירויות וזכויות פוליטיות (במיוחד חופש הביטוי וחופש ההתאגדות) בין שני מתמודדים או יותר. אסורה השפעה על המצביעים באמצעות איום, שוחד וכדומה.

שיטת הבחירות בישראל: ארציות- רשימתיות- יחסיות

שיטת בחירות **ארציות** (הצג): כל הארץ מהווה אזור בחירה אחד לצורך חישוב תוצאות הבחירות (הבחירות מתקיימות בכל הארץ במועד אחד).

שיטת בחירות **רשימתיות** (הצג): מצביעים למפלגה שלה רשימת מועמדים. ישנן דרכים שונות לקביעת הרכב הרשימה: בבחירות מקדימות (פריימריז-בחירות במוסדות המפלגה)/ ועדה מסדרת/ ראש הרשימה.

שיטת בחירות **יחסית** (הצג): חלוקת המושבים בפרלמנט יחסית (בקירוב) למספר הקולות שבהם זכתה כל רשימת מועמדים (כל מפלגה) החישוב נעשה לפי מספר המצביעים בבחירות או לפי הקולות הכשרים בלבד - בתנאי שהמפלגה עברה את אחוז החסימה.

אחוז החסימה (רקע)- בשיטת הבחירות היחסית נקבע אחוז מכלל קולות המצביעים (משתנה ממדינה למדינה). על מפלגה לקבלו כדי שתוכל לזכות בייצוג בבית הנבחרים/בפרלמנט. לשם מה? הגבלת מספר המפלגות המיוצגות בבית הנבחרים. אחוז החסימה הנוכחי בישראל עומד על 3.25 אחוזים שהם כ-4 מנדטים.

לכל שיטה יש יתרונות וחסרונות. אבל כל שיטה מדגישה עקרונות דמוקרטיים מסוימים. למשל שיטה יחסית מדגישה את העיקרון של ייצוג הולם למפלגות שונות ואת עיקרון הפלורליזם; הארצית מדגישה את חשיבות הביטוי של השקפות שונות בנושאים כלל לאומיים.

יתרונות וחסרונות לשיטת הבחירות בישראל¹¹

ארצית, יחסית, רשימתית (ישראל)	
<p>1. המפלגות מקבלות ייצוג בהתאם לתמיכת הציבור בהן.</p> <p>2. השיטה משקפת את השקפות הציבור בנושאים לאומיים.</p> <p>3. הויכוח הפוליטי אינו בין אישים אלא רעיונית.</p> <p>4. השיטה מעודדת הקמת מפלגות חדשות.</p>	יתרונות
<p>1. ריבוי מפלגות מקשה על הקמת ממשלה. עלול לתת כוח גדול למפלגות קטנות.</p> <p>2. אין ייצוג לאזורים שונים וטיפול בבעיותיהם.</p> <p>3. אין קשר בין הבוחרים לבין הנבחרים</p>	חסרונות

הפרגוד מאחוריו מצביעים בחשאיות

אתרי אינטרנט להעשרה – משאל עם באתר מט"ח -

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10701>

עקרון הכרעת הרוב

"על שום מה אנו הולכים אחרי הרוב? על שום שחוכמתו מרובה? – לא, על שום שידו על העליונה".
(בליז פסקאל).

מטרות השיעור

- למידת עקרון הכרעת הרוב.
- הבנת ההבדלים בין הכרעת הרוב במדינה דמוקרטית ולא דמוקרטית.
- הבנת יתרונות הכרעת הרוב במשטר דמוקרטי.
- הבנת שלושת סוגי רוב במשטר הדמוקרטי (רוב רגיל, רוב מוחלט, רוב מיוחד).
- הבנת הסכנה שבעריצות הרוב.

מושגים מרכזיים: הכרעת הרוב, עריצות הרוב.

המשטר הדמוקרטי פועל במטרה לקיים ריבוי דעות, השקפות ואמונות בחברה. אולם ריבוי קבוצות ודעות יכול להביא גם לריבוי מחלוקות וויכוחים, ולחוסר אפשרות לקבוע מדיניות מוסכמת. על מנת למנוע מצב בו לא ניתן יהיה לקבל החלטות בשל חילוקי דעות, המציא המשטר הדמוקרטי "פטנט ייחודי" הנקרא – עקרון הכרעת הרוב.

עקרון הכרעת הרוב:

הצג: עקרון דמוקרטי אשר קובע כיצד מתקבלות החלטות מתוך כמה אפשרויות נבחרת (מתקבלת) זו שרוב האוכלוסייה (רוב הנציגים/ רוב המצביעים) תומכים בה. אסור לרוב לקבל החלטות שפוגעות באופן לא סביר/ בלתי מוצדק בזכויות יסוד ובמיוחד בזכויות המיעוט.

איך נזכור את ההגדרה?

- נבין שהעיקרון מדבר על דרך קבלת החלטות.
- שיש מספר אפשרויות ומתוכן נבחרת זו שזכתה לתמיכה של רוב המצביעים
- נבין שעל הרוב קיימת חובת הגנה על זכויות המיעוט

עריצות הרוב:

הצג : זהו מצב בו הרוב במדינה מנצל את כוחו לרעה בכדי לחוקק חוקים לא דמוקרטיים ובכך מביא לדיכוי המיעוט, לפגיעה במשטר הדמוקרטי ולפגיעה בזכויות האדם.

שימוש לא דמוקרטי בעקרון הכרעת הרוב. מצב בו הרוב מנצל את כוחו לרעה (החלטות הפוגעות באופן בלתי מוצדק) ופוגע בזכויות היסוד המיעוט. הרוב מקבל החלטות שלא יאפשרו למיעוט לצבור עוצמה ולהפוך לרוב.

יתרונות עקרון הכרעת הרוב במשטר דמוקרטי

- הכרעת הרוב מסיימת עימותים בדרך מוסכמת, הכרעת הרוב נתפסת כ"דרך צודקת" לפתרון עימותים בדרך של שלום, סיום העימותים מבטא את רעיון הסובלנות וההסכמיות.
- עקרון הכרעת הרוב מבטא את רעיון השוויון הדמוקרטי, כל אזרח רשאי להשתתף בהליך הכרעת הרוב, למשל, באמצעות בחירות.
- החלטת הרוב מבטיחה יציבות שלטונית וחברתית, המיעוט של היום יודע כי הוא יכול להפוך לרוב של מחר. הכרעת הרוב בתהליך דמוקרטי יוצרת קבלה סובלנית של הכרעות, הכרעת הרוב מונעת תחושות אפליה וקיפוח, כיוון שמיגזרים חברתיים שונים משתתפים ב"משחר הדמוקרטי" כולל המיעוט.
- החלטת הרוב קרובה יותר להחלטת העם, מכיוון שמבחינה מספרית הרוב קרוב יותר לסך כל האזרחים המרכיבים את העם. ברעיון הדמוקרטי סביר כי הרוב התבוני יגיע להחלטה הנכונה, למשל בבחירות, רוב האזרחים מכריעים מי יהיו הנציגים לרשות המחוקקת במשטר פרלמנטארי. אם כן החלטת הרוב המתקבלת בהליך דמוקרטי באמצעות דיון ומשא ומתן יוצרת יציבות שלטונית.

שלושה סוגי הרוב הנהוגים במשטר דמוקרטי¹² :

- רוב רגיל (הצג) – החלטה מתקבלת על פי מספר הגדול מקרב הנוכחים בהצבעה.
- רוב מוחלט (הצג) – כשהחלטה מתקבלת על פי מספר הגדול לפחות באחד ממחצית בעלי זכות ההצבעה.
- רוב מיוחד (הצג) – כשהחלטה מתקבלת על פי אחוז (מספר) מוגדר מראש מכלל בעלי זכות ההצבעה (גדול יותר מרוב מוחלט)

¹² לא נדרש

תרבות פוליטית דמוקרטית

הצג : שילוב של ערכים, אמונות וצורות התנהגות המבטאים הזדהות עם עקרונות הדמוקרטיה.

ביניהם ניתן למנות רמה גבוהה של השתתפות בבחירות והשתתפות אזרחית, קבלת הכרעת הרוב, הכרה בשלטון החוק והפנמת ערכים כמו פלורליזם, סובלנות, הסכמיות.

תרבות פוליטית דמוקרטית והחינוך אליה מחזקים את היציבות של המדינה הדמוקרטית.

תרבות פוליטית דמוקרטית לא קיימת במידה שווה בכל הדמוקרטיות ואיננה תנאי הכרחי להגדרת מדינה כדמוקרטית.

כאורח חיים מושתתת הדמוקרטיה על אידאולוגיה דמוקרטית, הכוללת כמה עקרונות שמהם נגזרים נורמות וכללי התנהגות, המהווים את התרבות הדמוקרטית :

עקרון הפלורליזם סובלנות והסכמיות

"אני שולל את מה שאתה אומר אבל אני אגן עד מוות על זכותך לומר זאת" (וולטיר).
"הסובלנות היא הדת הטובה ביותר". (ויקטור הוגו).

מטרות השיעור

- הבנת עקרון הפלורליזם במשמעות של הכרה בשונות של הפרטים והקבוצות במדינה וכן הכרה בלגיטימציה של כל קבוצה לשמור על ייחודה ועל השונות שלה ולפעול בהתאם להשקפת עולמה.
- הבנה כי תנאי למימוש הפלורליזם הוא אימוץ הסובלנות כערך על ידי השלטון והחברה כל אחד מהפרטים בחברה.
- הבנה כי מימוש עקרון הפלורליזם אינו מוחלט שכן חייבים להתקיים עקרונות דמוקרטיים נוספים, כמו הכרעת הרוב והסכמיות.
- הבנה כי סובלנות נובעת מההכרה בכבודו של האדם כערך וזכותו להיות שונה מהאחר.
- הבנה כיצד ההסכמיות נגזרת מעקרון רעיון האמנה חברתית.
- הבנה כי ישנה זיקה בין רמת ההסכמיות לרמת היציבות של המשטר.

מושגים מרכזיים: פלורליזם, סובלנות, הסכמיות, הסדר, הסכמה רחבה.

עיקרון / ערך הפלורליזם

הצג: **עקרון דמוקרטי לפיו על המדינה והחברה להכיר בקיומן של ריבוי ומגוון דעות/ עמדות של אנשים או קבוצות- כערך רצוי. לא זאת בלבד על המדינה והחברה לתמוך ולעודד קיום, ביטוי ומימוש מגוון דעות/ עמדות של אנשים או קבוצות.**

איך נזכור את ההגדרה?

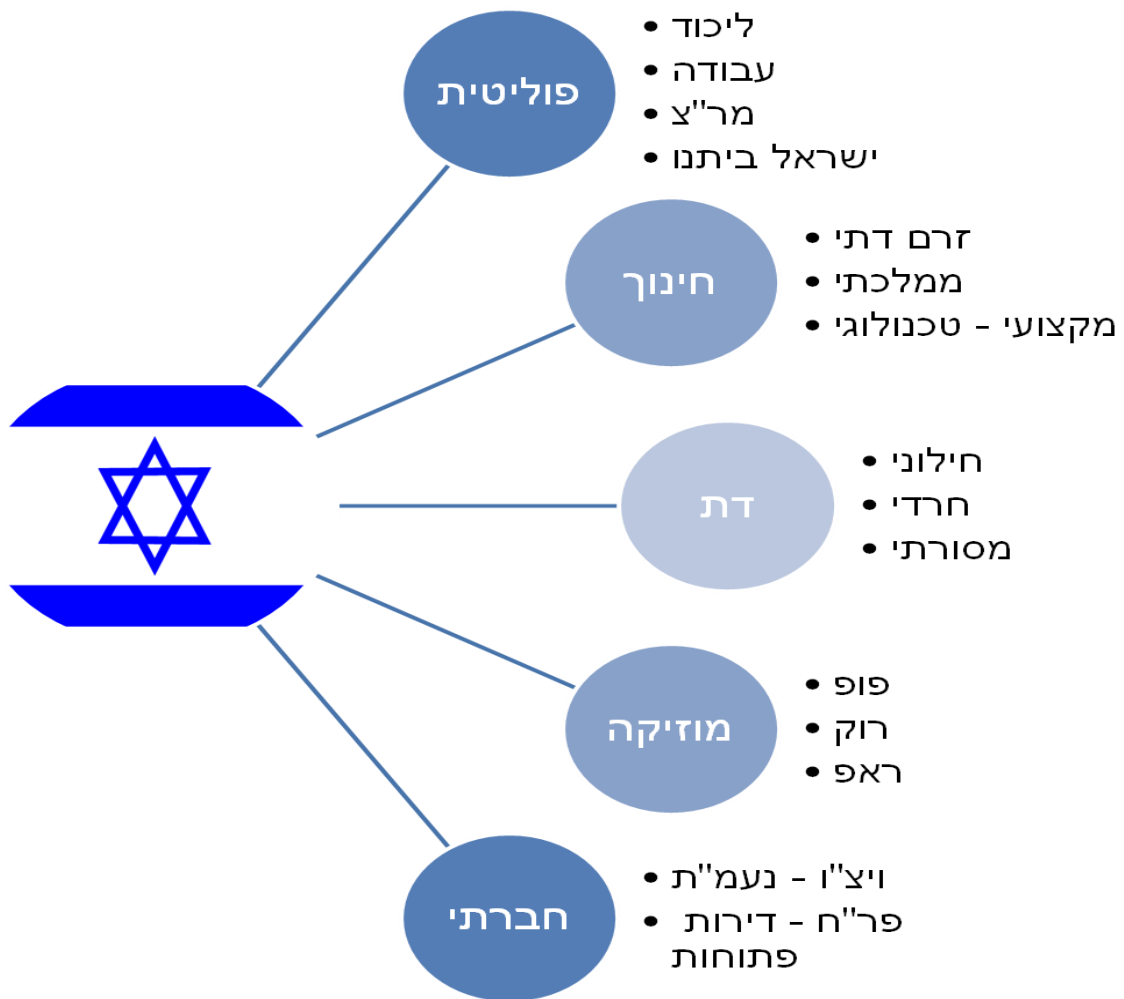
נבין שלהגדרה שני מרכיבים שחלים על המדינה והחברה:

- הכרה בקיום של ריבוי דעות, עמדות, קבוצות כערך רצוי.
- עידוד ביטוי ומימוש של דעות, עמדות של אנשים או קבוצות.

הפלורליזם אינו ערך מוחלט. כדי שכל הקבוצות יוכלו לחיות במדינה ללא אנרכיה (אי סדר מוחלט), הן חייבות להסכים ביניהן על נושאים מרכזיים כגון: צורת משטר, כלי המשחק הפוליטיים והנורמות בחברה. במילים אחרות לא ניתן לממש בצורה מלאה את הייחודיות והשונות של הקבוצות משום שמימוש מלא פירושו אנרכיה.

בחברה יכולים לבוא לידי ביטוי סוגים שונים של פלורליזם :

בפוליטיקה	בחינוך	בכלכלה
ישנן מפלגות שונות המייצגות רעיונות, וגישות שונים, כגון : העבודה, ליכוד, קדימה, ש"ס.	זרמים שונים בחינוך : החינוך ממלכתי, החינוך ממלכתי דתי, החינוך עצמאי.	ארגונים שונים פועלים במדינה ומייצגים אינטרסים שונים : ארגוני עובדים, ארגוני מעבידים.

עקרון / ערך הסובלנות

הצג: עקרון/ ערך הקורא לקבלת השונה, מתן יחס מכבד לשונים ממני, לדעותיהם ולאורח חייהם, למרות אי נוחות (סבל) חוסר הסכמה. על החברה הדמוקרטית להימנע מתגובות אלימות מילולית או פיזית בעת מחלוקת והימנעות מהפעלת סמכות שלטונית כלפי עמדות ביקורתיות או מרגיזות.

איך נזכור את ההגדרה?

נבין שלהגדרה יש שלושה מרכיבים:

- קבלת השונה ומתן יחס מכבד לשונים ממני ולאורח חייהם למרות אי ההסכמה.
- עלינו להימנע מתגובות אלימות מילולית או פיזית בעת מחלוקת
- הימנעות מהפעלת סמכות שלטונית כלפי עמדות ביקורתיות או מרגיזות

עקרון / ערך ההסכמיות

הצג: קיומה של הסכמה רחבה בין קבוצות בחברה על צורת המשטר ו"כללי משחק" בסיסיים או על אופייה הבסיסי של החברה והמדינה. הסכמה זו מאפשרת קבלת החלטות מחזקת (מייצרת) יציבות חברתית, שלטונית וקיום בצוותא על אף חילוקי הדעות. ישנו מתח בין ערך הפלורליזם המעודד ריבוי דעות לערך ההסכמיות המחזק את האחידות/ הערכים המשותפים.

זכויות טבעיות

מטרות השיעור

- הבנה כי זכויות טבעיות הן זכויות הניתנות לכל אדם באשר הוא אדם ללא הבדל דת, גזע או מין.
- הבנה כי זכויות טבעיות אינן ניתנות על ידי אף שלטון ולכן אינן ניתנות לביטול.
- הבנה כי זכויות האזרח הן חלק מהזכויות הטבעיות וכי ייחודן של זכויות האזרח הוא בהיותן מגדירות את זכויות האדם כאזרח במדינתו.
- למידה של זכויות האדם והאזרח.
- הבנה כי לצד ההכרה בזכויות יש להכיר בחובות האדם כאדם וכאזרח.
- הבנה כי זכויות האדם והאזרח אינן זכויות מוחלטות וכי הן מתנגשות בינן לבין עצמן ובינן לבין ערכים וכיצד המדינה פותרת בעיה זאת.

מושגים מרכזיים: זכויות טבעיות, זכויות יסוד, זכויות אזרח, אפליה פסולה, הבחנה, העדפה מתקנת.

תאוריית הזכויות הטבעיות:

הצג: תפישה מוסרית-פוליטית המתארת זכויות יסוד המוקנות לכל אדם באשר הוא אדם.

תיאור הזכויות כטבעיות משמעותו שהן אינן מוענקות על ידי השלטון ואינן תלויות בו. התפישה הדמוקרטית מקבלת כעקרון יסוד את אחריות השלטון לשמירה על הזכויות.

מקובל למנות בין הזכויות הטבעיות: כבוד, חיים וביטחון, הליך משפטי הוגן, חירות, שוויון וקניין.

התנגשות בין זכויות (או בין זכות לאינטרס ציבורי):

הצג: הזכויות הן יחסיות, כלומר הן אינן מוחלטות – הן סותרות לא פעם זו את זו ובאף חברה אנושית הן אינן ניתנות להגשמה באורח מלא. לכן במקרה של התנגשות בין זכויות או בין זכות לאינטרס ציבורי¹³ נדרש איזון סביר בין הזכויות, כלומר, פגיעה מיידתית בזכות הנפגעת. העילות הבסיסיות המוצדקות להגבלת זכויותיו של אדם היא כאשר מימושן פוגע בזכויות הזולת או באינטרס הציבורי.

קיימות 6 זכויות אדם בסיסיות (כ"ח החש"ק) ומתוכן יוצאות עוד זכויות שמדגישות פן מסוים בגישה. 6 זכויות היסוד: **כבוד חיים ובטחון** הליך הוגן **חירות שוויון קניין**.

¹³ אינטרס ציבורי - הוא כל דבר שיש לו חשיבות ציבורית ומהווה ערך שהמדינה מבקשת להגן עליו, ישנם אינטרסים ברורים ומוחשיים כמו ביטחון המדינה ושלומו הציבור במובן הפיזי, וישנם אינטרסים עמומים ומופשטים יותר כמו רגשות הציבור. בחברה שמורכבת מקבוצות חברתיות ותרבותיות מגוונות עלולה הגנה על רגשות ציבור מסוים להיעשות לעיתים על חשבון רגשותיו של פרט או ציבור אחר. (לדוגמא: מצעד הגאווה בירושלים, בשנת 2006 הוגשה עתירה לבג"ץ נגד קיום המצעד).

הגדרה (הצג)	הזכות (ציון)
זכותו של כל אדם להיות מוגן מפגיעה בחייו, בגופו ובנפשו. חובת המדינה להגן על כל בני האדם החיים בה.	הזכות לחיים והזכות לביטחון
זכותו של כל אדם לחיות, להחליט, לעשות, לפעול או להימנע מפעולה, לבחור ולעצב את אישיותו על פי רצונו החופשי. אין לשלול את חירותו של אדם על ידי מעצר או על ידי הגבלת חופש המחשבה והפעולה שלו. חוקים רבים בכל חברה מגבילים בהכרח את הזכות לחירות ונגזרותיה וגבולות הפגיעה הסבירה שנויים במחלוקת ציבורית בכל חברה דמוקרטית.	הזכות לחירות (גם ערך / עקרון)
זכותו של כל אדם להחזיק בכל דעה / מחשבה בכל נושא לפי בחירתו. לכל אדם זכות לא לפעול בניגוד למצפונו.	חופש המחשבה והמצפון
זכותו של כל אדם לבטא ולהפיץ את עמדותיו, דעותיו ואמונותיו בכל דרך (לבוש, פולחן תקשורת, אמנות, בדיבור, בכתב וכו') בפומבי / בגלוי; השלטון אינו רשאי למנוע פרסום דעה רק בשל היותה בלתי נכונה בעיניו.	חופש הביטוי
זכותו של כל אדם או קבוצה לדרוש מידע מרשויות השלטון לגבי התנהלותן/ להכיר מידע נגיש ממקורות שונים בכל נושא או תחום המשפיע עליו ונוגע לו; במטרה לקבל החלטות שקולות לגבש עמדה או להביע ביקורת על פעולות השלטון; חובת הרשויות לספק מידע זה	חופש המידע וזכות הציבור לדעת
זכותו של כל אדם להתארגן או להתאסף בקבוצה, ארגון או מפלגה; כדי לפעול למען מטרה משותפת או אינטרס משותף; בתחום חברתי, כלכלי, פוליטי, דתי	חופש ההתאגדות
זכותו של כל אדם להחזיק בכל אמונה ו/או להשתייך לקבוצה דתית מבלי שיוטל על האדם נטל מיוחד בשל כך; הזכות לקיים טקסים, מנהגים, פולחן; באופן פרטי או פומבי.	חופש הדת
זכותו של כל אדם שלא להחזיק באמונה ו/או הזכות שלא להשתייך לקבוצה דתית ולא להיות חשוף להטפה דתית מטעם מוסדות המדינה; הזכות שלא לקיים טקסים, מנהגים, פולחן; הזכות שלא לסבול מכפייה דתית באופן פרטי או מטעם רשויות המדינה.	חופש מדת
זכותו של כל אדם לנוע כרצונו ולהימצא בכל מקום. (זכות הכניסה למדינה מוקנית לאזרחים ותלויה באישורי המדינה).	חופש התנועה
לכל אדם זכות בחירה חופשית בכל מקצוע/ משלח יד (בכפוף להכשרה נדרשת / רישוי). (חופש העיסוק מוענק בישראל לאזרחים ותושבים בלבד).	חופש העיסוק
זכותו של כל אדם לרכוש. אשר קיבל, הרוויח, זכה או ירש בצורה חוקית. זכותו לשמור או לתת אסור שייקח ממנו/ שייפגע או שיעשה בו שימוש ללא אישורו או הסכמתו. סוגי קניין חומרי ורוחני.	הזכות לקניין

<p>כל בני האדם נולדו שווים בערכם מעצם טבעם כבני אנוש ולכל אחד הזכות לקבל יחס זהה לכל אדם אחר.</p> <p>אין להפלות אדם בשל זהותו, שיוכו, או סממן חיצוני כלשהו (דת, גזע, מין, העדפה מינית, צבע עור, מוצא, מראה חיצוני, מוגבלות), אלא במקרים של שונות רלוונטית לנושא הנידון (הבחנה מותרת).</p> <p>מובן מצומצם: לכל אדם הזכות לשוויון בפני החוק ולשוויון פוליטי (לבחור ולהיבחר). מובן רחב: כל אדם זכאי לשוויון הזדמנויות במובן הכלכלי והחברתי. אופני היישום הראויים של הזכות לשוויון שנויים במחלוקת ציבורית בכל חברה דמוקרטית (לגבי המובן המצומצם - הגבול בין אפליה פסולה להבחנה מותרת. לגבי המובן הרחב - משמעות שוויון ההזדמנויות הרצוי).</p>	<p>הזכות לשוויון (גם ערך / עקרונ)</p>
<p>פגיעה בזכות לשוויון על ידי הענקת יחס שונה לבני אדם. ללא סיבה מוצדקת, ובפרט בשל זהות, שיוך סממן חיצוני או מגבלה כלשהי (דת, גזע, מין, העדפה מינית, צבע עור, מוצא, מראה חיצוני, מוגבלות מסוימת).</p>	<p>אפליה פסולה (לא זכות - מדיניות)</p>
<p>מדיניות מעוגנת בחוק שלפיה יש להעניק יחס לא שוויוני לאנשים או לקבוצות מסיבה רלוונטית מוצדקת על רקע השוני בתכונותיהם ובצרכיהם.</p>	<p>מדיניות של הבחנה (מותרת) (לא זכות)</p>
<p>הענקת העדפה לקבוצה / אוכלוסייה מקופחת / מופלת או חלשה, למשך זמן מסוים במטרה לצמצום פערים / אי השוויון. ישנו ויכוח ציבורי לגבי היקף השימוש הראוי במדיניות זו, בין השאר מכיוון שהיא יוצרת אפליה כלפי פרטים אחרים.</p>	<p>מדיניות של העדפה מתקנת (לא זכות)</p>
<p>אדם חף מפשע עד שלא הוכחה אשמתו. זכותו של אדם שבעת העמדה לדין הפגיעה בזכויותיו תהיה מינימאלית, צודקת ומידתית. האדם זכאי למשפט הוגן ופומבי של בית דין בלתי תלוי וללא משוא פנים.</p> <p>זכאי להישפט ע"י שופטים בלתי תלויים וללא ניגוד אינטרסים.</p> <p>זכאי לייצוג עו"ד. זכאי לדעת במה הוא נאשם ולראות את הראיות נגדו. חיפוש בבית החשוד רק לאחר צו חתום בידי שופט. אסור לעצור אדם ליותר מ-24 שעות מבלי להביאו מול שופט שיחליט האם להמשיך במעצר או לשחרר. הענישה בהתאם לאשמה. אסור לשפוט פעמיים על אותה עבירה.</p>	<p>הזכות להליך הוגן בהגדרה צריך לדעת עוד שני מאפיינים!</p>
<p>הכרה בהיותו של כל אדם בן אנוש. זכותו של כל אדם שלא להיות נתון / חשוף ליחס משפיל, פוגעני ומעליב או יחס אכזרי ובלתי אנושי</p> <p>זכותו של אדם לחיות את חייו בלי חשיפה ללא חשש מהתערבות ומחדירה לחייו, לגופו או לחפציו מצד החברה או המדינה, ללא אישורו או ידיעתו. (הזכות לפרטיות)</p> <p>שמו הטוב של האדם הוא נכס עיקרי שלו. זכותו של כל אדם שלא תפגע הערכה החברתית שהוא ראוי לה. זכותו של אדם שלא יפורסמו אודותיו מידע שקרי המכפיש אותו ופוגע בו. (הזכות לשם טוב).</p>	<p>הזכות לכבוד (הזכות לכבוד - פרטיות / הזכות לכבוד - שם - טוב)</p>

זכויות פוליטיות

הצג: זכויות פוליטיות הינן זכויות הקשורות לתחום הפוליטי. חלקן זכויות אזרח בלבד, וחלקן מבוססות על הזכויות הטבעיות של כל אדם: זכויות פוליטיות שהן זכויות אזרח: הזכות לבחור ולהיבחר, והזכות להתארגן כמפלגה המתמודדת בבחירות (מוענקות לאזרחי המדינה בלבד). זכויות פוליטיות הנובעות מזכויות טבעיות: חופש ההפגנה והמחאה והאפשרות לבקר את השלטון (אינן מוגבלות לאזרחי המדינה).

איך נזכור את ההגדרה?

נבין שההגדרה כוללת שני מרכיבים: זכויות פוליטיות כוללות בתוכן זכויות אזרח וזכויות לכל אדם הנובעות מזכויות טבעיות.

- זכויות אזרח: הזכות לבחור; הזכות להיבחר; הזכות להתמודד כמפלגה בבחירות.
- זכויות לכל אדם הנובעות מזכויות טבעיות: חופש ההפגנה והמחאה; הבעת ביקורת על השלטון.

הזכות	הגדרה
הזכות לבחור	זכותו של אדם לבטא את עמדותיו הפוליטיות על ידי קביעת הרכב השלטון.
הזכות להיבחר	זכותו של אדם להשפיע על הנעשה במדינתו במסגרת תפקיד באחד ממוסדות השלטון
חופש התארגנות פוליטית	זכותו של אדם להתחבר לקבוצה ובמסגרתה להשפיע על החיים הציבוריים ולהביא לשינויים חברתיים ופוליטיים.
חופש למתוח ביקורת על השלטון	זכותו של אדם לבטא את מחאתו על אופן התנהלותו ופעולותיו של השלטון

חובות האדם כאדם וכאזרח

חובות אדם כאדם

- להכיר בזכויותיו של האחר ולהימנע מפגיעה בזכויות של פרטים אחרים.
- לפעול ולהתריע כאשר הוא עד לפגיעה בזכויות.

חובות האזרח וערכים אזרחיים

- החובה לציית לחוק ולחובות הקבועות בו (תשלום מיסים, שירות צבאי וכו').
- ישנו ערך אזרחי להשתתפות בעיצוב החיים הציבוריים (הצבעה בבחירות, ביקורת השלטון, השתתפות אזרחית וכו').
- ישנו ערך אזרחי בתרומה לקהילה ולמדינה

האם ניתן למנוע מאדם זכויות בשל העובדה, שלא מילא את חובותיו?

אין לשלול זכויות טבעיות וזכויות אזרח אלא על פי חוק. חייב להיות קשר בין הזכות הנשללת לבין החובה שלא מולאה. תפיסה זו נובעת מהרעיון כי זכויות האדם הן זכויות הניתנות לאדם מעצם היותו אדם. ואין כל קשר הכרחי או מוסרי בין זכויותיו של האדם לבין חובותיו. לדוגמה, לא ניתן למנוע חינוך מילד שאביו לא שילם מיסים כחוק. ניתן לקנוס או לאסור את האב בהתאם לחוקי המדינה, אך לא לשלול את הזכות לחינוך של הילד.

הגנה על זכויות האדם, אזרח ומיעוט¹⁴

ההגנה על זכויות האדם בישראל מתקיימת, בין השאר, בחקיקה, בפסיקה בתי משפט ופעילותם של ארגוני החברה האזרחית. (יש לדעת שתי דוגמאות בחקיקה, שתי דוגמאות בפסיקה שתי דוגמאות של הגנה ע"י מגזר שלישי - למשל: ארגוני מתנדבים).

דוגמאות להגנה על זכויות בחקיקה בישראל

משימה: קראו את החוקים הבאים, בחרו 3 חוקים ומלאו את הטבלה הבאה במחברת:

שם החוק	תוכנו	הזכות המוגנת

- **חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** תוכן החוק: קובע את כבוד האדם ואת חירותו כערכי היסוד מהן נגזרות זכויות אדם נוספות לפיו זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכולו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל. מגן על הזכויות: הזכות לכבוד, הזכות לחיים וביטחון ושלמות הגוף, הזכות לקניין, הזכות לחופש התנועה, הזכות לפרטיות.
- **חוק יסוד: חופש העיסוק** תוכן החוק: קובע כי זכותו של כל אזרח או תושב של המדינה לעסוק בכל עיסוק, מקצוע או משלח יד. מגן על הזכות לחופש העיסוק.
- **חוק שוויון הזדמנויות בעבודה** (תשמ"ח-1988) תוכן החוק: קובע איסור אפליה של מעסיק את עובדיו או מבקשי עבודה בכל הקשור לקבלה לעבודה; תנאי עבודה קידום בעבודה הכשרה או השתלמות מקצועית פיטורים או פיצויי פיטורים הטבות ותשלומים הניתנים לעובד בקשר לפרישה מעבודה. מטעמים של גיל, מין, נטייה מינית, מעמד אישי, הריון, טיפולי פוריות, טיפולי הפריה חוץ-גופית, הורות, גזע, דת, לאום, ארץ מוצא, מקום מגורים, השקפה, השתייכות למפלגה או שירות במילואים. מגן על הזכות לשוויון.
- **חוק שוויון זכויות האישה** (תשי"א-1951) תוכן החוק: קובע כי גבר ואישה יהיו שווים בפני החוק ושווים לכל פעולה משפטית. כל הוראת חוק המפלה את האישה באשר היא אישה, פסולה. מגן על הזכות לשוויון (איסור אפליה בין המינים).
- **חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות** (תשנ"ח-1998) תוכן החוק: קובע הגנה על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ומעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, ואת חובתה של המדינה לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו. אדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות הנוגעות לחייו, על פי רצונו והעדפותיו, והכל בהתאם להוראות כל דין. מגן על הזכויות: הזכות לשוויון, הזכות לכבוד, הזכות לפרטיות והזכות לחירות.
- **חוק שעות עבודה ומנוחה** (תשי"א-1951) תוכן החוק: קובע מהו אורך יום העבודה ושבוע העבודה, מה המעסיק מחויב להעניק לעובדיו ומה מותר לו לדרוש מהם. קובע את

יום השבת כיום מנוחה ליהודים ולמי שאינו יהודי את האפשרות לבחור יום מנוחה לפי המנהג המקובל מבחינתו- מבין הימים- שישי, שבת או ראשון. קובע שאין לחייב אדם לעבוד ביום המנוחה השבועי שלו. מגן על זכויות חברתיות- זכויות עובדים ותנאי העסקה והזכות לחופש דת.

- חוק למניעת אלימות במשפחה (תשנ"א-1991) תוכן החוק: קובע שיש להגיש עזרה מידית לכל מי שסובל מאלימות במשפחה. החוק מאפשר לבית המשפט לתת צו הגנה האוסר על התנהגות אלימה, ומרחיק את האדם האלים מהבית. מגן על הזכות לחיים וביטחון והזכות לכבוד.
- חוק איסור לשון הרע (תשכ"ה-1965) תוכן החוק: החוק אוסר על פרסום דברים בכתב או בעל פה העלולים להשפיל את האדם בעיני הציבור או לפגוע בו, במשרתו או במקצועו, או לבזותו. מגן על הזכות לכבוד והזכות לשם טוב.
- חוק עבודת נוער (תשי"ג-1953) תוכן החוק: מגדיר את הכללים המיוחדים לגבי עבודת נוער: שעות מותרות להעסקת נוער ועבודות אסורות לקטינים. מגן על זכויות חברתיות- זכויות עובדים ותנאי העסקה.
- חוק לא תעמוד על דם רעך (תשנ"ח-1998) תוכן החוק: קובע את חובתו של אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לא-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו. מגן על הזכות לחיים וביטחון.

דוגמאות להגנה על זכויות בפסיקה¹⁵

- בתי המשפט מגנים בפסיקותיהם על זכויות האדם והאזרח. נתייחס לפסקי דין מרכזיים שמטפלים בזכויות אדם גם בעידן שלפני שנחקקו שני חוקי היסוד הדנים בזכויות האדם.
- בג"ץ בזרנו נגד שר המשטרה (ממשלת ישראל) (1/49) תוכן פסק הדין: המשטרה לא התירה לכותבי בקשות (מאכרים) המופיעים במשרדי הרישוי בשם לקוחותיהם להעביר מכוניות בתהליכי בדיקה, הוצאת רישיונות, תשלום מיסים וכדומה. שר המשטרה שהיה ממונה על מכוני הרישוי באותה העת, הוציא תקנה שאומרת שרק בעל הרכב יכול להעביר את רכבו טסט ואדם שאינו בעל הרכב לא יכול. בז'רנו שעסק כשנתיים בהעברת רכבים בטסטים עותר לבג"ץ בטענה שהשר לא יכול למנוע ממנו לעבוד בעבודה זו. בג"ץ קיבל את העתירה בנימוק שאין חוק האוסר עליהם לעסוק בעיסוק זה. מגן על הזכות לחופש העיסוק. עקרון החוקיות – עקרון שחל במשפט הפלילי. מבוסס על השקפת עולם ליברלית, חופשית קובע: כל אדם רשאי לעשות הכל כל עוד אין חוק שאוסר עליו את זה. לעומתו עקרון חוקיות המנהל- קובע: לרשויות, לשלטון הכלל אסור אלא אם כן נאמר במפורש (בחוק) שמותר להם.
 - בג"ץ "קול העם" נגד שר הפנים: (73/53) תוכן פסק הדין: שר הפנים הורה על סגירת עיתון "קול העם" בשנת 1953, בנימוק שהפרסום בעיתון פוגע בביטחון המדינה. פסק הדין קבע את חשיבותו של חופש הביטוי ואת החובה להימנע ככל האפשר מהגבלתו. קבע ששר הפנים רשאי לאסור הופעתו של עיתון בשל דבר שפורסם בו רק אם הפגיעה בביטחון ובציבור קשה רצינית וחמורה. מגן על הזכות לחופש ביטוי מבחן הודאות הקרובה- ביהמ"ש בפסק דין קובע שרק כאשר יש ודאות קרובה לפגיעה בביטחון המדינה מותר לפגוע בחופש הביטוי.

¹⁵ לא נדרש

- בג"צ לאה שקדיאל נגד השר לענייני דתות (153/87) תוכן פסק הדין : מועצת ירוחם בחרה בשקדיאל להיות נציגת המועצה במועצה הדתית, השר לענייני דתות ומועצת הרבנות הראשית פסלו זאת בטענה שאין מקום לחברותה של אישה במועצה הדתית. העותרת טענה שהמועצה הדתית הינה גוף מנהלי שאינו פוסק הלכה, ולכן אין לפסול נשים מלכהן כחברות בו. העתירה התקבלה. מגן על הזכות לשוויון.
- בג"צ קידום נגד רשות השידור (606/93) תוכן פסק הדין : הוגשה עתירה עקב פסילה לשידור של תשדיר פרסומת תחת הכותרת "לך תצטיין" בטענה שזה טעם רע, לא מוסרי, לא חינוכי ופוגע ברגשות הציבור. ביהמ"ש מקבל את העתירה וקובע שחופש הביטוי הוא החופש להתבטא גם בדרך שאינה נעימה לאחרים כמובן שבגבולות שלחלק ניכר מהציבור נשמע סביר. מגן על הזכות לחופש ביטוי
- בג"צ אליס מילר נגד שר הביטחון ואחרים (4541/94) תוכן פסק הדין : חיילת בצה"ל שהביע את רצונה להתנדב לשירות בטייס, בקשתה נדחתה ע"י הצבא בטענה שאין לשתף נשים בתפקידי לחימה. בעקבות העתירה הורה בג"ץ לצה"ל להשוות את זכויותיהן של נשים לאלו של גברים. מגן על הזכות לשוויון והזכות לכבוד.
- בג"צ קעדאן נגד מנהל מקרקעי ישראל (6698/95) תוכן פסק הדין : העתירה הוגשה לאחר שמשפחה ערבית מבקת-אל-גרבייה, שביקשה לרכוש קרקע להקמת בית בישוב קציר נדחתה על רקע לאומי. בית המשפט קבע, כי הקצאת קרקעות ליהודים בלבד על מקרקעי ציבור איננה חוקית. מגן על הזכות לשוויון.

דוגמאות להגנה על זכויות על ידי ארגוני החברה האזרחית¹⁶

- קו לעובד פעילות הארגון : ארגון שמטפל בתלונות על פגיעה בזכויות עובדי. מגן על זכויות עובדים ותנאי העסקה.
- האגודה לזכויות האזרח פעילות האגודה : יוזמת הצעות חוק ומייצגת אנשים שזכויותיהם נפגעו ע"י השלטון בפני בתי המשפט. מגן על זכויות אדם ואזרח.
- בזכות פעילות הארגון : מרכז לזכויות אדם לבעלי מוגבלויות המייצג אנשים עם צרכים מיוחדים בפני מוסדות רשמיים. מגן על הזכות לשוויון.
- שדולת הנשים בישראל פעילות השדולה : פועלת נגד אפליית נשים, הטרדות מיניות ופרסומים הפוגעים בנשים. מגן על הזכות לשוויון, הזכות לחיים וביטחון והזכות לכבוד.
- המועצה הישראלית לצרכנות פעילות הארגון : ארגון הפועל להגנת הצרכנים ושמירת זכויותיהם, וכן לחינוך לצרכנות נכונה. מגן על הזכות לקניין.

זכויות אדם ואזרח – התנגשויות ואיזונים

זכויות האדם והאזרח אינן ניתנות למימוש מוחלט, כיוון שבמקרים רבים הן מתנגשות בינן לבין עצמן. פתרון של המדינה הדמוקרטית לבעיה זו היא בדרך של "שקלול ואיזון". כלומר, יש להעמיד זו מול זו את חומרת הפגיעה בזכות אחת מול חומרת הפגיעה בזכות אחרת ולשקול מהו הפתרון שיאפשר פגיעה מעטה ככל האפשר בכל אחת מהזכויות במקרה הנדון בלבד. כל זכויות האדם שוות בערכן.

לדוגמא, קיום הפגנה מהווה פגיעה בזכות לחופש התנועה לזמן מוגבל ובאותו זמן ממש את הזכות לחופש הביטוי וחופש המחאה.

התנגשויות של זכויות עם ערכים ואינטרסים

מימוש הזכויות במדינה מתאפשר כל עוד אין פגיעה באינטרסים ובערכים של החברה והמדינה. ההתנגשות יוצרת מתח ומחייבת פעולה של פשרה או הכרעה כדי להגיע לפתרון שיצמצם את הבעיה וימתן את המתח ככל הניתן.

אינטרס ציבורי - הוא כל דבר שיש לו חשיבות ציבורית ומהווה ערך שהמדינה מבקשת להגן עליו, ישנם אינטרסים ברורים ומוחשיים כמו ביטחון המדינה ושלוש הציבור במובן הפיזי, וישנם אינטרסים עמומים ומופשטים יותר כמו רגשות הציבור (בג"ץ קידום). בחברה שמורכבת מקבוצות חברתיות ותרבותיות מגוונות עלולה הגנה על רגשות ציבור מסויים להיעשות לעיתים על חשבון רגשותיו של פרט או ציבור אחר. (לדוגמא: מצעד הגאווה בירושלים, בשנת 2006 הוגשה עתירה לבג"ץ נגד קיום המצעד).

בג"צ "קול העם" – מבחן הוודאות הקרובה" דוגמא חשובה ומכוננת להגנה על זכויות האדם בעת התנגשות בין זכויות האדם לאינטרס של המדינה אנו רואים בבג"ץ "קול העם". בשנת 1953 פרסם עיתון "קול העם" שהיה ביטאון המפלגה הקומוניסטית בישראל, מאמר חריף על התנהלות הממשלה והתערבותה לצד ארה"ב במלחמה בקוריאה. שר הפנים, ישראל רוקח, החליט לסגור את העיתון ל-15 ימים. וזאת מתוך שימוש בסמכותו לפי פקודת העיתונות "להפסיק את פעילותו של עיתון אם התפרסם בו דבר העלול לסכן את שלום הציבור". העיתון עתר לבג"צ בטענה שנפגע חופש הביטוי. פסק הדין: השופט שמעון אגרנט, קיבל את העתירה בהתבססו על מגילת העצמאות וקבע בזאת את הדרך שבה ניתן להגן על זכויות האדם וחופש הביטוי כאשר הם מתנגשים עם אינטרסים אחרים. בפסק הדין נקבע "מבחן הוודאות הקרובה", לפיו כאשר חופש הביטוי מתנגש עם אינטרס מוגן אחר, ייסוג חופש הביטוי רק כאשר קרוב לוודאי שתקיים פגיעה ממשית ורצינית באינטרס.

אתרי אינטרנט להעשרה –

האגודה לזכויות אזרח בישראל - <http://www.acri.org.il/he/>

זכויות כלכליות - חברתיות

הצג: זכויות המוענקות על ידי המדינה בדרך של הקצאת משאבים ושירותים.

זכויות אלו, היקפן ואופיין שונה ממדינה למדינה כיוון שהן תלויות במדיניות הכלכלית- החברתית של המדינה.

מטרתן להבטיח קיום אנושי בכבוד.

ביניהן: הזכות לשירותי בריאות, לחינוך, לביטחון סוציאלי ולרמת חיים בסיסית, לדיור, זכויות עובדים

קיים ויכוח בחברה הדמוקרטית האם הזכויות הם מערך כבוד האדם וממילא הם זכויות טבעיות או הם זכויות התלויות בשלטון ובגישתו הדמוקרטית

הזכויות החברתית הן:

עובדים ותנאי העסקה דיור	חינוך בריאות וטיפול רפואי רמת חיים נאותה
----------------------------	--

הגדרה (הצג)	זכות (ציון)
הזכות של אדם לחיות ברמת חיים נאותה וסבירה. תפקידה של המדינה לקבוע מהו קיום בכבוד ולאפשר אותו לאזרחיה.	הזכות לרמת חיים נאותה
הזכות של כל אדם לקורת גג ולמגורים נאותים.	הזכות לדיור
הזכות של כל אדם לקבל מהמדינה ללא תשלום את השירותים הנחוצים לשמירה על בריאותו ומניעת מחלות. אם חלה או נפצע על המדינה לאפשר לו לקבל את הטיפול הרפואי הנדרש.	הזכות לטיפול רפואי/ לבריאות
הזכות של כל אדם לתנאי עבודה נאותים והוגנים. זכויות שהמדינה מחייבת את המעסיקים להעניק לעובדים על פי חוק. כוללת מרכיבים כמו (חובה לציון שתי דוגמאות): קביעת שכר מינימום, הגבלת מספר שעות עבודה, מתן תנאי עבודה סבירים, מתן ימי חופשה, הגנה מפני פיטורים שרירותיים.	* זכויות עובדים ותנאי העסקה
הזכות של כל אדם לקבל מהמדינה ללא תשלום וברמה נאותה הזדמנות להשכלה, רכישת ידע ומיומנויות.	הזכות לחינוך

זכויות קבוצות תרבותיות

מטרות השיעור

- הבנה כי זכויות הקבוצה ניתנות לאדם כחלק מהיותו מקבוצת מיעוט.
- הבנה כי אין המדינה מחויבת להעניק לאדם את זכויות המיעוט.
- הבנה כי מטרתן של זכויות אלו היא לייחד את קבוצת המיעוט משאר החברה.

מושגים מרכזיים : קבוצת מיעוט

הצג : זכויות קיבוציות הניתנות לקבוצות אתניות-תרבותיות/ מיעוטים לאומיים, באות לידי ביטוי בתחומים הבאים: שפה, חינוך, תרבות, ייצוג כקבוצה. מטרתן להסדיר בצורה מוסדית את זהותה הייחודית של הקבוצה במדינה. המדינה קובעת את היקף הענקתן ואת מידת התמיכה המוסדית בהן (לעומת זכויות הפרט של המיעוט שהן זכויות יסוד בכל דמוקרטיה)

עקרון הגבלת השלטון

מטרות השיעור

- הבנה מהי העוצמה המרוכזת בידי השלטון בכלל והרשות המבצעת בפרט.
- הבנה מדוע יש להגביל את השלטון.
- הבנה כי כל אחד מהאמצעים הוא הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה, אולם כשהוא לעצמו אינו תנאי מספיק.

מושגים מרכזיים : שלטון, הגבלת השלטון, עוצמת השלטון.

עקרון הגבלת השלטון

הצג : עקרון דמוקרטי, לפיו השלטון מחזיק באמצעים (כלכליים, אנושיים, מקורות מידע, מנגנוני אכיפה) המעניקים לו עוצמה רבה (חובה להוסיף דוגמא אחת).

קיימת סכנה בניצול לרעה של כוחו של השלטון ובפגיעה בזכויות אדם או בזכויות קבוצה.

לכן ישנם אמצעים למניעת עריצות השלטון: הפרדת רשויות, מנגנוני פיקוח וביקורת מוסדיים ולא מוסדיים, אמצעים אלו קבועים בחוק או בחוקה של המדינה.

השלטון מחזיק באמצעים המעניקים לו עוצמה רבה¹⁷ :

- **משאבי הון** - תקציב המדינה נקבע על ידי השלטון. השלטון מעורב בכל ההחלטות במשק ושולט על מרבית הפעולות בו. לדוגמא : אוצרות טבע, הקצאת קרקעות.
- **משאבי מידע** - לשלטון יש נגישות למקורות מידע מגוונים, המעניקים לו כוח ועדיפות על פני שאר האנשים במדינה. לדוגמא : מקורות מודיעין בכל זרועות הביטחון.
- **משאבי כוח אדם** - אחוזים ניכרים מכוח העבודה במשק הינם עובדי מדינה. בצורה זו לשלטון יש כוח אדם מקצועי, בעל ניסיון ומוחיות בתחומים רבים. לדוגמא : אנשי צבא, רופאים, עורכי דין ועוד.
- **משאבי אכיפה** - השליטה של השלטון על הצבא, המשטרה ויתר כוחות הביטחון, מאפשרת לשלטון להוציא לפועל כל מדיניות שהוא יחליט. לדוגמא : תכנית ההתנתקות.

על מנת שהשלטון (הרשות המבצעת) לא יעשה שימוש לרעה בעוצמה המצויה בידו, ויפגע בזכויות האדם שלא לצורך, פיתחה הדמוקרטיה מספר מנגנונים במטרה להגביל את השלטון ולפקח עליו.

¹⁷ צריך לדעת אחד ממשאבי הכוח בהגדרת עיקרון הגבלת השלטון

עקרון הפרדת הרשויות

מטרות השיעור

- הבנה כי עקרון "שלטון העם" בא לידי ביטוי בהעברת מוסרות השלטון מהעם לנציגיו ברשויות השלטון.
- הבנה כי עקרון "הפרדת הרשויות" אין משמעו הפרדה מוחלטת בין הרשויות, כרשויות קשורות זו בזו בהתאם לחוק, ומתקיימים ביניהן יחסי איזון, ריסון ובקרה.

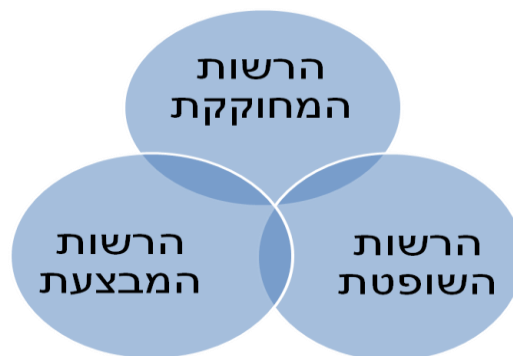
מושגים מרכזיים : הפרדת רשויות, רשות מחוקקת, רשות מבצעת, רשות שופטת.

עקרון הפרדת רשויות

הצג: אמצעי דמוקרטי המאפשר את פיצול הכוח השלטוני לשלוש רשויות: מחוקקת, מבצעת ושופטת.

מטרתו להגביל את השלטון (למנוע את ריכוז הכוח, לקדם הגנה על זכויות האדם).

לכל רשות סמכויות ייחודיות בתחומה אך לא מוחלטות (עירוב סמכויות), ומתקיימים בין הרשויות יחסי איזון, ריסון, פיקוח ובקרה (איזונים ובלמים).

שלושת הרשויות בישראל

1. הרשות המחוקקת (הכנסת) – אחראית על חקיקת חוקים, כמו כן היא מפקחת על פעולות הממשלה.
2. הרשות המבצעת (הממשלה) – אחראית על קביעת מדיניות, פעולות משרדי הממשלה מתבצעות בהתאם להחלטות הממשלה ומדיניותה.
3. הרשות השופטת (בתי המשפט) – מפקחת על הכנסת בנושאי חקיקה, ועל הממשלה ביחס לדרכי ביצוע מדיניותה.

ההפרדה בין הרשויות אינה מלאה לגמרי, כל אחת מהרשויות ממלאת את התפקיד שהוטל עליה אך אין לה בלעדיות על תפקידה, ויש בסמכותה למלא תפקידים נוספים המשתייכים לתחום סמכותן של הרשויות האחרות (בצורה זו כל רשות מגלה מעורבות בעבודתן של שתי הרשויות האחרות).
 לו הייתה מתקיימת הפרדה מוחלטת בין הרשויות, הן לא היו יכולות לתפקד ביעילות, שכן כל אחת מהן הייתה משתקת את האחרת. האיזון הקיים ביניהם מבטיח את יחסי ההרמוניה הפנימית של השיטה כולה. הרשויות קשורות זו בזו ומתקיימים ביניהם יחסי איזון, ריסון ובקרה.

הרשות הסמכות	הרשות השופטת (בתי המשפט)	הרשות המבצעת (הממשלה)	הרשות המחוקקת (הכנסת)
חקיקה	לתקדימי בג"צ יש מעמד של חקיקה שיפוטית, המחייבת את רשויות המדינה. בג"צ יכול לבטל חוקים שחוקקה הכנסת אם הם עומדים בניגוד לחוקי היסוד משנת 1992.	הממשלה יכולה לחוקק חקיקת משנה: חוקי עזר, תקנות, צווים. רוב החוקים הם יוזמה של הממשלה.	הכנסת ממונה על חקיקת חוקים – חקיקה ראשית
ביצוע	בתי המשפט יכולים להטיל קנסות. בג"צ מגלה מעורבות בשאלות ערכיות פוליטיות.	הממשלה אחראית על סמכות הביצוע.	הכנסת מתערבת בסמכות הביצוע, ע"י חקיקת חוקים בעלי אופי ביצועי (לדוגמה – העלאת עצמותיו של הרצל).
עירוב סמכויות השיפוט.	בתי המשפט אחראים על סמכות השיפוט.	למשרדי הממשלה יש מוסדות מעין שיפוטיים: משרד הביטחון – בתי דין צבאיים, משרד הדתות בתי דין רבניים.	לכנסת יש סמכות מעין שיפוטית (הדחת נשיא לדוגמא).

מנגנוני פיקוח וביקורת

אמצעים להגבלת השלטון :

במדינות הדמוקרטיות קיימים שני סוגים של מנגנוני פיקוח וביקורת. הסוג הראשון- מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים/ מוסדיים שנקבעו בחוק כגון: הרשות המחוקקת, מוסד מבקר המדינה ובית המשפט. הסוג השני- מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים/ לא מוסדיים הכוללים: אזרחים, גופים או קבוצות שמבקרים את השלטון שלא בתוקף סמכות חוקית.

• מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים הצג :

ביקורת שמקיימים גופים ומוסדות שלטוניים: הפרלמנט (אופוזיציה, ועדות הכנסת, כלים פרלמנטריים), מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור, מערכת המשפט. שהוסמכו לכך בחוק.

לשם הגבלת השלטון ופיקוח עליו ועל חוקיות פעולותיו.

באמצעות פרסום דוחות, הנחיות, חוקים ומסמכים רשמיים אחרים המציגים את פעולות השלטון.

ביקורת פורמאלית – מוסדית :

1. הרשות המחוקקת (הכנסת/פרלמנט) מהווה מנגנון פיקוח פורמאלי/ מפקח ומבקר את מדיניותה ופעולותיה של הרשות המבצעת (ע"י חקיקת חוקים, אופוזיציה, ועדות, אישור תקציב, כלים פרלמנטריים)

- הכנסת מחוקקת חוקים המחייבים את כל רשויות השלטון ואת הממשלה.
- וועדות כנסת מבקרות ומפקחות על משרדי הממשלה.
- תקציב המדינה חייב את אישורה של הכנסת שאם לא כן הממשלה נופלת.
- הממשלה תלויה באמון הכנסת, באם תתקבל הצעת אי אמון תסיים הממשלה את כהונתה.
- חברי הכנסת מפקחים על פעולות הממשלה בעזרת שאילתות והצעות לסדר היום.
- האופוזיציה מפקחת ומבקרת את הממשלה.

2. מבקר המדינה

- מוסד שלטוני המבקר את הפעילות של המערכת הממשלתית והציבורית ומפקח עליה בתחום של מנהל תקין והתנהלות כלכלית (בודק פעילות בהתאם לחוק, יעילות, וטוהר המידות). הבדיקה נעשית ביוזמת המוסד בכל שנה. ממצאי מבקר המדינה מתפרסמים בדוח אשר מפורסם בכלי התקשורת. מבקר המדינה פועל בשמה של הכנסת: הכנסת בוחרת בו, מטילה עליו נושאים לבדיקה ומקבלת ממנו דיווח על ממצאי הביקורת על מנת לדון בהם.
- נציב תלונות הציבור (ב-1971 אוחד עם משרד מבקר המדינה) – אחד מתפקידיו של מבקר המדינה. הנציב מטפל בפניות של אזרחים (כלומר, היוזמה לפנייה היא של האזרחים). פניות שעניינן פגיעה באזרחים על ידי רשויות השלטון, מוסדותיו או האישים המכהנים בהם, הפגיעה באזרח נובעת מנוקשות יתרה, אי - צדק בולט, חריגה מסמכות או אי – תקינות.

3. מערכת המשפט

מופקדת על עשיית משפט צדק ומהווה חלק ממערכת אכיפת החוק/מערכת השמירה על עקרון שלטון החוק. הרשות השופטת בוחנת האם פעולותיהם של האזרחים ושל הרשויות נעשים בהתאם לחוק. קיומה של הרשות השופטת מאפשרת יישוב סכסוכים בין האזרחים לבין עצמן ובין לבין רשויות השלטון. הרשות השופטת מגנה על זכויות האדם והאזרח מפני רשויות השלטון ומפקחת על הרשות המחוקקת על ידי פרשנות חוקים וביקורת שיפוטית בהתאם לחוקה/ עקרונות היסוד של המדינה.

● מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים הצג :

ביקורת שמקיימים גופים, ארגונים או פרטים, באמצעות הפגנות/ שביתות/ עצרות/ עצומות/ יצירות אומנות (קולנוע, טלוויזיה, תיאטרון, ספרות, אמנות פלסטית), הופעה וכתבה באמצעי התקשורת וברשתות חברתיות.
ללא הסמכה חוקית, מיוזמתם של אזרחים או קבוצות בהתנדבות.
לשם הגבלת השלטון ופיקוח עליו ועל חוקיות פעולותיו .
באמצעות לחץ על קובעי מדיניות והבעת ביקורת פוליטית וחברתית על השלטון. יצירת דיון ציבורי.

ביקורת בלתי פורמאלית – לא מוסדית :

1. דעת קהל
ציבור האזרחים במדינה ניזון מהמידע של התקשורת, יכול להביע את תמיכתו/התנגדותו למדיניות השלטון על ידי הפגנות, שביתות, עצומות, חוגי בית וכו'. פעולות אלו יכולות ליצור לחץ על השלטון לשינוי מדיניותו.
2. אמנות
באמצעות קולנוע, תיאטרון, ספרות. ניתן להעביר ביתר קלות מסרים ביקורתיים על השלטון, ליצור דעת קהל שתאלץ את השלטון ולהקשיב לביקורת ולשנות את מדיניותו. לדוגמא – ארץ נהדרת וגב האומה.
3. ארגונים חוץ ממשלתיים (Non-Governmental Organization)
אגודות, קבוצות וארגונים הפועלים מיוזמתם, שלא מכוח החוק, וללא מטרות רווח. ארגונים אלו פועלים להפעלת לחץ על השלטון כדי לפקח על פעילותו, להגן על זכויות אדם ואזרח או לגייס את דעת הקהל כדי לממש מטרות שונות. ארגונים אלה מבטאים מעורבות והשתתפות פוליטית אזרחית.

מלאו את הטבלה הבאה בהתאם להגדרות:

מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמליים	מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים	קריטריונים להשוואה
		מי מקיים את הביקורת?
		מהם גופי הביקורת?
		האם יש הסמכה בחוק?
		מהי המטרה לשמה מתקיימת הביקורת?
		באילו אמצעים משתמשת הביקורת?

חוקה

"חוקה צריכה להיות קצרה ועגומה". (נפוליון בונפרטה).

מטרות השיעור

- הבנה מהי חוקה ומה מאפייניה.
- הבנה מדוע לחוקה מעמד מיוחד ומה ההבדל בין חוק רגיל לחוקה.
- הבנה מה ההבדל בין חוקה פורמאלית לחוקה מטריאלית.

מושגים מרכזיים : חוקה פורמאלית, חוקה מטריאלית.

מהי חוקה ?

הצג : מערכת של נורמות וערכי יסוד המנוסחים במסמך מכוון. בעלת

עליונות משפטית על חקיקה רגילה.

החוקה קובעת את:

1. עקרונות וערכי היסוד של המדינה/ חזון/ המאפיינים הייחודיים של המדינה

2. מבנה רשויות השלטון סמכויותיהן והיחסים ביניהן

3. עקרונות השמירה על זכויות האדם והאזרח במדינה

לחוקה יש מאפיינים המעניקים לה מעמד מיוחד :

• נוקשות

כדי לשנות פרט כלשהו בחוקה יש לעמוד בתנאים מגבילים וקשים. יש מדינות הדורשות משאל עם על מנת לבצע שינוי בחוקה – שוויץ, דנמרק. בצרפת, נדרש רוב מיוחס של 60% מכלל הנציגים בשני בתי הפרלמנט בכדי להכניס שינוי בחוקה, או רוב רגיל בפרלמנט ואישור השינוי במשאל עם. בארה"ב, דרוש רוב מיוחס של 2/3 מהנציגים בשני בתי הקונגרס (הסנאט ובית הנבחרים) ובאישור בת המחוקקים ב-38 מתוך 50 המדינות המרכיבות את ארה"ב.

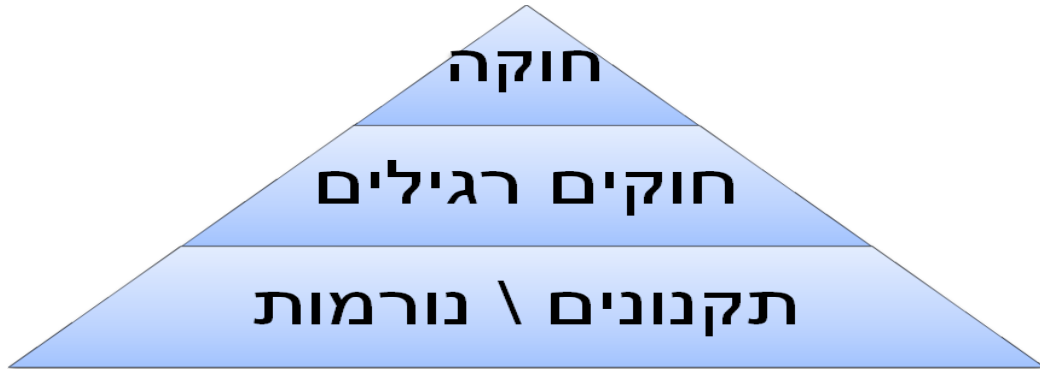
• עליונות

החוקה עליונה ביחס לחוקים אחרים, אין לחוקק חוק הסותר את העקרונות הקבועים בחוקה, חוק שיסתור את מה שנקבע בחוקה יבוטל על ידי המשפט.

חוקה פורמאלית וחוקה מטריאלית¹⁸

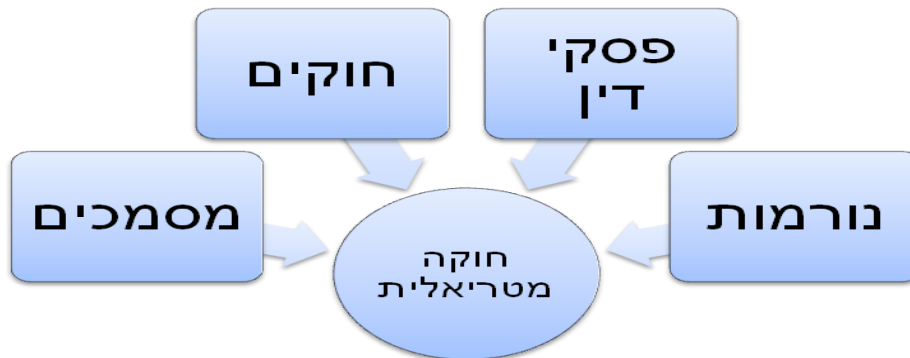
חוקה פורמאלית (ארה"ב, צרפת)

החוקה כתובה כמסמך אחד המתקבל על ידי אסיפה מכוננת. המסמך מכיל את התוכן חוקתי (עקרונות היסוד של המדינה/ אופייה של המדינה, מבנה רשויות השלטון סמכויותיהן והיחסים ביניהן, זכויות וחובות האזרחים). לחוקה יש עליונות - כל חוק שנחקק בבית המחוקקים חייב להיות בהתאם לחוקה (בהתנגשות בין חוק לחוקה - חוקה עליונה). מאפיין נוסף של חוקה פורמלית נוקשות - שינויים דורש רוב מוחלט, או מיוחד

חוקה מטריאלית (אנגליה)

החוקה כוללת נורמות/ תפיסות חברתיות מקובלות הבאות לביטוי במסמכים שונים בעלי מעמד משפטי: מסמכי יסוד, חוקים, חוקי יסוד, פסקי דין שיש להן תוכן חוקתי (עקרונות היסוד של המדינה/ אופייה של המדינה, מבנה רשויות השלטון סמכויותיהן והיחסים ביניהן, זכויות וחובות האזרחים). החוקה המטריאלית היא בעלת מעמד על לא פורמלי, ולכן אכיפת הציות לה באמצעות ביקורת ציבורית. כמו כן, אין הליך מוסדר לשינויה, אלא בדרך של שינוי תרבותי.

עקרון שלטון החוק

"על החוק להיות ברור, קצר ומרוכז. לפרש את החוק פירושו להשחיתו". (נפוליון בונפרטה).
"המעמיד את עצמו מעל לחוק – מעמיד את עצמו מחוץ לחוק". (ג'ון סטיוארט מיל).

מטרות השיעור

- הבנה כי שלטון החוק במדינה הדמוקרטית מבטא את האמנה החברתית בין אזרחי המדינה.
- הבנה כי במדינה הדמוקרטית מקור החוק הוא העם.
- הבנה כי במדינה דמוקרטית החוק הוא עליון ותוכנו משקף מחויבות לערכים ועקרונות דמוקרטיים.
- הבנה של הקשר בין עקרון שלטון החוק לשאר עקרונות הדמוקרטיה.
- הבחנה בין הסוגים השונים של עבריינות.
- הבנה של המשמעות של אי ציות לחוק מטעמי מצפון.
- הבנה של חשיבות הציות לחוק והסכנה הנשקפת לחברה ולמדינה מעבריינות פלילית.
- הבנה מהי פקודה בלתי חוקית בעליל.

מושגים מרכזיים : שלטון החוק, עבריינות פלילית רגילה, עבריינות שלטונית, אלימות פוליטית, סרבנות מטעמי מצפון ואידיאולוגיה, פקודה בלתי חוקית בעליל.

עקרון שלטון החוק

הצג : **עקרון דמוקרטי לפיו, כולם, האזרחים ורשויות השלטון, כפופים ושווים בפני החוק. החוק הוא עליון, מעל השלטון והאזרחים ועל כולם חלה חובת הציות לחוק. כוחן של רשויות השלטון בא להן מכוח החוק.**
החוק נחקק בהליך דמוקרטי על ידי הרשות המחוקקת, ותוכנו משקף מחויבות לעקרונות וערכים דמוקרטיים. לא ניתן לפגוע בזכות של אזרח ללא אישור מפורש בחוק.

איך נזכור את ההגדרה?

נבין שלהגדרה יש ארבעה מרכיבים :

- החוק הוא עליון כולם כפופים לחוק האזרחים והשלטון וכולם חייבים לציית לחוק
- כוחן של רשויות השלטון מגיע להן מכוח החוק
- החוק נחקק בהליך דמוקרטי על ידי רשות מחוקקת ותוכן החוק משקף מחויבות לעקרונות וערכים דמוקרטיים
- לא ניתן לפגוע בזכות של אזרח ללא אישור מפורש בחוק

רקע- מהו חוק ?

הוראה מחייבת. החוק קובע את גבולות המותר ואסור לאזרחים ולרשויות השלטון. מקור החוק הוא העם (באמצעות נציגיו הנבחרים). החוק משקף את הנורמות המקובלות בחברה (ההסכמה הרחבה- קונצנזוס). החוק נקבע וניתן לשינוי ע"י הרשות המחוקקת בהליך דמוקרטי.

המובן הפורמאלי של שלטון החוק¹⁹ :

הצג: החוק קובע את גבולות המותר והאסור לאזרחים ולשלטון. לאזרחים מותר לעשות כל דבר שאינו אסור בחוק לרשויות השלטון אסור לעשות שום דבר שהחוק אינו מסמיך אותן לעשות. החוקים צריכים להיות ברורים, מפורסמים לציבור וקבועים (יחד עם זאת אי ידיעת החוק אינה פותרת מעונש).

המובן המהותי של שלטון החוק²⁰ :

הצג: מתייחס לתוכן החוקים הנחקקים. התוכן מבטא מחויבות לזכויות האדם והאזרח ולעקרונות דמוקרטיים.

על פי התפיסה הדמוקרטית על מנת שחוק יהיה "חוק ראוי", צריך שלטון החוק להכיל גם את המובן הפורמאלי וגם את המובן המהותי של החוק.

חוק ראוי אינו סותר ערכים דמוקרטיים ומגן על זכויות אדם, אזרח ומיעוט.

¹⁹ לא נדרש

²⁰ לא נדרש

הפרות חוק

" אין החברה מענישה את הפושעים, אלא רק את אלה שאינם יודעים להעלים את עקבות פשעם" (א. הובארד).

בכל מדינה דמוקרטית קיימת תופעה של אי ציות לחוק. אי ציות לחוק יכול להיות מצד פרט, מצד קבוצות, או מצד השלטונות. כל אי ציות לחוק הוא עבריינות. עבריינות היא פעולה שנעשית בניגוד לחוק, והשלטון רואה בה מזיקה או מסוכנת לחברה ולכן יש להעניש עליה. כל עבירה על החוק נחשבת לעבירה פלילית.

סוגי הפרות חוק ועבריינות

- **עבריינות פלילית** - רגילה - הצג: הפרת חוק - עבירה על חוק שנועד להגן על אינטרס חברתי. (גניבה, שוחד, רצח, אונס).

- **עבריינות שלטונית** - הצג: עבירה על החוק על ידי אדם המשמש בתפקיד במערכת השלטונית. הפרת החוק מתבטאת בניצול סמכות שלא כדין (ניצול סמכות לרעה) ושימוש במשאבים של הציבור, תוך הפרת חובת האמון המוטלת על משרתי ציבור. (יכולה לנבוע / המניע מאינטרס אישי, אינטרס קבוצתי – מגזרי או תפישה אידיאולוגית- ולא טובת הכלל).

- **אלימות פוליטית** (עבריינות ממניעים אידיאולוגיים) - פעולה בלתי חוקית (פגיעה פיזית או הסתה לאלימות) כנגד נציגי השלטון, מוסדות, ארגונים או כל אדם בשל עמדתו הפוליטית. נובעת מתוך עמדה פוליטית/אידיאולוגית ו/או מתוך רצון לקדמה. מהווה איום על עצם קיומו של המשטר הדמוקרטי. אירוע האלימות הפוליטית, שנצרב באופן העמוק ביותר בתודעה הישראלית הוא רצח ראש הממשלה יצחק רבין, ב – 4 בנובמבר 1995 על ידי מתנקש יהודי, זאת בעקבות תהליך השלום אותו הוביל עם מדינות ערב בכלל ועם הפלסטינאים בפרט. מטרת המתנקש הייתה לעצור את תהליך השלום ולהביא לשינוי המפה הפוליטית בישראל.

גבולות הציות לחוק

ישנה הבחנה בין הפרת חוק אקטיבית לעומת הפרת חוק פסיבית (סרבנות). כאשר אזרח עובר על החוק ומבצע פעולה בלתי חוקית נגד השלטון זוהי הפרת חוק אקטיבית, והיא שונה מהפרת חוק פסיבית (סרבנות), שפירושה אי מילוי הוראה חוקית. המשותף לשתי הצורות של הפרת החוק, שהן פוגעות בעקרון שלטון החוק.

סירוב לציית לחוק מטעמי מצפון ואידיאולוגיה

הצג: הפרת חוק במצב של קונפליקט פנימי בין המוסר, המצפון, אידיאולוגיה פוליטית או אמונה דתית לבין החוק. העדפת צו המצפון או עמדה אידיאולוגית על פני חובת הציות לחוק תוך מוכנות לשלם מחיר (לשאת בעונש). הסירוב מאיים על השלטון הדמוקרטי, וגבולות הלגיטימיות שלו שנויות בויכוח ציבורי.

פקודה בלתי חוקית (רקע) הוראה הניתנת על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת. ההוראה סותרת חוק או את הנחיות הצבא או חורגת מסמכות נתן הפקודה. במסגרת צבאית חובה לציית להוראה זו (אי ציות יגרום להעמדה לדין של הפקוד). נתן ההוראה נושא באחריות של הפרת החוק.

פקודה בלתי חוקית בעליל

לא כל אי ציות לחוק, לפקודה או צו נחשב למעשה עבריינות. יש מקרים, בעיקר בצבא בהם החייל חייב שלא לציית לפקודה, מפני שהיא "בלתי חוקי בעליל".

הצג: הוראה אשר ניתנת על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת. ההוראה סותרת ערכי מוסר ומצפון אנושי בסיסיים, "דגל שחור" מתנוסס מעליה כלומר, אי החוקיות ואי המוסריות גלויה ומובהקת. חובה שלא לציית לפקודה זו אפילו במסגרת צבאית. ציות יגרום להעמדה לדין של נתן הפקודה והמבצע.

רקע- פרשת כפר קאסם - 29 אוקטובר 1956

בשנות ה-50 היו נתונים ערביי ישראל תחת ממשל צבאי ישראלי. ב-29 באוקטובר 1956, יום פתיחתו של **מבצע קדש**, הטיל צה"ל עוצר על כמה כפרים ערבים, בהם גם כפר קאסם ליד ראש העין. במסגרת העוצר נאסרה תנועה כלשהי החל מן השעה 17:00. הטלת העוצר אושרה על ידי אלוף פיקוד מרכז דאז צבי צור ואכיפתו הוטלה על אחד מגדודי מג"ב.

מחלקות הגדוד השונות הוצבו בין הכפרים וקציני הגדוד תודרכו על ידי מפקד הגדוד ליידע את התושבים על הטלת העוצר ב-16:30 והחל מן השעה 17:00 לירות בכל מי שיפר את העוצר. רק אחד מן הקצינים, מפקד המחלקה שהוצבה בכפר קאסם, ביצע את הפקודה כלשונה. בסביבות השעה 17:00 החלו כמה עשרות מתושבי כפר קאסם לחזור לבתיהם, ומכיוון שבילו את היום בעבודה בשדות לא היו רבים מהם מודעים להטלת העוצר, שהוכרז רק כחצי שעה לפני כן. בפקודתו של מפקד המחלקה החלו החיילים לירות בתושבים החוזרים, תוך שמפקד המחלקה מדווח על מספר ההרוגים העולה ברשת הקשר. רק כעבור שעה לערך כאשר דיווח מפקד המחלקה כי "קשה לספור אותם", התערב מפקד הגדוד והורה על עצירת הירי. בפעולה זו נורו למוות 49 ונפצעו 13 מתושבי הכפר בהם גם ילדים, נשים וטף.

בינואר 1957 הועמדו 11 לוחמי מג"ב ביניהם אנשי המחלקה, מפקד המחלקה ומפקד הגדוד לדין צבאי באשמת רצח. במהלך המשפט נדונה שרשרת הפקודות בין המעורבים בפרשה החל ממפקד חטיבת הגזרה, שככל הנראה ניסח את פקודתיו באופן דו משמעי, מפקד הגדוד, שהורה על ירי "בלי סנטימנטים", ומפקד המחלקה וחייליו שביצעו בפועל את הירי.

אחדים מן הנאשמים טענו כי פעלו כפי שפעלו בהתאם לפקודות שקיבלו. בית המשפט הצבאי בראשות בנימין הלוי, לא קיבל את טענתם ובגזר הדין טבע את הבסיס למונח המשפטי-צבאי שנקבע לאחר מכן- "פקודה בלתי חוקית בעליל"- פקודה שאין לבצעה, כפי שנכתב בפסק הדין: "סימן היכרה של פקודה בלתי חוקית בעליל ומן הדין שיתנוסס כדגל שחור מעל לפקודה הנתונה ככתובת אזהרה האומרת-אסור... אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב".

בתום המשפט, כעבור שנתיים, גזר בית המשפט על הנאשמים עונשי מאסר כבדים, כך למשל נידון המג"ד ל-17 שנות מאסר. מפקד החטיבה שהואשם על ידי המג"ד כי הוא זה שנתן את הפקודה לבצע ירי זוכה מאשמת רצח, אך הורשע בחריגה מסמכות ונידון לנזיפה וקנס סמלי של עשר פרוטות.

הנאשמים ערערו על חומרת הדין והעונשים שהוטלו עליהם הופחתו. כעבור שנה ממתן גזר הדין שוחררו כולם מן הכלא. המג"ד ומפקד המחלקה זכו לחנינה מן הנשיא ומעונשם של השאר הופחת שלישי. השחרור המוקדם עורר את כעסם של תושבי כפר קאסם. בניסיון לפייסם ערך צה"ל "סולחה" עם תושבי הכפר, כמו כן הוחלט על הענקת פיצויים למשפחות הקורבנות.

פרשת כפר קאסם משמשת עד היום כאות אזהרה מעשי ומשפטי בקביעת וישום מוסר הלחימה של צה"ל. בשנת 1999 הורה שר החינוך דאז, יוסי שריד, על ציון האירוע בתוכנית הלימודים. במגזר הערבי מצויין לעתים יום הזיכרון לטבח. בכפר קאסם הוקמה אנדרטה לזכר הקורבנות.

גבולות בדמוקרטיה-

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה מפני איומים על שיטת המשטר ואופי המדינה.

מטרות השיעור

• התלמידים יבינו כי במקרים חריגים על המדינה הדמוקרטית להשתמש באמצעים לא – דמוקרטיים הפוגעים בחירויות האזרח ועקרונות הדמוקרטיה, בכדי להגן על הדמוקרטיה מפני קבוצות אנטי דמוקרטיות המסכנות את המשך קיומה, או כאשר נשקפת סכנה לביטחון המדינה.

מושגים מרכזיים : דמוקרטיה מתגוננת , צנזורה, מעצר מנהלי.

דמוקרטיה מתגוננת

הצג: הגנה על המשטר הדמוקרטי, עקרונותיו ואופי המדינה (כללי משחק, ערכים דמוקרטיים ואופי המדינה). מפני אדם או קבוצה שפועלים בזירה הציבורית תוך ניצול הכלים הדמוקרטיים על מנת לפגוע או לחסל את המשטר הדמוקרטי או באופי המדינה.

במקרים בהם האיום ממשי המדינה מתגוננת על ידי שלילת הזכות להיבחר, להתארגן ולפעול מבחינה פוליטית או הגבלת חופש הביטוי.

כיצד נזכור? נבין שההגדרה עונה על שלוש שאלות:

- מהי דמוקרטיה מתגוננת? הגנה על המשטר הדמוקרטי, על עקרונותיו ועל אופי המדינה.
- מפני מה היא מתגוננת? מפני אדם או קבוצה שפועלים בזירה הציבורית, תוך ניצול הכלים הדמוקרטיים כדי לפגוע או לחסל את המשטר הדמוקרטי או לפגוע באופי המדינה.
- כיצד המדינה מתגוננת? כאשר האיום ממשי המדינה מתגוננת על ידי שלילת הזכות להיבחר, להתארגן ולפעול מבחינה פוליטית או הגבלת חופש הביטוי

דמוקרטיה מתגוננת בישראל

במדינת ישראל נעשה שימוש בעקרון הדמוקרטיה המתגוננת. על פי חוק יסוד: הכנסת וחוק המפלגות, מועמד או מפלגה לא יכולה להשתתף בבחירות לכנסת אם יש במטרותיה:

1. שלילת קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
2. הסתה לגזענות.
3. תמיכה במאבק מזוין של מדינת אויב או ארגון טרור נגד מדינת ישראל.

ביטחון ודמוקרטיה

אחד מתפקידיה של הבסיסיים של מדינה היא הגנה על האזרחים. במצבי חירום, כאשר נשקפת סכנה ממשית לביטחון המדינה ולאזרחיה, ביטחון המדינה והזכות לחיים וביטחון של אזרחיה מקבלים עדיפות וזאת מפני שללא מדינה וללא חיי אזרחיה לא יתקיימו שאר הזכויות. יחד עם זאת, הבטחת הביטחון עלולה להתנגש עם מימוש זכויות האדם והאזרח, ואף במקרים חריגים להגבלה והשעיה שלהן.

כך למשל, בארה"ב הוכרז מצב חירום לאחר אירועי ה-11 בספטמבר 2001. בוצעו מעצרים רחבי היקף, הוסתרו שמות עצורים ובוצעו כניסות רחבות למאגרי מידע פרטיים והאזנות סתר. על אף היותה ארה"ב מדינה ליברלית אשר דוגלת בהגנה על חירויות הפרט זכו הפעולות החריגות הללו לתמיכה ציבורית גורפת ונתפסו כפעולות חיוניות במסגרת המלחמה בטרור.

גם בישראל ישנם מגוונים חוקיים למצב חירום:

1. חקיקת חירום / תקנות לשעת חירום

הצג: הממשלה מוסמכת להתקין תקנה לשעת חירום לטובת הגנת המדינה,

ביטחון הציבור וקיום אספקה ושירותים חיוניים.

ייחודן בכך שאף שהן חקיקת משנה, הן יכולות לגבור על הוראות חוק (למעט חוקים חסינים כמו חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, חוק יסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: הכנסת).

לפי החוק בישראל ניתן להתקין רק כאשר מוכרז מצב חירום במדינה (ע"י הכנסת). בפועל, מאז הקמת המדינה מוכרז בה על-ידי הכנסת מצב חירום (ההכרזה מחודשת אחת לשנה).

2. מעצר מנהלי

הצג: מעצר מניעתי מידי ללא הליך פלילי רגיל כנגד העצור, גם בלי שהוא מואשם בביצוע עבירה כלשהי (סמכותו של שר הביטחון להורות עליו).

מטרתו למנוע פגיעה בביטחון הציבור, ביטחון המדינה או בזכות לחיים וביטחון של אזרחי המדינה.

הליך הנתון לביקורת רבה בשל הפגיעה הקשה בזכויות ולכן חלות עליו הגבלות בחוק (בסמכות שר הביטחון בלבד לבצע מעצר מנהלי לפרק זמן ארוך, תקף לתקופה של 6 חודשים וניתן להארכה).

הרחבה על חקיקת החירום בישראל²¹ :

א. תקנות לשעת חירום = תקש"ח - ב-1948 נקבע כי קיים במדינה מצב חירום הקיים בעצם עד היום. חקיקה ישראלית.

במצב חירום רשאים הממשלה וגל שר שהוסמך על ידי הממשלה, להתקין תקנות לשעת חירום בכל עת וללא אישור מהרשות המחוקקת, וכל זאת להגנה על בטחון המדינה, בטחון הציבור והמשך אספקת שירותים חיוניים לציבור בשעת חירום.

הסיבה : שהכנסת אפשרה את התקנות לשעת חירום על ידי הממשלה היא העובדה שהיא הבינה כי בשעת חירום יש להקים מנגנון חקיקה שיבטיח שהעניינים החיוניים יוסדרו במהירות וביעילות (ולא על ידי הליך ארוך של חקיקה רגילה- 3 קריאות...).

הסכנות : הגדרה רחבה כזו של התנאים לחקיקת חירום : הגנת המדינה, בטחון הציבור, אספקת שירותים חיוניים, מאפשרת לרשות המבצעת לתקן תקנות מנוגדות לחקיקת הכנסת, כי כל נושא כמעט אפשר לקשר לביטחון המדינה או אספקת שירותים חיוניים... והסכנה היא שתקנות אלה יפגעו בדמוקרטיה ובזכויות האדם והאזרח.

הגבלות :

1. תוקפן של התקש"ח הוא ל 3- חודשים בלבד ורק הכנסת יכולה להאריך.
2. לא ניתן לתקן תקנה שתפגע בסמכותה של הכנסת או שתפסיק את עבודתה.
3. הממשלה יכולה על ידי תקנות חירום לשנות כל חוק או להקפידו זמנית, מלבד חוקים המוגנים מזה : חוקי היסוד המשוריינים.

ההגבלות נועדו להגביל את השימוש בתקנות חירום ולהגן זכויות אדם ואזרח בישראל.

ב. תקנות הגנה- 1945 מאפשרות לשר הביטחון ולרשויות הביטחון סמכויות רחבות, כאשר צורכי הביטחון מחייבים זאת. סמכויות אלה עלולות לפגוע בזכויות אדם ואזרח במדינה כמו : הגבלת תנועות של אדם, סגירת אזורים, הכרזה על קבוצה שהתאגדה כבלתי חוקית, צנזורה על עיתונות ומעצר מנהלי.

הסמכות בחוק למעצר מנהלי נתונה בידי שר הביטחון (לרמטכ"ל סמכות לצוות על מעצר מנהלי עד 48 שעות). החידוש שחל בחוק הוא שכעת מעצר מנהלי כפוף לביקורת שיפוטית ומובא לאישורו של נשיא בית המשפט המחוזי בתוך 48 שעות מביצוע המעצר. השופט יכול לקצר, לאשר או לבטל את הצו.

תקופת המעצר המנהלי מוגבלת לשישה חודשים וניתן להאריכה רק באישור של בית המשפט. צו מעצר מנהלי מובא לעיון שיפוטי כל 3 חודשים.

שאלות תרגול לפרק- מהי דמוקרטיה?

שאלות אירוע דו-צדדיות:

1. בבחירות שהתקיימו בצרפת לנשיאות התמודדו לתפקיד מספר מועמדים, וכל אזרח הצביע למועמד בו הוא מעוניין. לפי כללי הבחירות במדינה, רק מועמד שזוכה בתמיכה של לפחות מחצית מכלל המצביעים ניבחר לתפקיד. לכן כאשר אף אחד מהמועדים שהתמודדו זכה למספר הקולות הדרוש, התקיים סיבוב בחירות שני בין שני המועמדים המובילים. המועמדים בצרפת נחלקים ביניהם בסוגיות שונות, דוגמת ביטחון לאומי והקשרים עם האיחוד האירופי. אחת המועמדות הצהירה שאם תיבחר היא תאסור על מוסלמים ועל יהודים ללבוש ברחוב סממנים דתיים כמו כיסויי ראש או שרשראות עם מגן דוד. כתגובה לדבריה החלו הרבה קולות של מתנגדים הטוענים כי החלטה כזאת תפגע באחת מהזכויות הטבעיות שלהם .

א ציין והצג את **העיקרון הדמוקרטי** לפיו נבחר נשיא צרפת. הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

ב ציין והצג מהי **הזכות הטבעית** שבטענת המתנגדים לדבריה של המועמדת. הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

2. על פי החוק בישראל, זכאים להצביע לכנסת רק אזרחים ישראלים שחיים בארץ ואזרחים בעלי תפקיד ממלכתי השוהים בחוץ לארץ. חברי כנסת מבקשים לקדם הצעת חוק ולפיה גם אזרחים ישראלים שחיים מחוץ למדינה יוכלו להצביע בבחירות לכנסת במדינות שבהן הם מתגוררים. לטענת יוזמי הצעת החוק, כיום נשללת מאזרחים אלה הזכות להצביע, ונמנעת מהם היכולת להשפיע על תהליכי קבלת ההחלטות בישראל. המתנגדים להצעה טוענים שאין לשנות את החוק הקיים, כי האזרחים החיים בארץ ממלאים את חובותיהם למדינה, ורק הם מושפעים ישירות מקבלת ההחלטות של הנבחרים, בניגוד לאזרחים שחיים מחוץ למדינה.

א. ציין והצג את **התנאי לבחירות דמוקרטיות שאינן** מתממש במלואו כיום, לטענת יוזמי הצעת החוק.

הסבר כיצד תנאי זה בא לידי ביטוי בקטע.

ב. ציין והצג את **המדיניות** שעליה מתבסס החוק הקיים, לטענת המתנגדים להצעת החוק. הסבר כיצד מדיניות זו באה לידי ביטוי בקטע.

3. בעיר במדינת אלסקה החליטה העירייה לפנות אזרחים חסרי בית המתגוררים במחנות על קרקע ציבורית, משום שהתברר כי השהייה במחנות האלה מסוכנת להם. העירייה החליטה לפנות אזרחים אלה למקלטים, שם יהיו מוגנים מפני מפגעי הטבע וממעשי אלימות כלפיהם.

באחד הפינויים הוחרמו חפציו של אזרח חסר בית שלא נכח בשעת הפינוי, והוא עתר לבית המשפט העליון במדינה. בעתירתו ביקש מבית המשפט שיורה להחזיר לו את חפציו בטענה שמבין החפצים שהוחרמו יש מדליות שקיבל בעבור שירותו הצבאי, והן חשובות לו מאוד. בית המשפט קיבל את העתירה והוציא צו המחייב את העירייה להחזיר לו את חפציו.

א. ציין והצג את **הזכות** של חסרי הבית שעליה החליטה העירייה להגן.

הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

ב. ציין והצג את **סוג מנגנון הפיקוח והביקורת** שאליו בחר האזרח חסר הבית לפנות.

הסבר כיצד סוג מנגנון זה בא לידי ביטוי בקטע.

4. באתרי בנייה נעשה שימוש בכלים מכניים כבדים, בין השאר מצויים בהם מנופים המופעלים על ידי מנופאים. על פי נוהלי הבטיחות בעבודה, שקבעה מדינת ישראל, מנופאי רשאי להפעיל מנוף רק אם הוסמד לכך וקיבל רישיון להפעלתו.

בזמן האחרון, התפטרו מנופאים מוסמכים רבים מעבודתם. לטענתם, שעות העבודה שלהם חורגות מן המקובל במשק, ושכרם נמוך ביחס לכמות העבודה הנדרשת מהם. עקב התפטרותם נוצר מחסור חמור במנופאים באתרי בנייה, ולכן החלו להעסיק בתפקיד זה בניגוד לתקנות, אנשים שאינם מוסמכים לכך. המשרד הממשלתי הממונה על הבטיחות הודיע כי הוא מתכוון להגביר את הפיקוח ואת האכיפה באתרי בנייה נגד מי שמפעיל מנוף ללא הסמכה ורישיון. כמו כן יטיל על מנהלי אתרי בנייה, שיימצאו בו מפעילי מנוף לא מוסמכים, קנסות גבוהים.

א. ציין והצג את **העיקרון הדמוקרטי** שעל פיו אתרי בנייה צריכים לפעול.

הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

ב. ציין והצג את **הזכות החברתית** של המנופאים שנפגעה, לטענתם.

הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

שאלות ידע פשוט:

1. הצג את עקרון הדמוקרטיה המתגוננת.
2. הצג את המושג מעצר מנהלי.
3. הצג את המושג גלובליזציה.
4. הצג את עקרון הגבלת השלטון.
5. הסבר מהו משאל עם והצג שני נימוקים התומכים בקיום משאל עם ושני נימוקים המתנגדים לקיומו.
6. הסבר מהי חוקה?
7. הצג את עקרון ההסכמיות.
8. הצג את המושג זכויות קבוצתיות/ תרבותיות.
9. הצג את המושג עריצות הרוב.
10. הצג את המושג פקודה בלתי חוקית בעליל.
11. הצג חובה אחת של האדם כאדם, וחובה אחת של האדם כאזרח.
12. הצג את עקרון הפרדת הרשויות.
13. הצג את עקרון שלטון החוק.
14. הסבר מהי מדיניות של העדפה מתקנת.

שאלות אירוע חד- צדדיות:

1. בכנסת התקבל חוק המחייב את לשכת עורכי הדין להעניק סיוע משפטי ללא תשלום למי שזכאי לכך. יוזמי החוק טענו שחוק זה יאפשר להגדיל את הסיכויים של מי שנפגע לתבוע זכויות המגיעות לו, או להתגונן כראוי מפני תביעות פליליות או אזרחיות המוגשות נגדו.
- ציין והצג את הזכות שהחוק נועד לקדם.
הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.
2. במגרשי כדורגל נפוצה התופעה שבה אוהדים קוראים קריאות פוגעניות כלפי שחקנים. ההתאחדות לכדורגל החליטה לגבש תכנית למיגור (לחיסול) התופעה. בתכנית שגיבשה ההתאחדות מוצעות דרכי פעולה שונות: מפגשים בין אוהדים לשחקנים מקבוצות יריבות, קריאה מפורשת להימנע מגידופים במגרשי הכדורגל וביצועים, ופנייה למוסדות חינוך בבקשה להקצות שעות לימוד בנושא.
- ציין והצג את העיקרון הדמוקרטי שהנחה את ההתאחדות לכדורגל בגיבוש תכניתה.
הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.

3. בתקופת הבחירות באחת ממדינות מזרח אסיה לא הוקמו קלפיות בחלק מהמחוזות במדינה. לטענת האזרחים במחוזות אלה, לא התאפשר להם לקחת חלק בבחירות ולממש את זכותם. הממשל של אותה המדינה טען כי אין הצדקה כלכלית לפתיחת קלפיות במקומות מבודדים.

- ציין והצג את **סוג הזכויות** שנפגע לטענתם של האזרחים.
הסבר כיצד פגיעה בסוג זכויות זה באה לידי ביטוי בקטע.

4. קבוצת מטיילים יצרה פְּרָצָה בגדר המקיפה שטח מרעה חקלאי ונכנסה אליו. בעקבות זאת ברחו פרות רבות מן העדר שרעה בשטח באותו הזמן, ונעלמו. בעלי העדר הגישו לבית משפט השלום תביעה לפיצויים מן המטיילים. לטענת בעלי העדר, בעקבות המעשה של המטיילים נגרמו להם נזק כלכלי והפסדים כספיים גדולים.

- ציין והצג את **הזכות הטבעית** שנפגעה לטענת בעלי העדר.
הסבר כיצד זכות זו בא לידי ביטוי בקטע.

5. בתום הבחירות לכנסת התנתה אחת הסיעות את כניסתה לקואליציה בכך שהממשלה תאמץ מדיניות כלכלית שתכלול הגדלת הקצבאות לשכבות החלשות ובעיקר קצבאות הילדים, וזאת במטרה לצמצם את הפערים החברתיים- כלכליים במדינה.

- ציין והצג את **הגישה הכלכלית- חברתית** שבאה לידי ביטוי בדרישה של הסיעה.
הסבר כיצד גישה כלכלית- חברתית זו באה לידי ביטוי בקטע.

6. בפאנל שנערך באחד מבתי הספר, שאלה תלמידה את המתמודדים כיצד מפלגתם מתכוונת להתמודד עם יוקר המחיה. אחת הנציגות השיבה שמפלגתה סבורה שיש לצמצם את החוקים והתקנות שמגבילים את החיים הכלכליים של האזרח בישראל ולהוריד את נטל המס המוטל על האזרחים. עוד הוסיפה שיש לצמצם מנגנונים ממשלתיים שונים, דוגמת הביטוח הלאומי. דוברים אחרים בפאנל דחו הצעה זו וטענו שהיא עלולה דווקא להרחיב את הפערים בחברה הישראלית.

- ציין והצג את **הגישה הכלכלית-חברתית** שבאה לידי ביטוי בדברי נציגת המפלגה.

הסבר כיצד גישה זו באה לידי ביטוי באירוע.

שאלות עמדה :

1. פלואור הוא חומר כימי שאינו מצוי, בדרך כלל, במים בישראל. בערבות מחקרים המוכיחים שהפלואור מסייע בהגנה על השיניים הורה נשרד הבריאות במדינת ישראל להוסיף פלואור למי השתייה בארץ. יש התומכים במדיניות זו ויש המתנגדים לה.

הבע עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד לעמדה המנוגדת לשלך. בכתובתך הקפד על הרכיבים האלה :
א. טענה - הצגת עמדתך באופן ברור.
ב. הנמקת עמדתך – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.
ג. הנמקת העמדה המנוגדת – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

2. במדינות מסוימות חל איסור על לבישת לבוש שיש בו סממנים מסורתיים או דתיים במרחב הציבורי. בנושא זה מתקיים ויכוח ציבורי- יש התומכים באיסור זה ויש המתנגדים לו.

הבע עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד לעמדה המנוגדת לשלך. בכתובתך הקפד על הרכיבים האלה :
א. טענה - הצגת עמדתך באופן ברור.
ב. הנמקת עמדתך – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.
ג. הנמקת העמדה המנוגדת – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לאום ומדינות לאום

מטרות השיעור

- הכרת חמשת התנאים החייבים להתקיים יחדיו על מנת שתיכון מדינה ריבונית, הבנה כי כל אחד מהם הוא תנאי הכרחי לקיומה של מדינה ריבונית, אך אינו תנאי מספיק.
 - הבחנה בשווה ובשונה בין המושג קבוצה אתנית והמושג לאום.
 - הבנת המושגים "לאומיות אתנית תרבותית" ו"לאומיות פוליטית מדינתית".
 - הבנת ההבדלים בין הגדרת מדינה כ"מדינת כלל אזרחיה" לבין הגדרת מדינה כ"מדינת לאום".
 - הכרת דגמים שונים של מדינות הבחנה בין מדינות לאום שונות והבנה כי השוני בין המדינות נובע מהשוני בזהותן הלאומית של המדינות.
- מושגים מרכזיים : מדינה ריבונית, לאום אתני, לאום פוליטי, מדינת לאום, מדינת כלל-אזרחיה, לאומיות.

מדינה

הצג: התארגנות חברתית ופוליטית של בני אדם (מסגרת פוליטית) המקיימים ריבונות פנימית וחיזונית (חוסר כפיפות לגורמים חיצוניים) ומפעילים שלטון על אוכלוסייה היושבת בשטח מוגדר וזוכה להכרה בינלאומית.

מכאן שבמדינה חייבים להתקיים בה חמישה תנאים :

- טריטוריה – שטח שבתחומו המדינה מוסמכת להפעיל סמכויות ניהול ושיפוט (להשתמש במשאבי טבע, להגביל כניסה למי שאינו אזרח המדינה, להגן על זכויות האדם ולהעמיד לדין בגין ביצוע עבירות בשטחה). לטריטוריה גבולות מוגדרים : יבשה (מדינה אינה חייבת רצף טריטוריאלי, יכולה להיות גם קבוצה של איים), אויר וים (מים טריטוריאליים).
 - אוכלוסייה – בני אדם הגרים דרך קבע בשטח המדינה. המדינה קובעת את התנאים לקבלת אזרחות.
 - שלטון – גוף או מערכת גופים (מוסדות) המנהלים ומסדירים את ענייני המדינה. לשלטון הסמכות הבלעדית להפעיל מרות/ כוח על האוכלוסייה שנמצאת בשטח המדינה.
 - ריבונות – יכולתו של השלטון לנהל את ענייני הפנים וענייני החוץ במדינה כרצונו ללא התערבות של גורמים חיצוניים או כפיפות להם.
 - הכרה בינלאומית- הכרה בריבונותה של המדינה ע"י מדינות בעולם וע"י גופים בינלאומיים רשמיים מקנה למדינה מעמד כישות משפטית בעלת חובות וזכויות במשפט הבינלאומי. ההכרה באה לידי ביטוי בכיבוד גבולות המדינה על-ידי אחרים, בחברות באו"ם, בייצוג במוסדות בינלאומיים, ובקשרים דיפלומטיים וכלכליים עם מדינות.
- אזרח (מושג רקע) הצג : מעמד חוקי ממנו נובעות זכויות וחובות (התנאים לקבלת האזרחות משתנים ממדינה למדינה). הזכויות העיקריות : הגנה על בטחונו, הצבעה בבחירות, זכות כניסה למדינה, חופש עיסוק במדינה, זכויות סוציאליות. החובות העיקריות : ציות לחוק, חובות על פי חוק (תשלום מיסים ושרות צבאי או לאומי).

קבוצה אתנית

הצג: **קבוצה בעלת יסודות משותפים אתניים תרבותיים (שיוכיים) שאינם פרי בחירה: מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולעתים גם דת. קבוצה זו אינה בהכרח בעלת דרישות להגדרה עצמית/ לריבונות.**

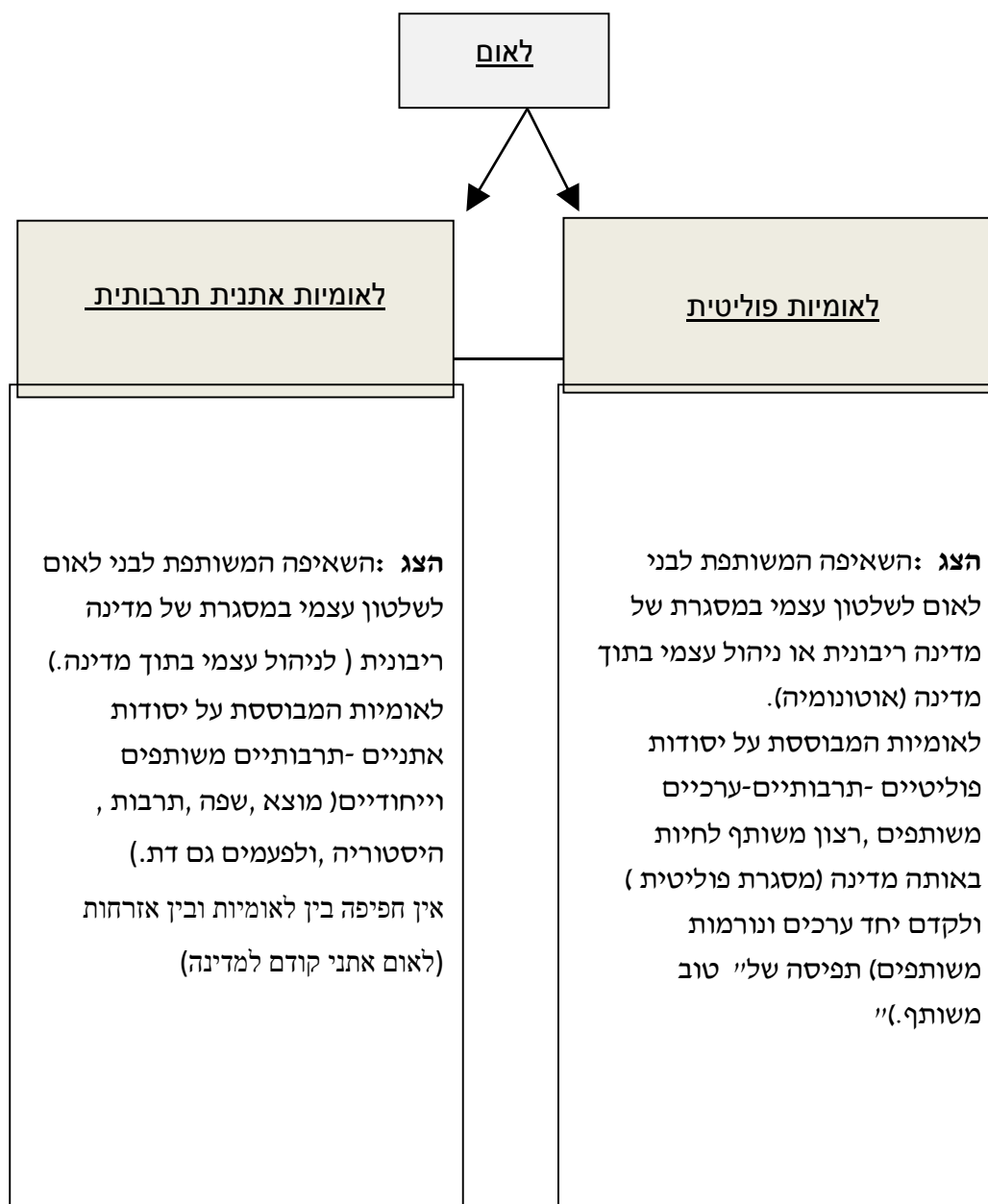
הגדרה עצמית²² הצג: דרישה להכרה בינלאומית בזכותו של הלאום לעצמאות מדינית במסגרת מדינה משלו, בטריטוריה מסוימת.

לאום

הצג: **קבוצה שלה יסודות משותפים (אתניים תרבותיים: מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולעתים גם דת וגם / או יסודות פוליטיים משותפים: רצון משותף לחיות באותה מדינה/ מסגרת פוליטית ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים/ תפיסה של "טוב משותף").**

לקבוצה זו מדינה ריבונית או אוטונומיה (ניהול עצמי) בתוך מדינה קיימת, או שהיא שואפת להגדרה עצמית במסגרת של מדינה ריבונית, בזיקה לטריטוריה מסוימת או לזכויות ניהול עצמי בתוך מדינה.

ישנה הבחנה בין סוגי הלאומיות²³

²³ לאומיות היא בעיקרה רעיון מדיני - השקפת עולם הטוענת שלכל לאום יש זהות משותפת, ויש לו זכות למדינה משלו, שבה יקיים, ישמר ויקדם את אותה זהות. הלאומיות מתבססת על ההכרה של בני אותה קבוצה בכך שיש ביניהם מכנים משותפים, על רצונם לחיות ביחד ועל השאיפה למדינה ריבונית של בני הלאום.

סוגים של מדינות

לאומיות אתנית ----- לאומיות פוליטית
ישראל, גרמניה, פולין ארה"ב, צרפת

מדינות הלאום השונות ממוקמות במקומות שונים על הציר האתני-פוליטי. בהתאם לאופן בו הן משלבות את היסודות הללו.

מדינת לאום (אתנית-תרבותית) הצג: מדינה המזוהה ברמה הקולקטיבית עם

לאום אתני- תרבותי אחד ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית לאומית.
חלק מהסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים התרבותיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולפעמים גם דת) של קבוצת הרוב הלאומי.

קיימים גם יסודות פוליטיים- תרבותיים-ערכיים משותפים (רצון משותף לחיות באותה מדינה/ מסגרת פוליטית ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים/ תפיסה של "טוב משותף").

במדינה קיימים מיעוטים שאינם בני הלאום הדומיננטי ולהם הזכות לטפח את תרבותם וזהותם. מדינת הלאום הדמוקרטית מחויבת לשוויון זכויות לכלל האזרחים. דוגמא: מדינת ישראל מזוהה עם הלאום היהודי.

מדינה דו לאומית הצג: מדינה המזוהה ברמה הקולקטיבית עם שני לאומים אתניים

דומיננטיים שונים ומבטאת את זכותם להגדרה עצמית לאומית.
חלק מהסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה מבטאים את היסודות האתניים התרבותיים של שני הלאומים הדומיננטיים במדינה.
קיימים גם יסודות פוליטיים- תרבותיים-ערכיים משותפים (רצון משותף לחיות באותה מדינה/ מסגרת פוליטית ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים, תפיסה של "טוב משותף") המגבשים את שני הלאומים.

במדינה קיימים מיעוטים שאינם בני הלאומים הדומיננטיים ולהם הזכות לטפח את תרבותם וזהותם. מדינת הלאום (דו לאומית) הדמוקרטית מחויבת להעניק שוויון זכויות לכלל האזרחים. דוגמא: בלגיה המורכבת מהלאום הוולוני והפלמי.

מדינה רב לאומית הצג: **מדינה המזוהה ברמה הקולקטיבית עם מספר לאומים אתניים דומיננטיים במדינה.**

הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה מבטאים את היסודות האתניים התרבותיים של כל הלאומים הדומיננטיים במדינה.

קיימים גם יסודות פוליטיים-תרבותיים-ערכיים משותפים (רצון משותף לחיות באותה מדינה/ מסגרת פוליטית ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים/ תפיסה של "טוב משותף") המגבשים את כלל הלאומים.

במדינה קיימים מיעוטים שאינם בני הלאומים הדומיננטיים ולהם הזכות לטפח את תרבותם וזהותם. מדינת הלאום (רב-לאומית) הדמוקרטית מחויבת להעניק שוויון זכויות לכלל האזרחים. דוגמא: שוויץ המחולקת לאזורים עם קשר תרבותי לאיטליה, צרפת וגרמניה.

מדינת לאום פוליטית / כלל אזרחיה הצג: **מדינה שמגדירה את השייכות הלאומית על בסיס האזרחות בלבד/ נייטרלית מבחינה אתנית (חפיפה בין לאומיות לאזרחות).**

הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה מבטאים יסודות משותפים כל האזרחים במדינה.

היסודות הפוליטיים משקפים ערכים משותפים לכלל אזרחי המדינה

קיימת חפיפה בין לאומיות לאזרחות. במדינה קיימות קבוצות אתניות שונות. המדינה מחויבת להעניק שוויון זכויות לכלל האזרחים. דוגמא: ארה"ב, צרפת.

הדומה בין מדינות הלאום הדמוקרטיות הוא שהזהות הלאומית שלהן משלבת בין יסודות פוליטיים ויסודות אתניים. השונה הוא בדגש שנותנת כל מדינת לאום לכל אחד מיסודות אלו.

הצדקות לקיומה של מדינת הלאום מנקודת מבט דמוקרטית

רוב המדינות הדמוקרטיות בעולם היום הן מדינות לאום. מדינת לאום דמוקרטית מתמודדת עם כמה סוגים של מתח:

- מתח בין לאומיות- לבין שוויון: מדינת הלאום מדגישה יסודות אתניים של קבוצת הרוב החיה בקרבה ומגדירה באמצעותם את זהותה. לצד זה, במדינה הדמוקרטית האדם הוא ערך מרכזי, והשוויון בין כלל האזרחים, ללא הבדל דת, גזע ומין הוא עקרון חשוב ומהותי.
- מתח בין קבוצות לאום שונות המרכיבות את אוכלוסיית המדינה.
- מתח בין חברי הלאום הגדול במדינה סביב שאלת היסודות המשותפים אותם יש להדגיש, ושעליהם יש לבסס את זהות המדינה.

יש הטוענים כי קיימת סתירה בין היות המדינה מדינת לאום לבין היותה דמוקרטית. כלומר, מדינת לאום פוגעת בעקרון השוויון, כי היא לא מתייחסת לכל תושביה באותה צורה, ולכן היא לא יכולה להיות מדינה דמוקרטית באמת. מול טענה זו ניצבים כמה עקרונות וערכים דמוקרטיים אשר מאפשרים את קיומה של מדינת הלאום הדמוקרטית.

יש כמה הצדקות דמוקרטיות לקיום מדינת לאום:

- ההצדקה הקולקטיבית (הזכות להגדרה עצמית) הצג: לעמים יש זכות קולקטיבית לממש את תרבותם הלאומית במדינת לאום. צידוק זה איננו ממוקד בזכויות הפרט, אלא עוסק בזכויות של קבוצות קולקטיביות-לאומיות. (יישום לישראל: העם היהודי, כאומה בעלת מורשת מובחנת ועשירה, זכאי למדינת לאום למימוש תרבותו).
- ההצדקה על פי עקרון הכרעת הרוב הצג: הכרעת הרוב הוא עקרון יסוד בדמוקרטיה. כאשר רוב האזרחים רוצים בכך מתחייב מעקרון הכרעת הרוב לעצב את המדינה כמדינת לאום. (יישום לישראל: רוב הציבור בישראל תומך בהגדרתה כמדינה יהודית ולכן על פי העיקרון של הכרעת הרוב עליה להיות כזו).
- הצדקה על פי חשיבות הסולידריות²⁴ הצג: מדינת לאום אתנית תרבותית היא בסיס לסולידריות חזקה בין רוב האזרחים בגלל הקשר הלאומי ביניהם. סולידריות זו מחזקת את יציבות המדינה (מונעת מלחמות אזרחים) ומחזקת דאגה לרווחה (שיכולה להועיל גם לקבוצות המיעוט במדינה). (יישום לישראל: הסכמתם של רוב אזרחי ישראל על הגדרתה כמדינה יהודית מחזקת את הסולידריות ביניהם ומסייעת לחוסנה של המדינה).

²⁴ יחס של הזדהות והסכמה לעמדתו של אחר, שותפות לסבל או לשמחה של הזולת. (מילון אבן שושן) הזדהות עם מצבם ועמדתם של אחרים, הנובעת מתחושת שיתוף ומאינטרסים משותפים. (רב מילים).

● **ההצדקה הליברלית על פי הזכות לתרבות** הצג: לבני אדם יש זכות לתנאים שיאפשרו להם לפתח את תרבותם בצורה מיטבית. מדינת לאום היא הכלי המיטבי לפיתוח תרבותי מלא של אומה, ולכן יש לשאוף להעניק לכל תרבות לפחות מדינה אחת. ההצדקה תלויה בשמירת זכויות הפרט של כלל האזרחים וכן בהכרה בזכות של קבוצות אחרות לביטוי לאומי. (יישום לישראל: מדינת הלאום היהודית היא המקום היחיד בו המרחב הציבורי מונחה על ידי התרבות היהודית: שפה, ימי שבתון, סמלים, רוב יהודי).

● **ההצדקה במקרה היהודי על פי הזכות לביטחון ומניעת רדיפות** הצג: לבני אדם יש זכות לחיים ולביטחון ובמקרים של רדיפות ואיום מדינת לאום מהווה מסגרת מיטבית למניעתן. העם היהודי מאוים במיוחד על ידי אנטישמיות, שגם כיום לא נעלמה מן העולם. מדינת ישראל דואגת יותר מכל מדינה אחרת למימוש זכותם של יהודים לחיים וביטחון.

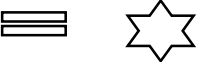

● **ההצדקה הדתית** הצג: הצדקה הרואה בקיומה של מדינת לאום ערך דתי לאור מסורת דתית ספציפית (יישום לישראל: תפישה רווחת במסורת היהודית מדגישה את הערך של מדינת לאום יהודית כחובה דתית).

יחד עם זאת, חשוב לזכור כי מדינה דמוקרטית, ומדינת לאום דמוקרטית בכלל זה, מתנהלות כל הזמן תוך כדי החלטה בין אינטרסים מתנגשים וזכויות מתנגשות. חשוב ליישם את עקרונות מדינת הלאום בלי לפגוע פגיעה חמורה מדי בעקרונות הדמוקרטיה. חשוב, למשל, לשמור על זכויות המיעוט ותרבותו.

עמדות לגבי אופייה הדתי-תרבותי והלאומי הרצוי של מדינה יהודית

- רצף העמדות ("חלומות") בנושא זהותה הדתית-תרבותית הרצויה של המדינה**
קיים רצף עמדות בנושא זה בציבור היהודי. על הרצף ניתן לסמן כמה נקודות בולטות אך רבים מאד נוקטים בעמדות ביניים או משלבים בין עמדות:
- **עמדה דתית חרדית:**
מדינת ישראל צריכה להיות מדינה יהודית ולנהוג על פי דיני התורה בכל תחומי החיים. קיים מגוון דעות בשאלת היקף שיתוף הפעולה עם המדינה כל עוד אינה נוהגת על פי התורה
 - **עמדה דתית לאומית:**
מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית ויש לפעול לשימור ולחזוק האופי היהודי הדתי/ הלכתי במרחב הציבורי (שבת, כשרות, נישואין). המדינה היא "אתחלתא דגאולה"/ שלב בתהליך הגאולה/ בעלת ערך דתי
 - **עמדה מסורתית:**
מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך שימור האופי היהודי במרחב הציבורי. המדינה צריכה לבטא הזדהות כללית עם ערכי הדת אך לא בהכרח מתוך מחויבות להלכה
 - **עמדה חילונית- היהדות כתרבות:**
מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך ביטוי המורשת התרבותית-היהודית במרחב הציבורי. האופי של ביטוי המורשת נתון לפרשנויות שונות ואיננו מחויב לדגם מסוים או להלכה
 - **עמדה חילונית- הפרדת הדת מהמדינה:**
מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך מימוש מירבי של חופש הבחירה וללא סממנים דתיים. חוקי המדינה ומוסדותיה צריכים להתנתק מדת/מסורת ולהישען על עקרונות דמוקרטיים.

רצף העמדות ("חלומות") בנושא זהותה הלאומית הרצויה של המדינה
קיים רצף עמדות בנושא זה. על הרצף ניתן לסמן נקודות בולטות אך רבים נוקטים בעמדות ביניים או משלבים בין עמדות:

- **מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית של כל אזרחיה:**
זו הגישה השלטת בישראל ולפיה מדינת ישראל היא מדינת לאום של העם היהודי המזוהה עם היהודים בארץ ובתפוצות אך גם מחויבת לשוויון זכויות לאזרחיה הלא היהודים.

- **מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית אתנית:**
עמדת קצה התומכת במחויבות לשמירה וחיזוק אופייה היהודי של המדינה גם במחיר פגיעה בשוויון הזכויות של לא-יהודים (מימוש גישה זו במלואה נוגד את החוק הקיים בישראל).

- **מדינת לאום פוליטית של כלל אזרחיה או של כלל לאומיה:**
עמדת קצה התומכת בביסוס זהות לאומית משותפת לכלל האזרחים תוך ביטול הזהות היהודית של המדינה או תוך השוואתה הגמורה לזהויות האתניות האחרות. (מימוש גישה זו במלואה נוגד את החוק הקיים בישראל).

מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית

מטרות השיעור

- הבנה כי מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית באים לידי ביטוי בסמלים, במוסדות ובחקיקה ומשקפים את הגישות השונות בסוגיה מהי מדינה יהודית.
- הכרת החוקים והמוסדות המבטאים את אופייה היהודי של מדינת ישראל.
- הכרת הקושי של האזרחים הלא יהודים בישראל להזדהות עם סמלי המדינה.

- מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית מתחלקים לנו בשלושה מרחבים שונים
1. ההיבט המשפטי נורמטיבי – חוקים ונורמות שעל פיהם המדינה מתנהלת.
 2. היבט המרחב הציבורי – עוסק בהתרחשויות ציבוריות ולא פרטיות.
 3. בין הציבורי לפרטי – כיצד החלטות המדינה משפיעות על התנהלות הפרט בנושאים מסוימים.
- מדינת ישראל, בהיותה מדינה יהודית היא מקרה פרטי של מדינת לאום מודרנית. מאפייניה וערכיה נגזרים מהגדרתה כיהודית ודמוקרטית.

ההיבט המשפטי נורמטיבי

החקיקה במדינת ישראל - ביטוי למדינה יהודית

* נדרש לפרט לגבי כל חוק את תוכנו ומטרה (כיצד מבטא החוק את אופייה היהודי של המדינה).

1. חוקים המהווים ביטוי לדת היהודית – נועד לחזק את אורח החיים הנשען על עקרונות ההלכה חוק שעות עבודה ומנוחה, התש"א 1951 – החוק מגדיר את שעות העבודה וימי עבודה ומנוחה במשק. ליהודים נקבעה השבת כיום השבתון השבועי. ללא יהודים- בשישי, שבת או ראשון לפי בחירתם.

- **חוק איסור גידול חזיר (חוק החזיר)**, התשכ"ב 1962 – החוק אוסר גידול חזיר באזורים יהודים ומוסלמים. החוק אינו אוסר על אכילת חזיר או על גידול חיות לא כשרות אחרות. האיסור על גידול חזיר נובע ממעמדו השלילי הסמלי וההיסטורי ביהדות.
- **חוק חג המצות (איסורי חמץ)**, התשמ"ו 1986 - חוק החל בחג פסח ואוסר על בעל עסק להציג בפומבי מוצר חמץ למכירה, בימי חג הפסח, ביישובים שיש בהם רוב יהודי. החוק אינו אוסר על אכילת חמץ. החוק נחקק בשל איסור אכילת חמץ בחג הפסח היהודי.
- **חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין)** תשי"ג 1953- החוק קובע שכל אזרחי ישראל מחויבים להתחתן ולהתגרש במסגרת בתי הדין של בני דתם וממילא נישואין וגירושין של יהודים בישראל יערכו על פי דין תורה. (עדכון בחוק: החל משנת 2010 המדינה מאפשרת נישואין אזרחיים לאזרחים שהינם חסרי דת).

2. חוקים המהווים ביטוי לתרבות למורשת היהודית – נועד להדק את הקשר של הציבור עם ההיסטוריה היהודית ועם מנהגי התרבות והמסורת היהודית.

- **חוק השידור הציבורי**, התשכ"ה 1965 – החוק כולל את יעדיו של השידור הציבורי בישראל. מונה ביניהם את טיפוח וקידום השפה העברית ומורשת ישראל.
- **חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה**, התשי"ט 1959 – חוק הקובע את היום שיוקדש לזכר היהודים שנרצחו בשואה. במהלך היום נערכים טקסים ברחבי הארץ, מושמעת צפירת דומיה בת שתי דקות, דגלים מעל בנייני ציבור מורדים לחצי התורן. נקבע בתאריך כ"ז בניסן, יום להתייחדות עם זכר השואה. החוק מבטא את הזיקה של מדינת ישראל להיסטוריה של העם היהודי.
- **חוק יסודות המשפט**, התשי"ב 1980 – החוק מתייחס למקרים בהם אין חקיקה ראשית או תקדימים משפטיים חקיקה שיפוטית אחרת לגבי המקרה הנדון. החוק מנחה את בתי המשפט לפסוק על פי "עקרונות החרות הצדק והיושר שבמורשת ישראל" במקרים בהם אין חקיקה ראשית/ חקיקה שיפוטית אחרת המתייחסת למקרה.
- **החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם**, התשי"א 1950 – החוק קובע כללי ענישה ייחודיים (כולל עונש מוות) על פשעי הנאצים למרות שנעשו לפני הקמת המדינה ומחוץ לגבולותיה. הענישה מתייחסת לפשעים שנעשו נגד העם היהודי.
- **חוק חינוך ממלכתי**, תשי"ג 1953 – החוק מגדיר את היעדים של מערכת החינוך הממלכתי בישראל. בין היעדים השונים (כמו חינוך לאהבת כל אדם, לנאמנות למדינה, לערכים דמוקרטיים, לדעת וליצירתיות) נמנים אהבת העם והארץ ולימוד מורשת ישראל והמסורת היהודית. החוק מדגיש את חשיבות הנחלתה של התרבות היהודית בבתי הספר.

3. חוקים המהווים ביטוי ללאום היהודי – נועד לחזק את העם היהודי, את הקשר בין העם לארצו ואת היותו רוב בארצו.

- **חוק השבות**, התשי"א 1950 – מהווה את הביטוי החוקי המרכזי להיותה של מדינת ישראל מדינת העם היהודי. החוק מעניק לכל יהודי בעולם את הזכות לעלות לישראל ולקבל תעודת עולה (בהתאם לחוק האזרחות, תעודת עולה מזכה מיידית בתעודת זהות ישראלית) כך יוצר פה רוב יהודי
- **חוק האזרחות**, התשי"ב 1952 – חוק שקבע מהם התנאים לקבלת מעמד האזרחות במדינת ישראל. מכיוון שמדינת ישראל מוגדרת כמדינת לאום יהודית, והנהגתה רואה צורך בשמירה על רוב יהודי במדינה. נקבע בחוק כי האזרחות מועברת מאב לבן ללא קשר למקום הלידה.
- **חוק יסוד: מקרקעי ישראל** – החוק קובע כי אדמות המדינה (הכוללות את אדמות הקק"ל) ניתנות לחכירה בלבד ולא למכירה. החוק נועד לשמירה על אדמות הקק"ל שנקנו במהלך השנים בידי יהודים למען פיתוח ההתיישבות היהודית. (החוק דרכי יישומו נתונים במחלוקת ציבורית ובשנים האחרונות חלו כמה שינויים בצורת יישומו).

ביטויים לאופייה היהודי של מדינת ישראל במרחב הציבורי

סמלי המדינה – ביטוי למדינה יהודית
סמלי מדינה מייצגים את הערכים והמורשת של המדינה, כך הם מסייעים באיחוד וליכוד בני האומה, יצירת מכנה משותף, בהבדלה ממדינות אחרות, וביטוי לעצמאות המדינה. לדוגמה, פסל החירות של ארה"ב מייצג את ערכי החופש השוויון והצדק העומדים בבסיסה של ארה"ב.
בישראל סמלי המדינה, הדגל, ההמנון וסמל המדינה מבטאים את זהותה היהודית של מדינת ישראל. מקורם של סמלי המדינה של מדינת ישראל במורשת היהודית, הדתית והציונית.

סמלי המדינה הקבועים בחוק מבטאים את זהותה היהודית

הדגל

דגל מדינת ישראל הוא הדגל בה השתמשה התנועה הציונית בראשית דרכה. דגל המדינה מורכב ממגן דוד המסומן במרכז הדגל שהוא סמל יהודי מסורתי מימי דוד המלך ומפסי התכלת על הרקע הלבן שהם צבעי הטלית היהודית.

ההמנון – "התקווה"

ההמנון המדינה הוא "התקווה" – ההמנון של התנועה הציונית. הוא נכתב על ידי נפתלי הרץ אימבר ב-1878. "התקווה" הוכר בחוק הדגל, הסמל וההמנון המדינה רק ב-2004. ההמנון מבטא את רצון העם היהודי לשוב לא"י ואת הציפייה לעצמאות וחירות בארץ ישראל. שם ההמנון "התקווה" בא לציין את העובדה שבכל מקום בעולם בו נמצאו היהודים, הם תמיד שמרו על קשר עם ארץ ישראל והתפללו לכיוון ירושלים.

סמל המדינה – מנורה וענפי זית

סמל המדינה הינו המנורה שעמדה בבית המקדש, בעלת שבעת הקנים, שנלקחה לאחר חורבן בית המקדש על ידי הרומאים ומשני צדיה ענפי זית, מתחת למנורה שם המדינה "ישראל" (שמו של יעקב אבינו).

השפה העברית

שפה היא מערכת מוסכמת של מילים, צורות הבעה ומשפטים המשמשים אמצעי תקשורת בין אנשים. שפה היא אחד המאפיינים הבולטים לייחודיות של קבוצת אנשים. העברית היא שפת התנ"ך, שפת המשנה, שפה שאותה שימרו היהודים במהלך אלפי השנים, במהלך שנות הגלות שימשה העברית כשפת התפילה, שפת הקודש. שפה בה נכתבו שאלות ותשובות של רבנים, שפה בה יהודים כתבו ספרים. אבל בעיקרה לא הייתה שפה מדוברת. התחייה של השפה העברית כשפת דיבור החלה במהלך המאה ה-19. העולים בעליות הציוניות עודדו את השימוש בעברית כשפת יום יום. אליעזר בן יהודה נחשב כמחדש השפה העברית.

מה מעמדה הרשמי של השפה העברית?

מעמד השפה העברית: העברית אמנם לא נקבעה בחוק מפורש כשפה הרשמית של מדינת ישראל עד שנחוקק חוק יסוד: ישראל- מדינת הלאום של העם היהודי בשנת 2018. ועד אז החקיקה מתקופת המנדט נתנה לעברית ולערבית מעמד של שפות רשמיות (לאחר הביטול המפורש בחקיקה של מעמד השפה האנגלית)

החקיקה והפסיקה בישראל מקנות עדיפות לעברית כשפה רשמית כביטוי לאופייה היהודי של המדינה.

*** חוק יסוד: ישראל- מדינת הלאום של העם היהודי קובע:

(א) עברית היא שפת המדינה.

(ב) לשפה הערבית מעמד מיוחד במדינה; הסדרת השימוש בשפה הערבית במוסדות ממלכתיים או בפניהם תהיה בחוק.

(ג) אין באמור בסעיף זה כדי לפגוע במעמד שניתן בפועל לשפה הערבית לפני תחילתו של חוק-יסוד זה.

בחקיקה:

ישנם חוקים המעניקים יתרון ובלעדיות לשפה העברית וישנם חוקים המצביעים על מעמד זהה של השפה הערבית.

דוגמא לחוקים המעניקים יתרון לעברית:

חוק האזרחות (1952): אדם הרוצה לקבל אזרחות במדינת ישראל, לא מכוה שבות (חוק השבות) או לידה וישיבה בארץ, חייב על פי חוק האזרחות לדעת "ידיעת מה של השפה העברית" (סעיף 5 א 5) כתנאי לקבלת אזרחות.

חוק סדר הדין הפלילי (1982) סעיף 141 קובע כללים שההליך השיפוטי בישראל יתנהל בשפה העברית בלבד. מסמך המוגש לבית המשפט בערבית חלה חובה חוקית לתרגמו לעברית. עדות הנמסרת לא בעברית תתורגם לעברית. מכאן שמערכת המשפט הישראלית מתנהלת בשפה העברית אלא אם פסק בית המשפט אחרת.

דוגמא לחוקים בהם העברית והערבית מוכרות ואין יתרון לעברית:

חוק שידורי טלוויזיה מהכנסת התשס"ד (2003) סעיף 11 ג' קובע ששידורי הכנסת, שאינם משודרים בשידור חי יהיו מלווים בתרגום לערבית או לעברית לפי העניין. בנוסף לרצון המחוקק לאפשר נגישות של אוכלוסייה למידע יש כאן העניקה של מעמד סמלי מיוחד לשפה הערבית.

חוק הבחירות לכנסת התשכ"ט 1969 בסעיף 76 ב' נקבע "רשימת מועמדים רשאית להוסיף לאות הרשימה ולכינויה העבריים את האות ואת הכינוי הערביים שהועדה המרכזית אישרה כמקבילים לאות ולכינוי העבריים, והבוחר רשאי להשתמש בפתק ההצבעה בעברית בלבד או בעברית עם התרגום לערבית".

במציאות

יש מקומות בהם יש לעברית העדפה ויש מקומות שמעמדן של העברית והערבית זהה. במסמכים הרשמיים הפרסום צריך להיות בשתי השפות ואמנם מרבית הפרסומים הרשמיים נעשים בעברית ובערבית. החוקים מתפרסמים בשתי השפות, תעודות הזהות מודפסות בשתי השפות כך גם שטרי הכסף, הבולים ושלטי הרחובות. בבתי הספר היהודים ההוראה היא רק בעברית בבתי הספר הערביים ההוראה בערבית ולומדים עברית. יש מקומות שהעברית מועדפת למשל בפנייה לרשויות השלטון לעיתים נדרש האזרח הערבי לתרגום. בכלי התקשורת הממלכתיים ברשות השידור מרבית השידורים מתקיימים בעברית יש מיעוט של שידורים בערבית.

לוח השנה העברי

הצג: לוח השנה העברי הוא לוח השנה הרשמי של מדינת ישראל כביטוי לאופייה היהודי של המדינה. החגים היהודים הינם ימי שבתון רשמיים במדינה. לאזרחים שאינם יהודים נקבעו ימי שבתון לכל אחד על פי דתו. החוק (חוק השימוש בתאריך העברי, התשנ"ח-1998) מחייב שימוש בתאריך עברי בכל מסמך רשמי היוצא מטעם המדינה ומוסדותיה (הכוונה למשרדי הממשלה, לרשויות המקומיות ובכל הודעה רשמית לציבור בשפה העברית המתפרסמת מטעמה). בנוסף יצוין התאריך הלועזי המתבסס על הלוח הנוצרי.

**** חוק יסוד: ישראל- מדינת הלאום של העם היהודי קובע:

הלוח העברי הוא לוח רשמי של המדינה ולצדו ישמש הלוח הלועזי כלוח רשמי; השימוש בלוח העברי ובלוח הלועזי ייקבע בחוק.

בין הציבורי לפרטי הסדר הסטאטוס קוו²⁵

מטרות השיעור

- הבנה מהו "הסדר הסטאטוס - קוו".
- הבנת חשיבות הסדר הסטאטוס - קוו בנושאי דת ומדינה כאמצעי גישור בין בעלי הגישות השונות, המאפשר חיים יחד למרות חילוקי הדעות.
מושגים מרכזיים : הסדר סטאטוס – קוו.

הצג: מהות: ההסדר מ-1947 להכרעה במחלוקות בסוגיות דת ומדינה, שייסודו מיוחס למכתב מראשי הסוכנות היהודית למפלגת אגודת ישראל החרדית, ובו הצהרת כוונות בנושא.

מטרה: מניעת העמקת המחלוקות בין הדתיים לחילוניים, מתוך כוונה ורצון ליצור חיים משותפים במדינה היהודית העתידית ועל כן יש ויתור ופשרה מצד כל אחד מהצדדים.

יישום ההסדר: רובו נתקבע בחקיקה (למשל: חוק בתי דין רבניים, חוק שעות עבודה ומנוחה, שמירת כשרות במוסדות ציבור ועוד.) ואופן שימורו ויישומו הראויים נתונים לאורך כל השנים בויכוח ציבורי.
תוכן ההסדר כולל ארבעה סעיפים עיקריים של דת ומדינה :

1. **כשרות - שמירת כשרות במוסדות ציבור ממלכתיים (כמו משרדי ממשלה וצה"ל).**
2. **חינוך – מתן מעמד עצמאי (אוטונומי) לחינוך הדתי.**
3. **אישות – נישואין וגירושין של יהודים יתנהלו בהתאם להלכה היהודית.**
4. **שבת - הגדרת השבת כיום המנוחה במדינת ישראל (ליהודים).**

היתרון הבולט של ההסכם הוא בכך שבעזרתו נמנעים מלקבל הכרעות בבעיות מורכבות שאין עליהם הסכמה, וכל הצדדים יכולים להמשיך ולחיות ביחד.
כמו כן, ההסכם מבטיח שמירה על יציבות פוליטית, משום שבזכות ההסכם נמנעים חיכוכים בנושאי דת ומדינה, העלולים לזעזע את הקואליציה הממשלתית.
החיסרון הבולט של ההסכם הוא בכך שלא ניתן תמיד לשמור על מה שהוסכם בעבר לנצח, משום שהתנאים בסביבה משתנים, ומה שהוסכם בעבר לא תקף לתמיד. כמו כן, נושאים שלא עוגנו בחוק עלולים ליצור מחלוקות חדשות.

הסכם הסטאטוס קוו הוא ביטוי להסכמיות בין דתיים וחילוניים בישראל

²⁵ סטאטוס קוו – מלטינית שמירה על המצב הקיים.

מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות

מטרות השיעור

- הבנה כי בהכרזת העצמאות נקבע כי מדינת ישראל היא מדינת העם היהודי, גם אלו החיים מחוץ למדינה ואינם אזרחי המדינה.
- הבנת חשיבות חוק השבות שמקורו בהכרזת העצמאות, חוק המבטא את ההכרה בזכותו של כל יהודי לעלות לארץ ישראל.
- הכרת הזרמים הדתיים שאליהם משתייכים היהודים בארה"ב. הכרת השונה והדומה בזרמים ויחסם אל מדינת ישראל.
- הבנת יחסי הגומלין בין מדינת ישראל ליהודי התפוצות.

מושגים מרכזיים : אחריות המדינה לתפוצות, יחס התפוצות למדינה,

את הקשר בין המדינה ליהודי התפוצות אפשר לראות כבר מימיה הראשונים של המדינה בהכרזת העצמאות ובחוק השבות (1950).

הכרזת העצמאות

"השוואה, שהתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליוני יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על ידי חידוש המדינה היהודית בארץ ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות זכויות בתוך משפחת העמים. ...זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית. ...מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות. ...אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל."

רקע- נתונים על יהדות העולם והתפוצות

בעולם כ- 13.5 מיליון יהודים

הריכוז הגדול ביותר של יהודים מצוי כיום בישראל - למעלה מ- 40 אחוז, והריכוז הבא אחריו מצוי בצפון אמריקה (ארה"ב וקנדה) – גם הוא למעלה מ-40 אחוז. הקבוצה הדתית הגדולה ביהדות ארה"ב היא הקבוצה הרפורמית, אחריה הקונסרבטיבית, ורק אחריה האורתודוקסית (מלבד רבים שמגדירים עצמם יהודים ללא השתייכות לאף זרם דתי), בניגוד למצב בישראל בו רוב מוחלט של הדתיים מגדירים עצמם אורתודוקסיים. ריכוזים גדולים נוספים של יהודים מצויים בצרפת, בריטניה, רוסיה, ארגנטינה וגרמניה. בשונה מישראל, בריכוזים הגדולים של יהודי העולם ישנם אחוזים גדולים של נישואי תערובת, וההמשכיות של הזהות היהודית היא נושא מרכזי בדיון הציבורי.

החוק קובע :

1. מדינת ישראל רואה עצמה כיצירת עם ישראל כולו ושעריה פתוחים בהתאם לחוקיה לכל יהודי הרוצה לעלות אליה.
2. מדינת ישראל מכירה בהסתדרות הציונית העולמית כסוכנות המוסמכת שתוסיף לפעול במדינת ישראל לפיתוח הארץ וישובה, לקליטת עולים מהתפוצות ולתיאום פעולותיהם בישראל של מוסדות ואיגודים יהודיים הפועלים בתחומים אלה.
3. ייעוד קיבוץ הגלויות העומד במרכז משימותיהן של מדינת ישראל ושל התנועה הציונית בימינו, מחייב אמצעים מתמידים של העם היהודי לתפוצותיו; ולכן מצפה מדינת ישראל להשתתפותם של כל היהודים, כיחידה וכגופים, בבניין המדינה ובעזרה לעליית המוני העם לתוכה, ורואה צורך באיחוד כל קיבוצי היהודים למטרה זו."

יחסי הגומלין בין מדינת ישראל לבין יהדות התפוצות –

אחריות המדינה לתפוצות

- מחויבות המדינה ליהדות התפוצות באה לידי בתחומים שונים המבטאים את תפיסתה כמדינת הלאום של כל העם היהודי. ביניהם ניתן למנות:
- חוק השבות וחוק האזרחות המאפשרים לכל יהודי לעלות לישראל ולקבל אזרחות בה
- מוסדות רשמיים של המדינה המטפלים בחיזוק זהותה היהודית של יהדות התפוצות ובעלייתה לישראל (למשל: ההסתדרות הציונית העולמית המעוגנת בחוק, קיומו של שר לענייני תפוצות ושר קליטה)
- התגייסות המדינה לטובת יהודים מצויים במצוקה ברחבי העולם (למשל: המבצעים בשנות המדינה הראשונות להצלת יהודי מדינות ערב והעלאתם לישראל, הסיוע למסורבי העליה בברית המועצות, והמבצעים להעלאת יהודי אתיופיה)
- החוק הפלילי של מדינת ישראל מאפשר ענישה של מי שפגע ביהודי על רקע יהדותו גם אם עשה זאת מחוץ לשטחה של המדינה וכלפי יהודי שאיננו אזרח המדינה.

יחסה של יהדות התפוצות למדינת ישראל

- יחסם והזדהותם של יהודי התפוצות עם מדינת ישראל בא לידי ביטוי במספר תחומים:
- זהות – רבים מיהודי העולם חשים קרבה והזדהות עם מדינת ישראל על אף היותם אזרחים לכל דבר במדינותיהם. במקרים מסויימים הדבר גורם לדילמות של "נאמנות כפולה".
- תמיכה פוליטית בישראל – על ידי ארגונים ושדולות (דוגמת איפא"ק) המשתדלים להשפיע על ממשלותיהם לתמוך בישראל בהקשרים שונים.
- תמיכה כלכלית – לאורך השנים תומכת יהדות התפוצות בפעילויות שונות בישראל בסכומים גדולים.
- הדור הצעיר בהרבה קהילות מזדהה פחות עם ישראל ונעשים מאמצים לחיזוק הזדהות זו (פרויקט תגלית, שליחי הסוכנות היהודית וכדומה).

ההשלכות של היות מדינת ישראל מדינת לאום יהודית על האזרחים הלא יהודים
בישראל

תושבי ישראל הלא יהודים חשים לעיתים כי מדינת ישראל אינה מדינתם, זאת לאור הגדרתה כמדינה יהודית. חוקים כחוק השבות המפלים יהודים לטובה וזאת משום שהוא מעניק לכל יהודי זכות להגירה ולהתאזרחות. כמו כן ישנם מוסדות מדינה המיועדים אך ורק ליהודים, כגון הסוכנות היהודית המופקדת על הקשרים בין מדינת ישראל לפזורה היהודית. יוצא מכך כי כספי מדינה מוכוונים לשמירה על קשר עם יהודי התפוצות.
מכאן ישנה הגברה של תחושת אי השוויון שחשים האזרחים הלא יהודים וכי מדינת ישראל אינה מדינתם.

המיעוטים במדינת ישראל

מיעוט הצג: אוכלוסייה הנבדלת מאוכלוסיית הרוב מבחינה לאומית או אתנית/דתית/תרבותית/ לשונית.

מאפיינים של המיעוטים הלאומיים במדינת ישראל

הכרת קבוצות האתניות השונות:

ערבים בישראל:

- כ-20 אחוז מאוכלוסיית המדינה. קבוצת המיעוט הגדולה במדינת ישראל.
- מוגדרים כמיעוט על רקע לאומי, אתני, תרבותי, דתי ולשוני.
- הם אינם קבוצה הומוגנית במספר תחומים:
 - זהות לאומית – חלק מזהים עצמם כאזרחי מדינת ישראל, חלק מהערבים בישראל מזהים עצמם כחלק מן האומה הערבית הגדולה, וחלקם גם מזדהים כפלסטינים. לרבים מהם בני משפחה במדינות ערב.
 - זהות דתית – הרוב הגדול (90%) של ערביי ישראל הם מוסלמים, כ-10 אחוז מתוכם נוצרים (חלק מן הנוצרים אינם מעוניינים להזדהות כערבים)
 - מתוך האוכלוסייה המוסלמית 15 אחוז (בקירוב) הם בדואים
 - מיקום גיאוגרפי במדינה (חלק גרים בכפרים וחלק בערים, מקצתם גם ביישובים מעורבים)
- ניתן לזהות בקרב החברה הערבית בישראל מגמות של השתלבות במדינה ובחברה במקביל לתהליכי בידול והזדהות עם המאבק הפלשתיני נגד מדינת ישראל.
- פטורים (על פי חוק) משירות צבאי אך חלקם מתנדבים גם לשירות לאומי.
- ירידת מעמד החמולה מבחינה חברתית וכלכלית

דרוזים בישראל:

- 1.7 מיעוט קטן יחסית אחוז מקרב אזרחי ישראל, חיים בכפרים באזור הגליל והגולן.
 - בעל דת ייחודית וסודית שמקורה בפלג של האסלאם השיעי.
 - רובם מגדירים את עצמם כקבוצה אתנית נפרדת, ללא שאיפה לאומית-מדינית, ונאמנים למדינה בתוכה הם חיים.
 - מרביתם מדגישים את זהותם האזרחית הישראלית, המתבטאת בנאמנות למדינה, שירות משמעותי בצה"ל. (פרט לקבוצה קטנה בגולן, שנכנסו תחת השליטה הישראלית רק לאחר מלחמת ששת הימים, שלא רוצים בתעודת זהות ישראלית).
 - החברה הדרוזית עוברת תהליך מודרניזציה.
 - חרף תרומתם למדינה הם חווים, קיפוח בהיבט תעסוקתי, חוסר ייצוג בפן הציבורי ועוד.
- נוצרים בישראל:
- פחות מ-2 אחוזים מאזרחי המדינה - מיעוט דתי קטן.
 - רובם רשומים בסעיף הלאום כערבים.
 - מאופיינים ברמה כלכלית גבוהה.
 - חלק ניכר מבני המיעוט הנוצרי משרתים בצבא או בשירות לאומי.

דרוזים בישראל	ערבים בישראל	
<p>◀ פחות מ-2 אחוזים מאזרחי המדינה - מיעוט דתי קטן.</p>	<p>◀ כ-20 אחוז מאוכלוסיית המדינה. קבוצת המיעוט הגדולה במדינת ישראל.</p> <p>◀ מתוך האוכלוסייה המוסלמית 15% (בקירוב) הם בדואים</p>	<p>נתונים דמוגרפיים</p>
<p>◀ רובם מגדירים את עצמם כקבוצה אתנית נפרדת, ללא שאיפה לאומית-מדינית, ונאמנים למדינה בתוכה הם חיים.</p>	<p>◀ חלק מזהים עצמם כאזרחי מדינת ישראל, חלק מהערבים בישראל מזהים עצמם כחלק מן האומה הערבית הגדולה, וחלקם גם מזדהים כפלסטינים.</p> <p>לרבים מהם בני משפחה במדינות ערב.</p> <p>◀ רוב הנוצרים בישראל רשומים בסעיף הלאום כערבים. מאז 2014 ניתנה להם רשות להירשם כארמים ולא כערבים.</p>	<p>הזדהות לאומית</p>
<p>◀ בעלי דת ייחודית וסודית</p>	<p>◀ הרוב הגדול (90%) של ערביי ישראל הם מוסלמים. המיעוט הדתי הגדול בישראל (18% מאוכלוסיית המדינה).</p> <p>◀ כ-10 אחוז מתוכם נוצרים. (פחות 2% מאזרחי המדינה)</p>	<p>הזדהות דתית</p>
<p>◀ חלק ניכר מבני המיעוט הנוצרי משרתים בצבא או בשירות לאומי.</p> <p>◀ מרביתם מדגישים את זהותם האזרחית הישראלית, המתבטאת בנאמנות למדינה, שירות משמעותי בצה"ל. (פרט לקבוצה קטנה בגולן, שנכנסו תחת השליטה הישראלית רק לאחר מלחמת ששת הימים, שלא רוצים בתעודת זהות ישראלית).</p> <p>◀ חרף תרומתם למדינה הם חווים, קיפוח בהיבט תעסוקתי, חוסר ייצוג בפן הציבורי ועוד.</p>	<p>◀ ניתן לזהות בקרב החברה הערבית בישראל מגמות של השתלבות במדינה ובחברה במקביל לתהליכי בידול והזדהות עם המאבק הפלשטיני נגד מדינת ישראל.</p> <p>◀ פטורים (על פי חוק) משירות צבאי אך חלקם מתנדבים גם לשירות לאומי.</p>	<p>מידת ההזדהות עם מדינת ישראל</p>

מהו מעמד המיעוטים במדינת ישראל?

מעמד המיעוטים במדינת ישראל

הצג: בהכרזת העצמאות התחייבה מדינת ישראל להעניק זכויות שוות לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין.

ישראל מעניקה לכל אזרחיה זכויות פרט מלאות ושוות החוק אוסר אפליה בקבלה לעבודה על בסיס לאומי או דתי. ישנה אפשרות נרחבת לביטוי תרבותי ודתי במרחב הציבורי ובהיבטים מוסדיים (לעומת כמה ממדינות אירופה בהן קיימת הגבלה על לבישת כיסוי ראש מלא או בניית צריחי מסגדים)

מעמדם של המיעוטים במגילת העצמאות מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית קיבלה על עצמה מחויבות לשמירה על זכויות כלל אזרחיה. הכרה בזכויות האדם והאזרח של בני קבוצות המיעוט - "...תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין, תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות, תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות". בהמשך המגילה ישנה התייחסות ייחודית לערביי המדינה, המבטיחה להם "אזרחות מלאה ושווה... ונציגות מלאה בכל מוסדותיה...".

תחום הדת:

מגילת העצמאות מבטיחה חופש דת במדינת ישראל קיום פולחן דתי והכרה של המדינה במנהגים דתיים-- זכותם של המוסלמים, הנוצרים והדרוזים, לקיים את מצוות דתם ולחוג את חגיהם כרצונם. נערות ונשים מוסלמיות רשאיות לעטות כיסויי ראש, גברים מוסלמים יכולים ללבוש בגדים מסורתיים, כמרים ונזירות יכולות להתלבש בגלימות המעידות על דתיותם במדינת ישראל אין מגבלות חוקיות על לבוש דתי ובניית מבנים דתיים בניגוד למשל לחוק הצרפתי האוסר לבישת בורקה ברשות הרבים ולחוק השווייצרי המגביל בניית צריחי מסגדים. כמו כן מכבדת ישראל מנהגים תרבותיים של קבוצות מיעוט. לדוגמה: נשים מוסלמיות ודרוזיות פטורות מהגשת תצלום לעניין מרשם תושבים ותעודות הזהות.

הכרה בימי מנוחה על פי דת- פקודת סדרי שלטון ומשפט, וחוק שעות עבודה ומנוחה (תשי"א 1951) מכירים בימי החג והמועד של כל הדתות המוכרות על ידי המדינה כימי מנוחה אפשריים עבור בני דתות אלו (עובד בן דת מיעוט רשאי לבחור בין חופשה בחגי ישראל לבין חופשה בחגי עדתו דוגמה: נוצרי המעוניין שיום המנוחה השבועי שלו יהיה יום ראשון יקבל זאת). איסור אפליה על רקע דתי- חוק אוסר על אפליית עובד בשל אי-רצונו לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי איסור שבמצוות דתו. חוק שירות התעסוקה, (תשי"ט-1959) אוסר על מעביד להפלות בקבלה לעבודה או בפרסום דרישה לקליטת עובדים מטעמי לאום או דת, וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה (תשמ"ח-1988), אוסר על אפליה מטעמים של השתייכות לאומית או דתית.

מימון שירותי דת- מדינת ישראל מממנת חלק משירותי הדת של הקבוצות השונות. המשרד לשירותי דת מקצה תקציבים לבנייתם ולהחזקתם של מוסדות דת ובתי תפילה – מסגדים וכנסיות. המדינה גם משלמת משכורות לכהני הדת ובעלי התפקידים השונים. המעמד האישי – הנושא של המעמד האישי: נישואין וגירושין, מזונות, אחזקת ילדים ואפוטרופסות, ירושה ואימוץ מתקיימים על פי דתו של כל אדם.

על המוסלמים חל חוק בתי דין שרעיים (1953) ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה המכירה בחוק השריעה לצרכי נישואין.

נוצרים נישאים בבתי הדין הכנסייתיים-נוצריים

נושא המעמד האישי של הדרוזים מנוהל על ידי בתי דין דתיים מיוחדים שהוכרו בידי המדינה בחוק בתי דין דרוזיים (1962). ובסמכויות השיפוט שלהם לגבי בני עדתם בענייני נישואין וגירושין. שמירה על המקומות הקדושים- המדינה התחייבה בחוק השמירה על המקומות הקדושים תשכ"ז-1967 לשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות ולאפשר גישה אליהם.

מדינת ישראל מתערבת בדין הדתי, במידה מסוימת, כאשר עלולה להיות פגיעה בזכויות ובערכים דמוקרטיים. למשל פגיעה בזכויות של נשים וילדים.

בנושא קביעת גיל הנישואין המינימאלי- המדינה אינה מאפשרת נישואים של בנות מתחת לגיל 17 ושל בנים מתחת לגיל 18 בניגוד לתפיסות דתיות הקימות אצל חלק מהיהודים וחלק מהמוסלמים והדרוזים. (יש אישור לנישואי בנות מתחת לגיל 17 במקרים יוצאי דופן).

במדינה יש איסור חוקי על פוליגמיה (=נישואין של גבר עם יותר מאישה אחת) וזה בניגוד לדין הדתי.. בקרב בדואים בנגב יש תופעה יש ביגמיה (נישואים של גבר עם 2 נשים).
ירושה - על פי חוקי מדינת ישראל גם נשים יורשות בניגוד לחלק מחוקי בדת.

מערכת החינוך

מה מעמדם של מוסדות החינוך והתרבות של בני המיעוטים?

כיצד מממשת המדינה את ההבטחה במגילת העצמאות " תבטיח חופש.. לשון חינוך ותרבות..?"

● בתחום מוסדות החינוך למיעוטים השונים קיימות מערכות חינוך נפרדות המתנהלות בשפתם.

— המדינה מממנת הקמה והרחבה של מוסדות חינוך וכן את שכרם של המורים כמו במגזר היהודי.

בתחום התוכן מימוש תרבות- בחוק החינוך הממלכתי תשי"ג 1953, נקבע כי "במוסדות חינוך לא יהודיים תותאם תכנית הלימודים וקביעת ספרי לימוד לתנאים המיוחדים". בתיקון לחוק חינוך ממלכתי משנת 2000 נקבע בסעיף 2 כי, בין יתר, מטרת החינוך הממלכתי עומדות גם המטרות הבאות: " לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל... המכבד את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו."

המדינה פועלת לשמר ולקדם את התרבות הערבית והדרוזית על ידי לימוד של תוכנית לימודים ייחודית. התלמידים הערבים והדרוזים לומדים מקצועות לימוד הייחודיים לחברה ולתרבות הערבית והדרוזית, כמו ספרות, דת (מוסלמית ונוצרית), מורשת והיסטוריה של הערבים או הדרוזים. הערבים לומדים היסטוריה ערבית הדרוזים לומדים את **המורשת הדרוזית**. התלמידים הערבים והדרוזים לומדים בשפתם בשפה הערבית.

ביקורת של חלק מהמנהיגות בציבור הערבי- על מערכת החינוך- הם אינם שבעי רצון משיתופם הלא מספק, לדעתם, בתכנונה ובניהולה של מערכת החינוך הערבית. המנהיגים הערבים רואים את עצמם כבני העם הערבי- פלסטיני שיש לו זכות לנהל את מערכת החינוכית והתרבותית שלו. לכן הם מעוניינים באוטונומיה (יכולת לנהל את עניינם בעצמם) תרבותית נרחבת, בהקמת מינהל חינוך עצמאי. אותו הם ינהלו ללא התערבות של שלטונות המדינה, המנהל יקבע את מטרות החינוך, את תכני החינוך - בין השאר, יגדיל את היקף לימודי התרבות וההיסטוריה הערבית והפלסטינית במערכת החינוך, ואת הקצאת כוח האדם.
- בממשלת ישראל מצביעים על ההשקעה הרבה במערכת החינוך השקעה שנותנת אותותיה בשיפור ההישגים של התלמידים הערבים, למרות שעדין נותר פער ברמת ההישגים בין התלמידים הערביים והיהודיים.

ביטויי קבוצות המיעוט במרחב הציבורי והמוסדי

הצג: לשפה הערבית מעמד מיוחד בישראל. חלק מפרסומי המדינה/שלטי הכוונה/תקנות שונות מחויבות להיכתב גם בערבית. ימי המועד של המיעוטים מוכרים להם כימי חופשה. בני העדות הלא יהודיות כפופים לשיפוט הדתי של בתי הדין על פי דתם בנושאי אישות.

למיעוטים השונים קיימות מערכות חינוך נפרדות המתנהלות בשפתם. חוק החינוך הממלכתי קובע כמטרה לחנך כל אדם לכבוד למורשתו ולזהותו התרבותית.

מעמדה של השפה הערבית

***** חוק יסוד: ישראל- מדינת הלאום של העם היהודי קובע:**

(א) עברית היא שפת המדינה.

(ב) לשפה הערבית מעמד מיוחד במדינה; הסדרת השימוש בשפה הערבית במוסדות ממלכתיים או בפניהם תהיה בחוק.

(ג) אין באמור בסעיף זה כדי לפגוע במעמד שניתן בפועל לשפה הערבית לפני תחילתו של חוק-יסוד זה.

עד לחקיקת חוק - יסוד: ישראל- מדינת הלאום של העם היהודי בשנת 2018. השפה העברית היתה השפה הרשמית של מדינת ישראל יחד עם הערבית. כך היה גם בתקופת השלטון הבריטי שקדם למדינה.
לכן:

- ניתן להשתמש בערבית במוסדות המדינה,
 - חובה על רשויות השלטון לפרסם כל דבר חקיקה ומודעות רשמיות של הממשלה בערבית, ובערבית,
 - במקומות בישובים שיש בהם רוב ערבי, גם השלטון המקומי מחויב לפרסם מודעות רשמיות בשפה הערבית.
- לשפה הערבית מעמד מיוחד בישראל וחלק מפרסומי המדינה/שלטי הכוונה/תקנות שונות מחויבות להיכתב גם בערבית.

מה מעמדה של השפה הערבית בחקיקה הישראלית?
אין אחידות ביחס של המחוקק הישראלי לשפה הערבית.

- יש חוקים המעניקים בלעדיות לשפה העברית ולא נותנים מעמד כלשהו לשפה הערבית כמו חוק סדר הדין הפלילי תשמ"ב-1982 שקובע כי כל עדות או ראיה (מסמך) משפטית המוגשת לבית המשפט חייבת להיות בעברית או מתורגמת לעברית. הדיונים בבתי המשפט מתנהלים בעברית.

- חוקים שנותנים מעמד מועדף לשפה העברית ולצדה מעמד משני לשפה הערבית דוגמה בחוק התכנון והבנייה תשכ"ה-1965 המחייב לפרסם תכניות בנייה בעיתון ערבי רק אם יש לפחות עשרה אחוזי דוברי ערבית באזור המיועד לבנייה. לעומת זאת, חובת הפרסום בעיתון עברי אחד לפחות אינה תלויה בשיעור דוברי העברית.

- חוקים המעניקים יחס שוויוני לערבית ולעברית. דוגמה חוק שידורי הטלוויזיה מהכנסת תשס"ד-2003 קובע ששידורי הטלוויזיה מהכנסת, שאינם משודרים בשידור חי, יהיו מלווים בתרגום מעברית לערבית ובתרגום מערבית לעברית.

השסע הלאומי

מטרות השיעור

- הבנה מהו שסע בכלל והשסע הלאומי בפרט.
- הכרת הגורמים לשסע הלאומי.
- הכרת דרכי הביטוי של השסע הלאומי.
- הבנה כי דרכי הביטוי של השסע הלאומי גורמים לתהום הפעורה בין ערבי ישראל לתושביה היהודים.
- התלמידים יבחנו את הסוגיה : האם ובאיזו מידה השתלבותם של הדרוזים בתחומים שונים במדינת ישראל מפחיתה את השסע הלאומי .

שסע פירושו קווי גבול חברתיים החוצים את החברה ומחלקים אותה למחנות שונים ובין המחנות הללו קיימים מתחים, מחלוקות וחיכוכים. מצב שבו בחברה דמוקרטית מתקיימות קבוצות והשקפות שונות אינו מבטא בהכרח מציאות חברתית של חברה מקוטבת. השלמה עם השונות ואימוץ גישה סובלנית, יכולים לאפשר לחברה להכיל בחברה שסעים שאינם עמוקים או רחבים מידי. מנגד, כאשר השסעים מתבטאים בחוסר סובלנות, מחלוקות ושסעים אז השסעים הופכים לגורם המאיים על הלכידות החברתית, היציבות השלטונית והזהות הקולקטיבית.

התעצמות השסעים, הן מבחינת השונות החברתית והן מבחינת נושאי החיכוך והמחלוקת, עלולה לכרסם ביסודות המשותפים של החברה והמדינה. מכאן חשיבותם של המנגנונים השונים, בפוליטיקה הישראלית, הפועלים להפחית את המתח בין השסעים :

1. שיטת הבחירות היחסית המעודדת ריבוי מפלגות וייצוג רחב של דעות.
2. הצורך בשותפות קואליציונית לצורך הקמת ממשלה.
3. הסדרים פוליטיים וכלכליים לדוגמה הסדר הסטטוס קוו.
4. מדיניות של העדפה מתקנת ביחס לקבוצות חלשות או מקופחות.
5. חינוך והסברה- לחיים משותפים פלורליזם והידברות וסובלנות.
6. פעילות של החברה האזרחית – ארגוני מתנדבים.
7. הקפדה על זכויות הפרט / קבוצה.
8. הצעת שירות אזרחי כחלופה לשירות צבאי

השסע הלאומי

הצג: מתח בין יהודים וערבים בישראל (בקווי 1967). נובע מסיבות היסטוריות (המלחמות בין ערבים ויהודים, קיום הממשל הצבאי עד 1966), גיאוגרפיות (בריחת מאות אלפי ערבים בזמן מלחמת השחרור, טענות נגד הפקעת קרקעות בידי המדינה), דתיות (תנועות איסלמיות בקרב ערביי ישראל המסרבות לקבל את הלגיטימיות של מדינת ישראל מטעמי דת) וחברתיות (מעמד כלכלי נמוך יחסית של ערביי ישראל) - (יש להדגים לפחות סיבה אחת). מתבטא בעוינות הדדית/ מתחים / אפליה (יש להדגים לפחות דרך אחת). על אף השסע, רוב ערביי ישראל מעוניינים לשמור על אזרחותם הישראלית אף אם תקום מדינה פלשטינית.

הגורמים לשסע הלאומי:

- הסכסוך היהודי ערבי – והישראלי פלסטיני.
- שאלת הזהות וההזדהות של ערביי ישראל עם האומה הפלסטינית
- מדינת ישראל: מדינת לאום יהודית.

הסכסוך היהודי ערבי- והישראלי – פלסטיני: מקורו בתחילת ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, בסוף המאה ה-19. אז החל המאבק על שטחי מדינת ישראל, בין הרוב הערבי של אותה תקופה למיעוט היהודי שניסה לחזור וליישב את הארץ. מאבק שהפך להיות אליים במשך השנים ועם הקמת מדינת ישראל הפך המאבק גם למאבק בין מדינות. במהלך המלחמה ברחו וגורשו כ-750,000 ערבים שחיו בארץ ישראל והפכו להיות לפליטים במדינות ערב שכנות. לכן יש את סוגיית הפליטים הפלסטיניים. עוד באותו הקשר מלחמת ששת הימים (1967) כבש צה"ל את שטחי יהודה, שומרון ועזה ובכך החריפה את הבעיה הפלסטינית, מכיוון שמאות אלפי אנשים פלסטיניים מצאו עצמם תחת שליטה צבאית שלא להם ובניגוד לרצונם.

שאלת הזהות וההזדהות של ערביי ישראל עם האומה הפלסטינית. שאלת ההזדהות של אותם ערבים היא קשה והיא מורכבת ממספר רבדים:

1. הקונפליקט הישראלי- ערבי: עקב חוסר הסכמי שלום עם מדינות ערב.
2. הקונפליקט הישראלי-פלסטיני: שעדיין לא בא לקיצו.

אלו יוצרים מתחים בקרב האוכלוסייה הערבית ישראלית לאוכלוסייה היהודית ישראלית. הערבים אזרחי מדינת ישראל מזוהים מבחינה לאומית עם האומה הערבית ועם העם הפלסטיני; אך עם זאת כאזרחים במדינת ישראל הם מחויבים למדינה ולחוקיה. ערביי ישראל רואים את ישראל כאחראית לקונפליקט ובעיה הפלסטינית.

עקב ההזדהות הזאת יש קולות בקרב האזרחים היהודים בישראל האומרים כי יש לשלול מהערבים את היכולת להשתתף בהכרעות גורליות או לתפקד במספר תפקידים חשובים במדינה. דבר זה מנוגד לעקרון הדמוקרטי של מדינת ישראל.

מדינת ישראל: מדינת לאום יהודית: מדינת ישראל מוגדרת כמדינת לאום יהודית. סמלי המדינה הם יהודיים חלק מחוקיה הם יהודיים. (החוק המקומם ביותר את ערביי ישראל הוא חוק השבות, המאפשר לכל יהודי ובני משפחתו לעלות ארצה, רק מפני שהוא יהודי. ערביי ישראל רואים בזאת אפליה קשה נגדם, וחשים שהמדינה אינה מדינתם. לכן, רוב ערביי ישראל רוצים שתהיה זו מדינת כלל-אזרחיה, ולא מדינה יהודית. רצון זה מגביר את החשש מפניהם בקרב האוכלוסייה היהודית.

דרכי ביטוי לשסע הלאומי :

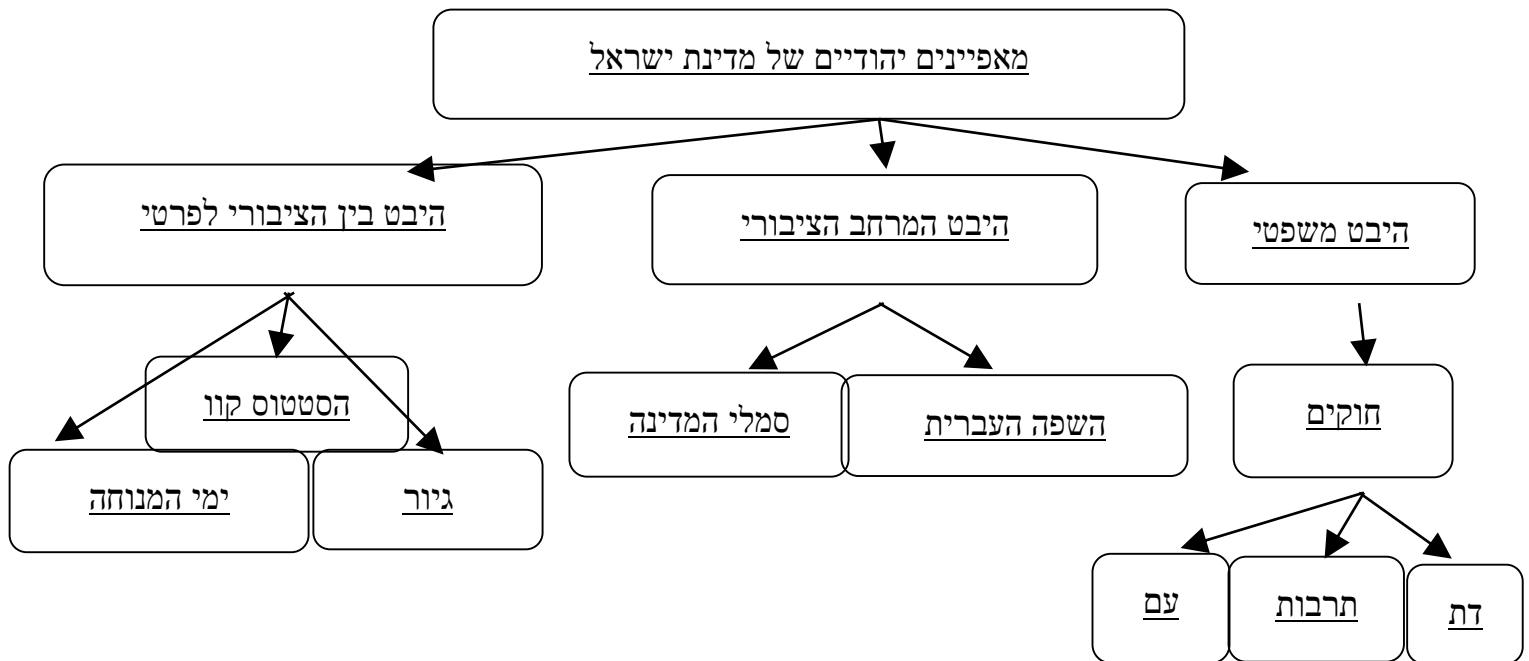
ישנם ארבעה תחומים מרכזיים בהם בא השסע הלאומי לידי ביטוי :

- החקיקה הלאומית היהודית יוצרת תחושת אפליה בקרב הערבים : בישראל ישנם חוקים המאפיינים את ישראל כמדינה יהודית, היוצרים הרגשת אפליה בקרב הערבים, כגון :
 - חוק השבות – מאפשר ליהודים לעלות לישראל ולקבל אזרחות.
 - חוק שירות הביטחון – פוטר את הערבים משירות בצה"ל ומשום כך הם אינם זכאים להטבות הניתנות ליוצאי צבא.
 - חוק מעמד הסוכנות היהודית – רק יישובים יהודים מקבלים סיוע בקליטת עלייה והתיישבות.
- אפליה ממוסדת במדיניות החינוך והרווחה :
 - הקצאת תקציבים לא שוויונית בתחום החינוך – מערכת החינוך היהודית בישראל מקבלת תקציבים גדולים מזו הערבית, ומשום כך נוצר פער גדול לטובת החינוך היהודי המתבטא בסופו של התהליך באחוזי נשיר גבוהים של תלמידים במגזר הערבי, והישגים נמוכים יחסית בבחינות הבגרות ובזכאות לתעודת בגרות.
 - הקצאת תקציבים לא שוויונית בתחום הרווחה – למרות רמת העוני הגבוהה במגזר הערבי בישראל (גבוה פי 3 מזו של המגזר היהודי), תקציבי הרווחה נמוכים מאלו אצל היהודים.
- אפליה ממוסדת בהתיישבות ובהקצעת קרקעות המדינה :
 - מדיניות ההתיישבות של קק"ל (אין מחכירים קרקעות לאום ללא יהודים).
 - מדיניות הקצאת קרקעות של מנהל מקרקעי ישראל המפלה לטובה את ההתיישבות החקלאית היהודית (יישובים ערבים מקבלים רק 19% מסך הקרקעות המיועדות לחקלאות, למרות שהיישובים הערבים מהווים 86% מכלל היישובים הכפריים).
- אפליה חברתית כלפי הערבים, שבאה לידי ביטוי בחיי היומיום (לדוגמא – ביחס למקום המגורים, התנגדות למגורים של ערבים בשכונות יהודיות).
 - הפערים בין היהודים לערבים אזרחי מדינת ישראל רק הולכים ומגדילים את האי שוויון הקיים במדינה, לכן רמת התסכול של הקבוצה הערבית (המיעוט במדינה) הולך וגדל. מצב זה, של שסעים חופפים, גורם להחרפת המתח במדינה ובשסע הזה בפרט.

דרכי התמודדות עם השסע הלאומי :

- חינוך כל המגזרים לסובלנות ולקבלת האחר במדינה יהודית ודמוקרטית
- הקפדה על זכויות הפרט וזכויות תרבותיות מסוימות
- קידום ייצוג הולם בשירות המדינה ובחברות ממשלתיות
- מדיניות של העדפה מתקנת/ הקצאת משאבים מיוחדים (הונהגה בישראל בכמה תחומים כלפי המיעוט הערבי)
- הנהגת שיטת בחירות יחסית המאפשרת ייצוג בכנסת לקבוצות השונות

תרשים מסכם – פרק מאפיינים יהודיים של המדינה

שאלות תרגול לפרק- מדינת ישראל כמדינה יהודית

ודמוקרטיה

שאלות אירוע דו-צדדיות:

1. בבחירות המוקדמות לנשיאות ארצות הברית אחד המועמדים טען כי אין לאפשר כניסה למוסלמים בעלי אזרחות ממדינות מסוימות המזדהות עם טרור, בטענה שהם עלולים להוות סכנה ביטחונית לאזרחים. מתנגדיו של המועמד טענו שהתבטאויות אלו סותרות את החוקה האמריקאית מפני שהן מכלילות, משפילות ומבזות קבוצות אוכלוסייה שלמות. מתמודדת אחרת לנשיאות אמרה כי במידה והיא תזכה הגבולות יישארו פתוחים לתיירים ומהגרים כפי שהיה עד כה. לדברי המתמודדת, ארצות הברית מבוססת על קיומן של קבוצות דתיות ותרבותיות שונות המקדמות יחד ערכים משותפים, ללא קשר למוצא של כל אדם.
א. ציין והצג את **הזכות** של המהגרים שנפגעה, לטענתם.
הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג את **סוג הלאומיות** שבא לידי ביטוי בדברי המתמודדת.
הסבר כיצד סוג לאומיות זה בא לידי ביטוי בקטע.
2. בסודן היה סכסוך ממושך בין תושבי צפון המדינה לתושבי דרום המדינה. כדי לסיים את הסכסוך, הוחלט לערוך הצבעה שבה יחליטו תושבי הדרום אם הם רוצים להיפרד מהצפון, ולהקים מדינה משלהם.
התקיימה הצבעה ובה הצביעו כתשעים אחוז מהמשתתפים בעד הפירוד.
עם פרסום התוצאות הודיע מנהיג סודן שהוא מכיר בהחלטה של תושבי הדרום להקים מדינה משלהם באזור שבו הם מתגוררים כיום, ואיחל להם הצלחה בכך.
א. ציין והצג **עיקרון דמוקרטי** שהתממש בתהליך שהתרחש בסודן.
הסבר כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג את **התנאי לקיום מדינה** (שלא היה קיים קודם לכן בדרום המדינה), שיתממש עם ביצוע ההחלטה.
הסבר כיצד תנאי זה בא לידי ביטוי בקטע.
3. הספרייה הלאומית של ישראל היא גוף ציבורי שתפקידו מוגדרים בחוק. התפקיד המרכזי של הספרייה הוא איסוף ושימור של מסמכים הקשורים למורשת העם היהודי ולמנהגיו לאורך הדורות. הדבר נועד בעיקר לחיזוק הקשר בין העם היהודי למדינת ישראל. כך, למשל, רכשה הספרייה בכספי המדינה כתבי יד יהודיים עתיקים שהתגלו באפגניסטן, ובהם כתבי יד של רבנים ומסמכים החושפים לראשונה את אורח החיים של היהודים באפגניסטן בתקופות קדומות.
כל מי שמעוניין רשאי לעיין ללא תשלום במסמכים אלו הנמצאים בספרייה. כמו כן אפשר לעיין בהם ובמסמכים אחרים, גם כאלה העוסקים במוסדות המדינה, באמצעות פנייה לאתר האינטרנט של הספרייה הנגיש לכול.
א. ציין והצג את **סוג הלאומיות** שבא לידי ביטוי בתפקידה המרכזי של הספרייה הלאומית.
הסבר כיצד סוג זה של לאומיות בא לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג **זכות** שאדם הפונה לספרייה ונעזר בשירותיה מממש.
הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.

שאלות ידע:

4. הסבר כיצד **לוח השנה העברי** בא לידי ביטוי במרחב הציבורי בישראל.
5. הצג **שתי** דרכים אפשריות להתמודדות עם **השסע הלאומי** בישראל.
6. הצג **שתי הצדקות דמוקרטיות** לקיום של מדינת לאום.
7. הצג את המעמד של **השפה הערבית** בישראל.
8. הצג **שתי** דרכי ביטוי ל**שסע הלאומי** בישראל.
9. הסבר כיצד **דגל המדינה** (כסמל) מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית.
10. הסבר כיצד **אחד** מן החוקים האלה: **חוק יסודות המשפט** (המשפט העברי) **אן חוק חג המצות** מבטא את אופייה היהודי של מדינת ישראל.
 11. הצג את מעמד המיעוטים במדינת ישראל על פי **הכרזת העצמאות**.
 12. הסבר כיצד שני החוקים: "**חוק שיפוט בתי דין רבניים**" ו"**חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה**" מבטאים את אופייה היהודי של מדינת ישראל.
 13. הצג הבדל **אחד** בין **לאומיות-אתנית תרבותית** לבין **לאומיות פוליטית**.
 14. הסבר כיצד **אחד** **מסמלי המדינה** מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית.
 15. הסבר כיצד המחויבות של מדינת ישראל למימוש זכויות אדם באה לידי ביטוי בתוכן של **הכרזת העצמאות**.
 16. הצג את המושג **לאומיות אתנית-תרבותית**.
 17. הצג **שתי** דוגמאות **מהכרזת העצמאות** המבטאות את הקשר בין מדינת ישראל ליהודי התפוצות.
 18. הצג **שני** מאפיינים של **אחת** מקבוצות **המיעוטים בישראל** (ערבים או דרוזים).

קטע אנסיין :

בבריטניה התעורר מחלוקת ציבורית בנוגע להמשך החברות של המדינה באיחוד האירופי. ביוזמת הממשלה נקראו אזרחי המדינה באמצעות משאל עם להכריע אם בריטניה תישאר חלק מהאיחוד האירופי או לא. ההחלטה שהתקבלה במשאל העם היא שבריטניה תעזוב את האיחוד האירופי. להחלטה זו היו סיבות רבות ומגוונות- כלכליות, פוליטיות וחברתיות- אולם לדעתי הסיבה העיקרית לרצונם של האזרחים הבריטים לעזוב את האיחוד האירופי הייתה 'לשמור על בריטניה'. החששות מפני אובדן אופייה הלאומי של הממלכה המאוחדת, מפני היטמעות של המסורת האנגלית העתיקה במנהגים של המהגרים המגיעים בזרם בלתי פוסק, ומפני הזרות שהחלו לחוש תושבי הממלכה הבריטית בארצם, הביאו את רוב הבריטים לבחור בעזיבת האיחוד. נראה אפוא כי הלאומיות הבריטית ניצחה וחזרה לקדמות הבמה, וכי הקולות הקוראים לשמור על הזהות הלאומית ולמנוע שינויים מרחיקי לכת בהרכב האוכלוסייה הם שניצחו במשאל העם. השיח בבריטניה עוסק יותר ויותר בצורך לשמור על האופי הלאומי ועל המנהגים, התרבות ואורחות החיים של העם הבריטי. נראה כי בשנים הקרובות תחפש בריטניה את דרכה, ותנסה למצוא את האיזון בין זהות לאומית ורצון להתבדל לבין ערכים דמוקרטיים אוניברסליים (כלל עולמיים) וקבלת האחר.

אני סבור שהבריטים יכולים למצוא בישראל דוגמה לאיזון כזה. במדינת ישראל יש מיעוט לאומי משמעותי- המיעוט הערבי. מיעוט זה זוכה, על פי חוק וברוח מגילת העצמאות, לשוויון זכויות. האזרחים הערבים לומדים במערכת החינוך בשפה הערבית ושומרים על ייחודם בתחום התרבותי והדתי. בשישים ושמונה שנות קיומה עסוקה מדינת ישראל באתגר של יצירת איזון חוקתי בין היסוד הלאומי יהודי לבין היסוד הדמוקרטי. החברה הישראלית מתאמצת לקיים דו-שיח מורכב ומתמשך באשר לאיזון הנכון בין יסודות אלה. אי-אפשר לומר שהמאמץ הוכתר בהצלחה מלאה והגענו לנקודת האיזון המושלמת, אולם אפשר לומר שמדינת ישראל יצרה מודל מתפקד ומצליח של מדינת לאום שהיא גם יהודית ודמוקרטית. יש לאן לשאוף, יש מה לשפר, אבל למעשה- זה באמת עובד.

(מעובד על פי ש' פרידמן, באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, 27/6/16)

שים לב: בחלק הראשון של כל שאלה (הצגת מושג) עליך לענות על פי מה שלמדת, ולא על פי הקטע. בחלק השני של השאלה ענה על פי הקטע.

19. הצג את המושג דמוקרטיה ישירה.

הסבר כיצד דמוקרטיה ישירה באה לידי ביטוי בקטע.

20. הצג את המושג לאומיות אתנית-תרבותית.

הסבר כיצד הלאומיות האתנית-תרבותית השפיעה, לדעתו של כותב המאמר, על התוצאות של משאל העם בבריטניה.

21. הצג את המושג זכויות קבוצתיות תרבותיות.

הסבר את תפיסתו של כותב המאמר בנוגע לזכויות קבוצתיות תרבותיות בישראל.

שאלות אירוע חד-צדדיות :

22. ביום עיון בנושא הלאומיות בארץ ובעולם, טען אחד המרצים שהאופי של מדינת ישראל גורם למתח בינה לבין הציבור הערבי. לדבריו, מתח זה יוכל להיעלם רק אם המדינה תשנה את אופייה ותאמץ את גישת "מדינת כל אזרחיה". בתגובה לדברים אלו אמרה דוברת אחרת שיש הצדקה מוסרית והיסטורית להיותה של ישראל מדינת לאום. לדבריה, כך נקבע בהחלטת האו"ם על הקמת המדינה וכך נאמר בהכרזת העצמאות.

— ציין והצג את הגורם **לשסע הלאומי**, שבא לידי ביטוי בקטע.

הסבר כיצד גורם זה בא לידי ביטוי בקטע.

23. ועדת השרים לענייני חקיקה דנה בהצעת חוק להרחיב את השימוש בלוח השנה העברי בתעודות רשמיות מטעם המדינה: על פי ההצעה יצוין גם תאריך הלידה העברי בכל רישיון נהיגה אשר יוציא משרד התחבורה. בדרך זו יוזם ההצעה מבקש להוביל לחיזוק הזהות היהודית בישראל.

- ציין והצג את **סוג הלאומיות** שאותו מבקש לחזק יוזם ההצעה.

הסבר כיצד סוג הלאומיות הזה בא לידי ביטוי בקטע.

שאלת עמדה :

בתקופה האחרונה התעורר ויכוח במדינת ישראל סביב הצעת חוק המכונה "חוק הלאום". לפי אחד הניסוחים של הצעת חוק זו מדינת ישראל תחשב למדינה יהודית ואופייה הדמוקרטי יהי כפוף לאופייה היהודי.

יש הטוענים שאין לקבל את הצעת החוק הזו ואילו אחרים טוענים שיש לקבלה.

הבע עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות — נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד לעמדה המנוגדת לשלך.

בכתיבתך הקפד על הרכיבים האלה:

א. **טענה** - הצגת עמדתך באופן ברור.

ב. **הנמקת עמדתך** — הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

ג. **הנמקת העמדה המנוגדת** — הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

המשטר במדינת ישראל

יסודות חוקתיים במדינת ישראל

מטרות השיעור

- הכרת היסודות החוקתיים בישראל – הכרזת העצמאות, חוקי היסוד, חוק השבות וחוק האזרחות. והבנה כי גם בהעדר חוקה בישראל יש למדינת ישראל יסודות חוקתיים.
 - הבנת חשיבותה של הכרזת העצמאות כמסמך חוקתי המדריך ומכוון את רשויות השלטון בישראל בעבודתן.
 - הכרת הטיעונים בעד ונגד חוקה פורמאלית בישראל והבנת טיבה של הצעת הפרשה – חוקי היסוד.
 - הבחנה בין חוקי יסוד לבין חוקים רגילים על פי : מעמד, תוכן וצורה.
 - הבנה מדוע "חוק השבות" ו"חוק האזרחות" הם חלק מרכזי ביסודות החוקתיים של מדינת ישראל.
- מושגים מרכזיים : חוקי יסוד, חוק אזרחות, חוק השבות, מיהו יהודי, חוקה פורמאלית, 'פשרת הררי'.

יסודות חוקתיים - מערכת של חוקים וכללים המבטאים את העקרונות והערכים שהחברה מעוניינת לחיות על פיהם. במרבית המדינות הדמוקרטיות מערכת החוקים והעקרונות הללו באים לידי ביטוי בחוקת המדינה.

המעמד המשפטי של הכרזת העצמאות

הכרזת העצמאות מבטאת חזון לאומי המצוי בישראל בקונצנזוס רחב. למגילת העצמאות אין מעמד משפטי מחייב אך בית המשפט קבע שהיא מקור מרכזי לאופן פרשנותם של חוקים אחרים כאשר איננה עומדת בסתירה לחוק מפורש אחר. מעמדה המשפטי של ההכרזה התחזק מאז שנכנס לתוקף תיקון לחוקי היסוד הקובע שהם "יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל". לפי הגישה הרווחת נותר מעמדה כמקור לפרשנות חוקים בלבד.

סוגיית החוקה בישראל - רקע

בהכרזת העצמאות נקבע שייערכו בחירות לאסיפה המכוננת שתנסח את חוקת המדינה לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948. בפועל נבחרה האסיפה המכוננת ב-1949, ופרץ ויכוח (הנמשך עד היום) האם נכון לחוקק חוקה בישראל:

- שיקולים עיקריים של התומכים : כך נקבע בהכרזת העצמאות, חוקה מסייעת לשמירה על זכויות האדם במדינה דמוקרטית, ברוב המוחלט של המדינות הדמוקרטיות יש חוקה.
 - שיקולים עיקריים של המתנגדים : המפלגות הדתיות מתנגדות לחוקה שאיננה ברוח תורת ישראל, חוקה צריכה להתקבל בקונצנזוס רחב שלא קיים בישראל, הנסיבות הביטחוניות בישראל מחייבות סמכויות חירום שעלולות להיפגע עם חקיקת חוקה ליברלית.
- בסופו של דבר התקבלה דעת המתנגדים לכינון חוקה מיד, והאסיפה המכוננת הפכה לכנסת הראשונה.

חוקי היסוד – חוקה בהתהוותה?

לאור הוויכוח על כינון החוקה, הטיל בן-גוריון על ח"כ יזהר הררי לעמוד בראש וועדה שתבחן את נושא כינון החוקה.

פשרת הררי

הצג: בשנת 1950 התקבלה הצעתו של ח"כ הררי אשר היוותה פשרה בין תומכי ומתנגדי החוקה. לפי ההצעה הכנסת תחוקק חוקי יסוד בשלבים כבסיס לחוקה. בסיום חקיקת חוקי היסוד הם יאוגדו לכלל חוקה.

חוק יסוד בישראל הצג: מהווים את פרקי החוקה העתידית לפי פשרת הררי. שונים מחוק רגיל בצורה, בתוכן ובמאפיינים נוספים (בחלק מחוקי היסוד על ידי: שריון/ פסקת הגבלה/ יציבות- לא ניתן לשינוי בתקנות שעת חירום). בישראל נחקקו 13 חוקי יסוד.

ישנה מחלוקת פרשנית האם יש לחוקי היסוד בישראל מעמד חוקתי אף קודם שנעשה הליך לאגדם לכלל חוקה מאוחדת (בעבר סבר בית המשפט שאין להם מעמד חוקתי. בשנת 1995 שינה את פסיקתו והכריז שיש לחוקי היסוד מעמד של חוקה וזהו המצב המשפטי הנוהג בישראל).

במה נבדלים חוקי יסוד מחוקים רגילים?²⁶ (מאפיינים של חוק יסוד):

1. **מעמד:** בעת חקיקת חוקי יסוד מתפקדת הכנסת כאסיפה מכוננת (כותבת החוקה), חוק היסוד אמורים לעמוד מעל החקיקה השוטפת הרגילה. מעמד על נוצר באמצעות שני דברים:

- שריון - נדרש רוב של לפחות 61 ח"כים כדי לשנות את החוק או/ו את סעיפיו. חל רק על חלק מחוקי היסוד, שבהם נכללה במפורש הוראת שריון
- עליונות- לא ניתן לפגוע בזכויות המוגנות בהם אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה ובמידה שאינה עולה על הנדרש (מתבטא בפסקת ההגבלה בחוקים כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק). כל חוקי היסוד הם עליונים על פני חקיקה רגילה, כך שבמקרה של סתירה בין הוראה בחוק יסוד להוראה בחוק רגיל, ההוראה בחוק יסוד גוברת.
- יציבות- אין בכוחן של תקנות שעת חירום לשנות את חוק היסוד (נותן מעמד חוקתי)

2. **תוכן:** חוקי היסוד עוסקים בנושאים שבהם עוסקת חוקה:

- עקרונות היסוד של המדינה/ חזון/ מאפייני המדינה
- מבנה רשויות השלטון סמכויותיהן והיחסים ביניהן ובין האזרחים
- זכויות האדם והאזרח

3. **צורה:** בכותרת החוק יופיע הציון – "חוק יסוד". החוק ינוסח במילים כלליות. לא תצוין שנת החקיקה. (כדי להדגיש כי אין משמעות לזמן בו נחקק החוק, בהשוואה לחקיקה השוטפת בה יש משמעות לתאריך, שכן חקיקה מאוחרת מבטלת חקיקה קודמת באותו נושא).

הכנסת חוקקה עד היום 13 חוקי יסוד. לארבעה חוקי יסוד יש פסקת שריון או הגבלה ולשבע חוקי יסוד אין.

עוסק בזכות לבחור ולהיבחר בשיטת הבחירות לכנסת, בדרך ניהול הכנסת, בהתפזרותה ובחסינות חבריה. *יש שריון	חוק יסוד: הכנסת
אוסר העברת בעלות במקרקעי ישראל * משוריין	חוק יסוד: מקרקעי ישראל
מגדיר את תפקידי נשיא המדינה וסמכויותיו, דרך בחירתו וחסינותו. *אינו משוריין	חוק יסוד: נשיא המדינה
קובע את דרך הרכבת הממשלה. החוק עוסק בסמכויות הממשלה וראש הממשלה, בהפסקת כהונתם, סדרי פעילות הממשלה, רציפותה וסמכויותיה. *כל החוק משוריין	חוק יסוד: הממשלה
קובע את הנוהל המחייב בנושא תקציב המדינה, עסקאות בנכסי המדינה והטלת המיסים. *אינו משוריין	חוק יסוד: משק המדינה
קובע מסגרת נורמטיבית לפעילות כוחות הביטחון ומסדיר את היחסים עם הדרג המדיני. *אינו משוריין	חוק יסוד: הצבא
קובע שירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל ובה יהיה מקום מושבם של נשיא המדינה, הממשלה, הכנסת ובית המשפט העליון. *אינו משוריין	חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל
מגדיר את מדרג בתי המשפט במדינה וקובע את עקרונות הפומביות והעצמאות השיפוטית ואת נוהל בחירת השופטים.	חוק יסוד: השפיטה
עוסק בתפקידיו וסמכויותיו של מבקר המדינה, המשמש גם כנציב תלונות הציבור. *אינו משוריין	חוק יסוד: מבקר המדינה
קובע כי זכותו של כל אזרח או תושב לעסוק בכל עיסוק, מקצוע או משלוח יד. בנוסף יש פירוט על ההגנה על זכות זו. * כל החוק משוריין ויש פסקת הגבלה	חוק יסוד: חופש העיסוק
קובע זכויות יסוד כמו הזכות לחיים ולשלמות גופנית, הזכות לחירות אישית, זכות לקניין, לפרטיות ועוד. ישנו פירוט על ההגנה על זכויות אילו תוך עקרון שמירת דינים שקדמו לחקיקתו. * אינו משוריין אך יש פסקת הגבלה	חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו
קובע כי במקרה של משא ומתן על העברת שטחים שהם בריבונות ישראלית במסגרת של הסכמי שלום הכנסת צריכה לאשר את העברה ברוב של 61 ח"כים, ויש חובה להעביר לאחר מכן את ההכרעה למשאל עם. (אם הכנסת תאשר את העברת השטחים ברוב של 80 ח"כים, אין צורך במשאל עם).	חוק יסוד: משאל עם
קובע כי מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, שבה זכותו הטבעית להגדרה עצמית, זכות שבמדינת ישראל היא ייחודית לעם היהודי. החוק מעגן בחוק יסוד את מעמדם של סמל מדינת ישראל, דגל ישראל ו"התקווה" כהמנון המדינה, לוח השנה העברי, חגי ישראל ומועדיו והשפה העברית כשפת המדינה. כמו כן קובע החוק שהמדינה תעודד התיישבות יהודית, שירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל, וכי הערבית לא תיחשב שפה רשמית אלא שפה בעלת מעמד מיוחד. נוסח החוק שהתקבל עורר מחלוקת, בעיקר על כך שנעדר ממנו אזכורה של ישראל כמדינה דמוקרטית המקנה שוויון לכל אזרחיה.	חוק יסוד: מדינת ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי

חוקי היסוד של 1992

בשנת 1992 חוקקה הכנסת לראשונה שני חוקי יסוד העוסקים בזכויות אדם: חוק יסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

ב17 במרץ 1992 באחר צהריים שיגרתי בכנסת, סמוך מאוד לבחירות, בעת שרבים מחברי הכנסת לא נכחו במליאה, נחקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. החוק עבר בקריאה שלישית ברוב של 32 חברי כנסת מול 21 שהתנגדו (61 חברי כנסת לא נכחו בהצבעה).

שבועיים לאחר מכן נחקק חוק יסוד: חופש העיסוק ברוב של 23 חברי כנסת מול אפס שהתנגדו (91 חברי כנסת לא נכחו בהצבעה).

שני החוק היסוד הללו ייחודיים ושונים משאר חוקי היסוד הן מבחינת תוכנם, חוקי היסוד האלה לא עוסקים בהסדרי השלטון ובניהול המדינה, אלא בזכויות אדם ובערכים.

והן מבחינת מעמדם, חוקי היסוד הללו כוללים פסקת הגבלה (סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וסעיף 4 לחוק יסוד: חופש העיסוק), המעניקה להם מעמד עליון ביחס לחוקים רגילים. פסקת ההגבלה קובעת שניתן לפגוע בזכויות שמוגנות בחוקי יסוד רק אם מתקיימים כל ארבעת התנאים הבאים:

1. הפגיעה בזכויות היא בחוק שחוקקה הכנסת, כלומר בחקיקה ראשית בלבד. (לא ניתן לפגוע בזכויות המעוגנות בחוקי היסוד בהחלטת ממשלה, שר או פקיד אפילו אם התקיימו כל שאר התנאים)
2. החוק שחוקקה הכנסת הולם את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
3. החוק שנחקק נועד לתכלית ראויה.
4. הפגיעה בזכויות ובערכים המוגנים בחוקי היסוד היא במידה שאינה עולה על הנדרש (מידתיות).

חוק-יסוד: חופש העיסוק

הצג: חוק המבטיח את חופש העיסוק. פסקת הגבלה: ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא "הולם את ערכיה של מדינת ישראל ונועד לתכלית ראויה" ופגיעתו בזכות מידתית.

פסקת התגברות: ניתן לכנסת לחוקק לזמן קצוב חוק הסותר חוק זה גם ללא התקיימות תנאי פסקת ההגבלה.

שאלת פרשנותו המרחיבה של החוק והשימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית.

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו

הצג: חוק המפרט את זכויות היסוד של האדם בישראל הכוללות את: (יש לזכור שניים): הזכות לחיים ולשלמות הגוף, זכות הקניין, הזכות לכבוד ולפרטיות, חופש התנועה.

פסקת הגבלה: ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכויות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא "הולם את ערכיה של מדינת ישראל ונועד לתכלית ראויה" ופגיעתו בזכות מידתית.

שאלת פרשנותו המרחיבה של החוק והשימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית.

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו*²⁷

זכויות היסוד של האדם בישראל מושגות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.

חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם.

אין פוגעים בקנינו של אדם.

כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.

אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.

(א) כל אדם חופשי לצאת מישראל.

(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.

(א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו.

(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.

(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.

(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.

אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא-הגנה לישראל, במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הבטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות.

אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד.

כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

אין בכוחן של תקנות שעת-חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת-חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשלילה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופה ובמידה שלא יעלו על הנדרש.

יצחק שמיר
ראש הממשלה

דב שילנסקי
יושב ראש הכנסת

חיים הרצוג נשיא המדינה

*²⁷ פורסם "ח תשנ"ב מס' 1391 מיום 25.3.1992 עמ' 150 (ה"ח תשנ"ב מס' 2086 עמ' 60).

תוקן "ח תשנ"ד מס' 1454 מיום 10.3.1994 עמ' 90 (ה"ח תשנ"ד מס' 2250 עמ' 289) – תיקון מס' 1 בסעיף 11 לחוק יסוד: חופש העיסוק, תשנ"ד-1994.

חוק השבות

הצג: חוק משנת 1950 הקובע שכל יהודי זכאי לעלות לארץ. החוק מאפשר גם לבני/בנות זוגם של יהודים, ילדיהם של יהודים ובני/בנות זוגם, ונכדיהם של יהודים ובני/בנות זוגם לעלות לארץ (אם כי הם לא נרשמים כיהודים). חוק זה נובע מתפיסת היסוד של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל יהודי העולם ולכן מקובל לראות בו חוק מבחין ולא חוק מפלה. במדינות רבות בעולם קיימת מדיניות הגירה המבוססת על עקרון שבות של בני הלאום.

סעיף 1 לחוק השבות - כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

סעיף 2 לחוק השבות - מאפשר לשר הפנים למנוע את עלייתם לישראל של יהודים בעלי עבר פלילי העלולים לסכן את שלום הציבור או את בטחון המדינה, יהודים חולים העלולים לסכן את בריאות הציבור או יהודים שפעלו נגד העם היהודי.

סוגיית מיהו יהודי?

הצג: מכיוון שלא נקבעה ההגדרה ל"יהודי" כך נוצרו בעיות לאנשים שרצו להירשם כיהודים ולעלות לארץ ישראל.

מדינת ישראל התמודדה במהלך השנים עם השאלה מהי הגדרתו המדויקת של יהודי הזכאי לעלייה לארץ מתוקף חוק השבות.

בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת".

החוק אינו מגדיר מהו הגיור המאפשר הגדרה כיהודי לצורך החוק (גיור אורתודוכסי/רפורמי/קונסרבטיבי) והנושא נתון למחלוקת ציבורית רבת שנים.

שתי עתירות מרכזיות שהוגשו לבג"ץ בנושא והובילו לעדכון החוק:

1. בבג"ץ רופאייזון מ-1958, לא אפשר בג"ץ לרשום כיהודי אדם שנולד וגדל כיהודי, עזר ליהודים בשואה ולאחר מכאן התנצר ורצה לעלות לישראל כיהודי.
2. בבג"ץ שליט מ-1968, אפשר בג"ץ לרשום כיהודים את ילדיו של קצין יהודי וישראלי שנשא אישה לא יהודייה, בטענה שהילדים גדלים ומתחנכים כבני העם היהודי.

בעקבות שתי העתירות, עודכן בשנת 1970 חוק השבות:

סעיף 4 א. קבע כי תתאפשר גם עלייה של מי שאחד מסביו היה יהודי, מי שבן זוגו הוא יהודי או מי שבן זוגו הוא בנו או נכדו של יהודי, להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון.

סעיף 4 ב. קבע מי הוא יהודי - מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת. כך שעל פי חוק השבות המתוקן - כל יהודי ובני משפחתו עד דור שלישי זכאים לעלות לארץ ולקבל כאן תעודת עולה (אזרחות מקבלים על פי חוק האזרחות. אחד התנאים לקבלת אזרחות ישראלית הוא מתוקף חוק השבות).

נגד חוק השבות	בעד חוק השבות
חוק השבות הוא חוק מפלה	החוק מעדיף יהודים ואינו מפלה לא יהודים
	זכותה של מדינת לאום לשמור על הדומיננטיות של בני הלאום שלה.

חוק השבות, תש"י - 1950

פרסום: ס"ח 51	תש"י (6.7.1950)	עמ' 159
תיקונים: ס"ח 163	תשי"ד (1.9.1954)	עמ' 174
ס"ח 586	תש"ל (19.3.1971)	עמ' 34

הזכות לעליה

1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

אשרת עולה תיקון: תשי"ד

2. (א) העליה תהיה על פי אשרת עולה.

(ב) אשרת עולה תינתן לכל יהודי שהביע את רצונו להשתקע בישראל,

חוץ אם נוכח שר הפנים שהמבקש –

(1) פועל נגד העם היהודי; או

(2) עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה; או

(3) בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.

תעודת עולה

3. (א) יהודי שבא לישראל ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי,

בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה.

(ב) הסייגים המפורשים בסעיף 2(ב) יחולו גם על מתן תעודת עולה,

אלא לא ייחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקה בה אחרי בואו לישראל.

תושבים וילידים

4. כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ

בין לפני תחילת תקפו של יום זה ובין לאחריה, דינו כדין מי שעלה לפי חוק זה.

זכויות בני משפחה תיקון: תש"ל

4א. (א) הזכויות של יהודי לפי חוק זה והזכויות של עולה לפי חוק האזרחות,

תשי"ב–1952, וכן הזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר, מוקנות גם לילד

ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; להוציא

אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון.

(ב) אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א) עמדו

בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו.

(ג) הסייגים והתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על פי או

בחיקוקים כאמור בסעיף קטן (א), יחולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן (א).

הגדרה תיקון: תש"ל

4ב. לענין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.

ביצוע ותקנות תיקון: תשי"ד, תש"ל

5. שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה, והוא רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו

וכן למתן אשרות עולה לקטינים עד גיל 18. תקנות לענין סעיפים 4א–41 בטענות אישור

ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

משה שפירא
שר העליה

דוד בן גוריון
ראש הממשלה

יוסף שפרינצק
יושב ראש הכנסת
ממלא מקום נשיא המדינה

חוק האזרחות

מדינת ישראל היא גם מדינה של מהגרים (כמו ארה"ב), אולם בניגוד למדינות הגירה אחרות, העדיפה ישראל דין הדם, משום שישראל היא מדינה יהודית שמטרתה הראשית לשמש בית לאומי ליהודים.

חוק האזרחות

הצג: חוק המגדיר את הדרכים השונות לקבלת אזרחות ישראלית. חוק זה נובע מתפיסת היסוד של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל יהודי העולם ולכן מקנה אזרחות אוטומטית לכל מי שעולה לארץ מכוח חוק השבות. בין הדרכים הנוספות לקבלת אזרחות: ישיבה רצופה בישראל בין השנים 1948-1952 / לידה לאזרחים ישראלים / התאזרחות על בסיס קריטריונים שונים ובכללם מגורים של 3 שנים בישראל וידיעת מה של השפה העברית – בכפוף לאישור שר הפנים / שר הפנים רשאי להעניק אזרחות על בסיס תרומה למדינה.

ההבדל בין עלייה להגירה מדיניות ההגירה של ישראל מתבססת על התפיסה שהגירה של יהודי למדינה אינה הגירה רגילה, היא עלייה. לפי תפיסה זו, מדינת ישראל היא מדינה יהודית והיא אמורה להיות מקלט לכל היהודים בעולם. לכן הגירה של יהודים אליה היא עלייה, חזרה הביתה. תפיסה זו באה לידי ביטוי בחקיקת שני חוקים, חוק השבות וחוק האזרחות.

חוק האזרחות שנחקק ב-1952 ותיקונו משנת 1980, קובע שש דרכים עבור יהודים ולא יהודים לקבל אזרחות בישראל:

1. מכוח חוק השבות – אזרחות מוענקת למי שחל עליו חוק השבות מיו עלייתו ארצה.
2. מכוח ישיבה בארץ- תושבים קבועים שהיו רשומים במרשם האוכלוסין בשנת 1952, ב-1980 חל תיקון: תושבים שלא היו רשומים במרשם האוכלוסין אך רשומים במרשם התושבים בשנת 1980.
3. מכוח לידה - מי שנולד בישראל לאב או אם שהם אזרחי ישראל יהיה אזרחי ישראל. מי שנולד בחו"ל לאב או אם שחיו קודם בישראל והיו אזרחים ישראלים. (כלומר רק לדור הבנים אזרחות ישראלי, לדור הבא אין אזרחות ישראלית).
4. מכוח לידה וישיבה בארץ – לא יהודים שנולדו בארץ אחרי קום המדינה ואין להם אזרחות אחרת. ויושבים בארץ מעל 5 שנים רצופות והם בין הגילאים 18 ל 21.
5. מכוח ההתאזרחות - *שוהים בישראל שלוש שנים מתוך חמש *משתקע בארץ *יודע מה את שפת העברית *ויתר על אזרחות קודמת *זכאי לשבת בישראל ישיבת קבע * הצהיר נאמנות למדינת ישראל. גם אם עמד בכל אלה יש לשר הפנים שיקול דעת אם להעניק זכות זו.
6. מכוח הענקה – סמכות הניתנת לשר הפנים להעניק אזרחות מסיבות שונות, לדוגמא- לחסידי אומות העולם, לשחקני כדורסל או כדורגל הרוצים להשתלב בנבחרת ישראל.

סעיף 1 מקנה אזרחות ישראלית מכוח חוק השבות, מבטא את היות ישראל מדינת לאום יהודית, המעניקה מקלט ובית לכל יהודי החפץ בכך.

סעיפים 2 – 6 מאפשרים לאלה שאינם זכאים לאזרחות לפי חוק השבות לרכוש אזרחות, וזאת על פי עקרונות המקובלים בכל מדינה ריבונית.

ביטול אזרחות

מקרים שבהם ניתן לבטל את אזרחותו של אדם תושב ישראל :

- הסתנת למדינת אויב, או רכש אזרחות של מדינת אויב. גם מילדיו תישלל אזרחות ישראלית.
- הפר אמונים למדינת ישראל
- אזרחות ישראלית שנרכשה על יסוד פרטים כוזבים.
- ויתור מרצון – אזרחי ישראל הצהיר בכתב שויתר על אזרחותו, כרוך בהסכמת שר הפנים. (שר הפנים יכול לדחות בקשה מסוג זה אם לדעתו הויתור נובע מתוך רצון להשתמט משירות צבאי).

אזרחות ישראלית – חובות וזכויות

אזרח- הצג : מעמד חוקי (התנאים לקבלת האזרחות משתנים ממדינה למדינה) המבטא קשר הדדי בין האדם למדינה ובין המדינה לאדם. האזרח זכאי להגנת מדינתו ולזכויות ייחודיות וחייב כלפי המדינה בחובות ייחודיות חובות האדם כאזרח הזכויות העיקריות (לעומת מי שאינם אזרחים): הצבעה בבחירות, כניסה לישראל, חופש עיסוק, זכויות סוציאליות (ביטוח לאומי וביטוח רפואי)

זכויות אזרח :

- הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת ולראש הממשלה (לתושבים קבועים יש זכות לבחור לרשות המקומית)
- הזכות לקבל דרכון
- הזכות לעבוד בשירות המדינה
- הזכות להיכנס ולצאת מהמדינה. (מי שאינו אזרח המדינה זקוק לאשרה כדי להיכנס)
- הזכות לקבל הגנה מהמדינה.

חובות אזרח ותושבים קבועים :

- חובת תשלום מיסים : חוק בריאות ממלכתי – שירותי בריאות וביטוח באחת מקופות החולים , כל האזרחים חייבים לשלם מס בריאות.
- חוק הביטוח הלאומי – מבטיח רמת חיים מינימאלית על ידי תשלום קצבאות – אזרח חייב לשלם מס ביטוח לאומי.
- חוק מס הכנסה – אזרח מחויב לשלם מס הכנסה בכדי שהמדינה תוכל לספק את שירותי החינוך, סעד ביטחון וכו'.
- חובת שירות ביטחון – חוק שירות ביטחון – על מנת שהמדינה תוכל להבטיח ביטחון תושביה מפני אויבים מבחוץ.
- פטור - * סיבה דתית (רק לנשים) * סיבה רפואית * סיבה מצפונית (רק לנשים, לעיתים רחוקות גם לגברים) * מסיבה של נישואין או לידה.
- חובת נאמנות למדינה – על פי חוק ניתן להעמיד לדין כל אזרח על עבירות הפוגעות בריבונות המדינה או בביטחון המדינה, למשל ריגול, גילוי סודיות לאויב.

חוק האזרחות מבטא מצד אחד את מהותה של ישראל כמדינת לאום יהודית, ומצד אחר הוא מבטא עקרונות מקובלים בעולם לקבלת אזרחות : אזרחות מכוח לידה להורים שהם אזרחים ("עקרון הדם") ואזרחות מכוח לידה בשטח המדינה ("עקרון הקרקע"), התאזרחות והענקת אזרחות.

- שיטת דין הדם²⁸ (הצג)- אחת מהשיטות לרכישת אזרחות בעולם. האזרחות עוברת מההורים לילדים ללא קשר למקום הלידה. זו הגישה העיקרית המקובלת בישראל לגבי אזרחים שאינם יהודים.
- שיטת דין הקרקע²⁹ (הצג)- אחת מהשיטות לרכישת אזרחות בעולם. האזרחות ניתנת לכל מי שנולד בשטח מדינה מסוימת ללא קשר לאזרחות ההורים. גישה זו אינה מקובלת בישראל.

²⁸ לא נדרש
²⁹ לא נדרש

הרשות המחוקקת – הכנסת

מטרות השיעור

- הבנה כי כנסת ישראל מבטאת את ריבונות העם ומייצגת את רוב הקבוצות באוכלוסיה.
- הבנה כי הכנסת עליונה על שתי רשויות השלטון האחרות וזאת מכוח חוק יסוד הכנסת. וזאת עקב תפקידה כרשות מחוקקת ומכוננת.
- הכרת עבודת הכנסת המתבצעת הן במליאת הכנסת והן בוועדות הכנסת.
- הבנת החשיבות של חלוקה לאופוזיציה וקואליציה בעבודת הכנסת והשלכותיה.
- הכרת הליך חקיקת החוקים ועקרונות הדמוקרטיה הבאים לידי ביטוי בשלבים הללו.
- הבנה מהי חסינות ומה ההבדלים בין חסינות אישית ועניינית.
- הבנה כי החסינות מנוגדת לעקרון השוויון בפני החוק, אך היא נועדה לאפשר את פעולת הח"כ.
- התלמידים יכירו את הזכויות וההגבלות על חברי הכנסת.

מושגים מרכזיים : כנסת ישראל, רשות מחוקקת, רשות מכוננת, אחוז חסימה, סיעה, קואליציה, אופוזיציה, חסינות (אישית ועניינית), מליאה, וועדה, חקיקת חוק משני, חקיקת חוק ראשי, הצעת חוק ממשלתית, הצעת חוק פרטית.

משכן כנסת ישראל

הרשות המחוקקת- הכנסת:

הצג: בית הנבחרים- הפרלמנט- הכנסת בישראל מונה 120 חברים.
הכנסת מייצגת את ריבונות האזרחים ואת העמדות השונות בחברה.

תפקידה העיקרי הוא חקיקת חוקים.

מכוננת את הממשלה ומוסמכת להצביע אי אמון בממשלה.

מהווה מנגנון פיקוח פורמאלי/ מפקח ומבקר את מדיניותה ופעולותיה של הרשות המבצעת (ע"י אופוזיציה, ועדות, אישור תקציב, כלים פרלמנטריים).

בהתאם לפסיקת בית המשפט מהווה הכנסת גם רשות מכוננת לענייני חוקה.

הכנסת בוחרת/ממנה בכירים כמו – נשיא המדינה ומבקר המדינה.

תפקידי הכנסת:

- כינון ממשלה- מכוננת את הממשלה ומוסמכת להצביע אי אמון בממשלה
- ייצוג האזרחים- מייצגת את ריבונות האזרחים ואת העמדות השונות בחברה.
- חקיקה- תפקידה העיקרי הוא חקיקת חוקים
- פיקוח וביקורת- מהווה מנגנון פיקוח פורמאלי המפקח ומבקר את מדיניותה ופעולותיה של הרשות המבצעת ע"י אופוזיציה, ועדות, אישור תקציב, כלים פרלמנטריים.
- מינוי בעלי תפקידים- בוחרת / ממנה בכירים כמו- נשיא המדינה ומבקר המדינה.
- אסיפה מכוננת- בהתאם לפסיקת בית המשפט מהווה גם רשות מכוננת לענייני חוקה.

מבנה הכנסת

חלוקת המושבים בכנסת בין הרשימות - רשימות אשר עברו את אחוז החסימה מקבלות מספר מושבים בכנסת שהינו יחסי לכוון האלקטוראלי. זאת עושים על-ידי חלוקת מספר הקולות הכשרים אשר ניתנו לרשימות שעברו את אחוז החסימה ב-120, כדי לקבוע כמה קולות מזכים רשימה במושב אחד.

הנציגים של כל מפלגה בכנסת משתפים פעולה במסגרת הנקראת – סיעה³⁰ (הצג: נציגי מפלגה מסוימת המכהנים מטעמה בכנסת נקראים חברי סיעה לדוגמא: חברי סיעת הליכוד, סיעת העבודה וכו')

הסיעות שמרכיבות את הממשלה ומשתתפות בה נקראות – סיעות הקואליציה (מהוות את הרוב בכנסת) וסיעות האופוזיציה.

קואליציה הצג: סיעות הקואליציה מהוות יחד רוב של חברי הכנסת בפרלמנט ומהוות את בסיס התמיכה של הממשלה בפרלמנט. הקואליציה מבוססת על הסכמים קואליציוניים בין הסיעות המרכיבות אותה.

אופוזיציה הצג: סיעות הפרלמנט שאינן שותפות בממשלה. מספר החברים באופוזיציה קטן בדרך כלל ממספר חברי הקואליציה וממחצית חברי הפרלמנט (למעט במצבים של ממשלת מעבר).

תפקידי האופוזיציה:

1. לבקר את השלטון, לפקח על השלטון ולהציג לו חלופה.
2. ליטול חלק בחקיקה ובוועדות הכנסת.
3. לייצג אינטרסים שונים מאלה של הקואליציה (להגן על המיעוטים).

³⁰ מושג רקע

עבודת הכנסת

עבודת הכנסת נעשית על ידי חברי הכנסת במליאה ובוועדות הכנסת. רוב הפעילות של הכנסת הן במליאה והן בוועדות הינה פומבית ושקופה לציבור, והיא מתפרסמת באתר האינטרנט של הכנסת. פרוטוקולים של ועדת חוץ וביטחון ופרוטוקולים של דיונים משותפים לוועדת הכספים על תקציב הביטחון חסויים.

מליאה - הצג: הגוף המרכזי בו נעשית עבודת הכנסת ובו מתקבלות מרבית ההחלטות. חברים בגוף זה כל 120 חברי הכנסת. דיוני המליאה מתקיימים באולם המליאה וההחלטות מתקבלות ברוב קולות של חברי הכנסת הנוכחים בדיון. הנושאים העיקריים הנדונים במליאה: הצעה לסדר יום, שאילתה, הצעת חוק או הצעת אי אמון.

ועדות הכנסת - הצג: חלק עיקרי מעבודת חברי הכנסת הוא השתתפות בדיוני ועדות הכנסת (הייצוג בוועדות נקבע על פי היחס של ייצוג הסיעות בכנסת ולסיעות הקואליציה יש רוב בוועדות). הועדות (חלקן קבועות וחלקן מיוחדות) דנות בתחומים מוגדרים (למשל: כספים, כלכלה, חינוך, עבודה רווחה ובריאות, מעמד האישה). נושאי הדיונים (חובה לזכור שתי דוגמאות): הצעות חוק, אישור חקיקת משנה, בקשות של אזרחים שהוגשו לכנסת או לממשלה והועברו על ידיה לוועדה לדיון ומסקנה, דיון עם אנשי מקצוע וכל עניין אחר אשר נמסר לדיונה ע"י הכנסת. תפקיד: ייעול העבודה הפרלמנטארית (בירור פרטים, היועצות מומחים, שיתוף ציבור).

בכנסת פועלות 12 ועדות קבועות:

- ועדת הכנסת
- ועדת חוץ וביטחון
- ועדת הכספים
- ועדת חוקה חוק ומשפט
- ועדת החינוך, התרבות והספורט
- ועדת העבודה, הרווחה והבריאות
- הועדה לביקורת המדינה
- הועדה לקידום מעמד האישה
- ועדת המדע והטכנולוגיה
- ועדת הכלכלה
- ועדת הפנים והגנת הסביבה
- ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות.

"אי אפשר לה לממשלה לעמוד איתנה זמן רב בלי אופוזיציה חזקה". (בנג'מין דיישראל).

חקיקה

תפקידה המרכזי של הכנסת הוא כרשות מחוקקת. (היותה של הכנסת רשות מחוקקת מקנה לה עליונות וריבונות על שאר הרשויות). החקיקה בישראל כוללת שני סוגי חקיקה.

חקיקה ראשית וחקיקה משנית

חקיקה ראשית – נעשית על ידי הכנסת, קובעת נורמות התנהגות המחייבות את כל אזרחי המדינה. חוק מאוחר יותר יכול לסתור ולבטל חוק שקדם לו. תהליך חקיקה ממושך ונעשה שלושה שלבים.

חקיקת משנה / חקיקה מנהלית – חקיקה הנעשית על ידי הרשות המבצעת / השרים (באמצעות: צווים, תקנות, חוקי עזר עירוניים). נועדה לאפשר ביצוע החוק ע"י פירוט העקרונות שנקבעו בחקיקה ראשית. אסור שחקיקת משנה תסתור חקיקה ראשית. חקיקת המשנה נתונה לפיקוח של ועדות הכנסת. חקיקה זו חייבת להתפרסם ברבים (מתפרסמת ברשומות שנקראת "קובץ תקנות").

על אף שהכנסת היא הרשות המוסמכת לחוקק חוקים, היוזמה לחקיקה אינה באה רק מהכנסת אלא גם מהממשלה. הצעת חוק שיוזמת הממשלה נקראת – הצעת חוק ממשלתית. הצעת חוק שיוזמים חברי כנסת נקראת.

חקיקת חוק פרטית וחקיקת חוק ממשלתית

הצעת חוק פרטית – הצעת חוק שיוזמים חברי כנסת פרטיים. צריכה לקבל את אישור יו"ר הכנסת ולאחר קבלת האישור עוברת קריאה טרומית במליאה (הליך מקדים לשלוש קריאות שעובר כל חוק). הדיון במליאה וההצבעה בסוף הדיון נקראים שלב הקריאה הטרומית.

לאחר שהצעה התקבלה בקריאה טרומית, היא תועבר לדיון בוועדת הכנסת שנושא ההצעה בתחום עיסוקה. הוועדה מכינה את נוסח הצעת החוק לקראת הבאתה לקריאה ראשונה במליאת הכנסת.

הצעת חוק ממשלתית – הצעת חוק שיוזמת הממשלה. ההצעה מאושרת קודם לכן בממשלה ורק אז עוברת לקריאה ראשונה (ללא קריאה טרומית) ואינה טעונה אישור של נשיאות הכנסת (הצעת חוק ממשלתית עוקפת את אישור נשיאות הכנסת ואת שלב הקריאה הטרומית כי יודע אין חוק כזה על מנת ליישמו).

שלבי חקיקת חוק

תהליך חקיקת החוקים נעשה בשלושה שלבים הנקראים : קריאה טרומית (להצעות חוק פרטיות בלבד), קריאה ראשונה, קריאה שנייה וקריאה שלישית. שלוש פעמים מעמידים את הצעת החוק להצבעה.

קריאה טרומית- הצעת חוק פרטית של חבר כנסת שעברה את אישור נשיאות הכנסת עולה להצבעה במליאה. אם ההצעה זוכה לרוב היא עוברת לטיפול ועדת הכנסת הרלוונטית הדנה בפרטי הצעת החוק ומעצבת את הנוסח שיעלה בקריאה הבאה או ממליצה לדחותה. (הצעות חוק ממשלתיות פטורות מקריאה טרומית).

קריאה ראשונה- הצבעה במליאה על הצעת חוק ממשלתית שאושרה בוועדת השרים לענייני חקיקה או על הצעת חוק פרטית שעברה קריאה טרומית. בקריאה הראשונה נדונה הצעת החוק בכללותה. אם ההצעה זוכה לרוב היא עוברת לטיפול ועדת הכנסת הרלוונטית הדנה בפרטי הצעת החוק ומעצבת את הנוסח שיעלה בקריאה הבאה או ממליצה לדחותה. במסגרת דיון הוועדה זכותו של כל ח"כ להציע הסתייגויות לנוסח סעיפי החוק. הוועדה מכינה את ההצעה להמשך הדיון, תוך היוועצות בנציגי הממשלה, מומחים, גורמים בעלי אינטרסים והציבור הרחב.

קריאה שנייה- לאחר אישור ההצעה בקריאה הראשונה היא נידונה בוועדת הכנסת ואז עולה להצבעה במליאה. הכנסת מצביעה על כל אחד מסעיפי החוק ומאשרת/לא מאשרת אותם לאור הסתייגויות הח"כים שהוצעו בדיוני הוועדה. בקריאה השנייה נדונים במליאת הכנסת כל אחד מסעיפי הצעת החוק בנפרד, ונערכת הצבעה על כל סעיף וסעיף. חברי-כנסת רשאים להציע "הסתייגות" מסעיף מסוים ונערכת הצבעה על ההסתייגות. אם הצעת החוק עברה בקריאה שנייה, רשאית הוועדה שהכינה אותה למשוך את ההצעה ולהחזירה לדיון בוועדה (אם התקבלו הסתייגויות להצעה שהכינה הוועדה)

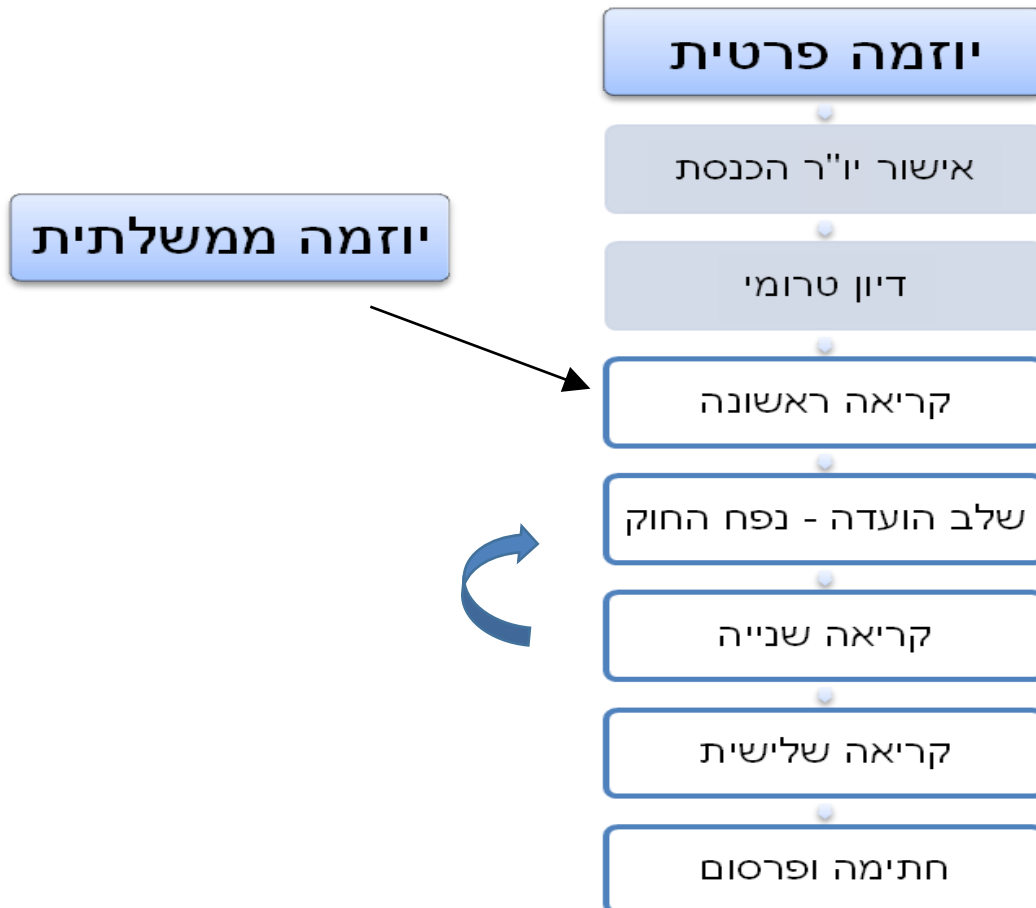
הקריאה השנייה נפתחת בדברי הסבר של יו"ר הוועדה שעובדה את הצעת החוק. לאחר מכן מתקיימת הצבעה על הסעיפים שאין לגביהם מחלוקת. לגבי הסעיפים שיש לגביהם מחלוקת, דנים בכל אחד בנפרד ומקיימים הצבעה. אם לא התקבלו הסתייגויות תועבר ההצעה לקריאה שלישית מיד לאחר סיום הקריאה השנייה. אם התקבלו הסתייגויות תדחה הקריאה השלישית כדי לוודא אם אין צורך בניסוח חדש על פי התיקון שהתקבל, וכן לתת זמן למעלה ההצעה לשקול האם לבטלה.

קריאה שלישית – לאחר גיבושה הסופי של הצעת החוק במסגרת הקריאה השנייה מצביעה הכנסת על החוק כמכלול מאשרת או דוחה אותו. לאחר אישור החוק בקריאה שלישית, חותמים עליו יו"ר הכנסת, רה"מ, הנשיא והשר הרלוונטי, הוא מתפרסם ברשומות ונכנס לתוקף.

פרסום החוק – החוק מתפרסם ב"רשומות", חוברות המודפסות על ידי המדינה בהן מפרסמים הצעות חוק, חוקים ותקנות. זאת, כדי לממש את העקרונות הדמוקרטיים של זכות הציבור לדעת. ושלטון החוק המחייב לפרסם את החוק בפומבי.

תהליך החקיקה בישראל הוא ארוך ומסורבל:

ההנחה העומדת בבסיס התהליך הארוך של החקיקה היא שככל שהצעת החוק תעבור שלבים מרובים יותר של דיון והתייחסות, כך יעמיק שיקול הדעת הדרוש לקבלת חוקים הראויים למדינה דמוקרטית. בנוסף, במידה והתהליך יהיה ארוך, גם הציבור יוכל להשפיע על החוק באמצעות יצירת דעת קהל. תהליך החקיקה הארוך מאפשר להקטין את הסכנה של חקיקת חוק חפז המתעלם מערכים מהותיים לחברה דמוקרטית. ובמילים אחרות לדאוג לכך שהחוק במדינת ישראל יהיה חוק ראוי.

הכנסת מפקחת ומבקרת על פעולת הממשלה

- הצעה לסדר היום – הצעה של חבר כנסת, להעלות נושא מסויים לדין במליאה. אמצעי זה נועד למקד את תשומת להב הציבורית בעניין מסויים. המטרה של הצעה לסדר היום היא לדון במליאה בנושאים שיש בהם עניין ציבורי. הצעה לסדר היום מוצגת במליאת הכנסת וזו מחליטה אם לקיים דין במליאה או להעביר את ההצעה לדין באחת מוועדות הכנסת, או אם לדחות את הצעה.
- שאילתה – כל חבר כנסת רשאי להפנות שאלה לשר בעניין עובדתי שנעשה, או צריך היה להיעשות ולא נעשה, בתחום תפקידיו של השאר שנשאל. השאילתה היא אמצעי שנועד למקד תשומת לב ציבורית בעניין מסויים. השאילתה מוגשת ליו"ר הכנסת, והוא מעבירה אל השר שאליו היא מופנית. תשובת השר ניתנת במליאת הכנסת בישיבה מיוחדת ובה עונים השרים לשאילתות.
- **הצעת אי-אמון בממשלה – כלי לפיקוח על הממשלה במשטרים פרלמנטריים (הממשלה תלויה באמון הפרלמנט). לפרלמנט יש יכולת להביא לסיום כהונת הממשלה על ידי הצבעת אי אמון. לפי החוק בישראל, הצבעת אי-אמון בממשלה מתקבלת רק כאשר רוב של 61 חברי-כנסת, מביעים תמיכה במועמד חלופי לכהן כראש הממשלה.**
- וועדות הכנסת – משמשות אמצעי בדיקה של הכנסת על מנת לפקח על הממשלה. לפי חוק יסוד הכנסת רשאית הוועדה לחייב שר או מי מטעמו להופיע בפניה ולענות על שאלות. ועדות הכנסת יוזמות דיונים בנושאים בעלי חשיבות ציבורית. הועדות מורכבות מחברי הכנסת על פי מפתח מפלגתי, כך שלקואליציה יש רוב בוועדות הכנסת.
- **תקציב המדינה – חוק תקציב המדינה קובע את תקציב המדינה לשנה אחת (ובמקרים חריגים לשנתיים). כלי לפיקוח וביקורת של הכנסת על הממשלה, ועל סדר קדימויות שלה בכל תחומי החיים של מדינת ישראל. אי אישור הצעת חוק התקציב כמוהו כהצבעת אי אמון בממשלה. אסור לקבוע בתקציב הקצבות לגופים שמחוץ לממשלה, אלא יש לקבוע הקצאה לסוג פעילות, והתמיכה מחולקת לפי אמות-המידה כלליות ושוויוניות.**
- ועדת חקירה פרלמנטרית – הכנסת רשאית להקים ועדת חקירה פרלמנטרית לצורך בירור נושא בעל חשיבות ציבורית. בכל ועדת חקירה יהיו גם נציגים של האופוזיציה.

חסינות חברי הכנסת³¹

חסינות עניינית/ מהותית/ מקצועית- הגנה מפני הליכים משפטיים (פליליים ואזרחיים) שונים ומפני העמדה לדין. חסינות המוקנית לחברי כנסת רק בגין מעשה או אמירה שנעשו במסגרת תפקידם. נועדה לאפשר לחברי הכנסת לפעול בחופשיות וללא מורא. לא ניתנת להסרה גם לאחר גמר התפקיד.

חסינות אישית/ מנהלית/ דיונית- הגנה מפני הגשת כתב אישום פלילי לגבי עבירה שנעשית שלא למען מילוי תפקידם כחברי כנסת או שלא בעת מילוי תפקידם. החסינות נועדה לאפשר לחברי הכנסת לפעול ללא חשש מאישומי שווא. החסינות אינה אוטומטית - חבר כנסת, שמוגש נגדו כתב אישום, יכול לבקש שהכנסת תקבע לו/ תעניק לו חסינות בפני דין פלילי לגבי האשמה שבכתב האישום. הרוב בכנסת רשאי להחליט שלא להעניק חסינות. אין חסינות דיונית בפני הליכים אזרחיים (למשל הפרת חוזה).

שאלות תרגול

1. הסבר מה ההבדל בין חקיקת חוק פרטית לחקיקת חוק ממשלתית.
2. הסבר מדוע הליך חקיקת החוק ארוך, ומהו המובן של שלטון החוק הבא לידי ביטוי בהליך זה.
3. הצג ארבעה עקרונות דמוקרטים הבאים לידי ביטוי בפעולת הכנסת.
4. הסבר מדוע חשובה פעילות האופוזיציה?

אתרי אינטרנט להעשרה –

אתר הכנסת - <http://www.knesset.gov.il>

וועדות הכנסת ה- 19 -

<http://main.knesset.gov.il/Activity/committees/Pages/default.aspx>

הרשות המבצעת – הממשלה

”בסופו של דבר כל ממשלה היא שיקוף מדויק של עמה על חוכמתו וכסילותו”. (תומאס קרלייל).

מטרות השיעור

- הבנה כי המושג "רשות מבצעת" כולל סמכויות ותפקידים רבים מתוקף היותה רשות עצמאית ולא רק מכוח היותה הרשות המבצעת של חוקים שהתקבלו בכנסת.
- הכרת מבנה הרשות המבצעת: הדרג הפוליטי והדרג המנהלי.
- הבנה כי הממשלה כרשות שלטונית מחויבת לפעול לטובת הציבור ואחראית כלפי ציבור האזרחים.
- הבנת הסיבות להקמת ממשלה קואליציונית והיתרונות בקואליציה רחבה.
- הבנת מעמדו של ראש הממשלה בישראל בממשלה ובכנסת.
- הבנת עוצמת הממשלה על ידי תקנות הגנה ותקנות לשעת חירום. הכרת הסכנות הטמונות בתקנות אלו.
- השוואה בין אחריות ממשלתית ואחריות מיניסטריאלית.
- הכרת תפקידו וסמכויותיו של היועץ המשפטי לממשלה.

מושגים מרכזיים: חקיקת משנה, אחריות ממשלתית, אחריות מיניסטריאלית.

הרשות המבצעת

הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה והיא אחראית על קביעת מדיניות ויישומה בכל תחומי החיים במדינה. בתחום החקיקה הממשלה יוזמת הצעות חוק ממשלתיות, עוסקת בחקיקת משנה של צווים ותקנות, קובעת תקנות לשעת חירום. לממשלה "סמכות שיורית" לפעול בכל תחום, אלא אם החוק מונע זאת ממנה או מטיל את הסמכות על גורם אחר. הממשלה מכהנת מכח אמון הכנסת.

רקע- תהליך כינון הממשלה

כאשר צריך להרכיב ממשלה מטיל הנשיא את המשימה על אחד הח"כים (בדרך כלל ראש הסיעה הגדולה). במידה ולא הצליח תוך 28 יום הוא רשאי להאריך תקופה זו ב-14 יום או להטיל את המשימה על ח"כ אחר. עם השלמת הרכבת הממשלה, ראש הממשלה המיועד מציג את שרי ממשלתו ואת קווי היסוד של הממשלה בפני הכנסת ומקבל את אמונה

ממשלה קואליציונית (קואליציה בעברית: יחדה)- קיימת בשיטת בחירות יחסית שיש בה ריבוי סיעות. נחוצה במצב בו אין סיעה אחת שלה רוב חברי הפרלמנט. סיעות הקואליציה מהוות בדרך כלל רוב של חברי הכנסת (הפרלמנט). ממשלה קואליציונית מבוססת על הסכמים קואליציוניים בין הסיעות המרכיבות אותה ומרכיבות את הרוב בכנסת.

הסכם קואליציוני (רקע) - הסכם פוליטי בין סיעות המרכיבות קואליציה. הסכמה של חברי הקואליציה לתמוך בממשלה ובראש הממשלה ובהתאם הסכמה על קווי היסוד של הממשלה וחלוקת תפקידי השרים. ההסכם הקואליציוני הוא גלוי וחובה לפרסמו.

קואליציה צרה (רקע)- קואליציה שמספר חברי הפרלמנט החברים בה הוא המינימום הנדרש לקבלת אמון הפרלמנט / קואליציה שבה פרישה של מפלגה אחת עלולה לסכן את הרוב הפרלמנטרי שלה ואת קיומה. מעט יותר ממחצית חברי הפרלמנט – בישראל 61 או קרוב לכך.

קואליציה רחבה (רקע)- קואליציה שמספר חברי הפרלמנט החברים בה גדול משמעותית מהמינימום הנדרש לקבלת אמון הפרלמנט (הרבה יותר ממחצית חברי הפרלמנט)/ קואליציה שבה פרישה של מפלגה אחת אינה מסכנת את הרוב הפרלמנטרי שלה ואת קיומה.

אופוזיציה (בעברית: נגדה)- סיעות הפרלמנט שאינן שותפות בממשלה. מספר החברים באופוזיציה קטן ממספר חברי הקואליציה וממחצית חברי הפרלמנט. תפקיד האופוזיציה לבקר את השלטון/ לפקח על השלטון/ להעמיד לו חלופה.

ממשלת אחדות לאומית (רקע) - ממשלה המבוססת על שיתוף פעולה בין המפלגות הגדולות היוצרות קואליציה רחבה. מטרתה להבטיח יציבות פוליטית, לפתור מצב של תיקו פוליטי או לחזק את הלגיטימציה של הממשלה בזמני חירום ומשבר.

תפקידי וסמכויות הממשלה

א. קביעת מדיניות וביצועה - הצג: קבלת החלטות והתווית קווי פעולה בתחומים שונים הנמצאים באחריות משרדי הממשלה

בסעיף 32 לחוק יסוד הממשלה (2001) נאמר: "הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה, בכפוף לכל דין, כל פעולה שעשייתה אינה מוטלת בדין על רשות אחרת". לממשלה יש עוצמה רבה, משום שהיא מוסמכת לפעול בשם המדינה במגוון רחב של נושאי מדיניות :

- בתחום הכלכלי – לקבוע את המדיניות הכלכלית של המדינה.
- בתחום הצבאי – לצאת למלחמה.
- בתחום הדיפלומטי – לחתום על הסכמי שלום שבמהלכם היא יכולה לוותר על שטחי מדינה.
- בתחום חברתי – לקבוע מדיניות בנושאים חברתיים, כגון קליטת עלייה.
- בתחום המינהל המקומי – פיקוח על הרשויות המקומיות דרך משרד הפנים לדוגמא- שר החינוך לשעבר נפתלי בנט החליט על "לתת חמש" התכנית הלאומית להגדלת הלומדים בחמש יחידות במתמטיקה. משרד החינוך הוציא את התכנית שנקבעה לפועל.

ב. סמכות שיורית של הממשלה - הצג: הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה כל פעולה שאינה מוטלת בחוק על רשות אחרת (זהו חריג לכלל שהרשות המבצעת מוסמכת לפעול רק בתחומים שהוסמכה לעסוק בהם) אין לפגוע בזכויות אדם מכוח סמכות שיורית, ולעניין זה נחוצה לכן הסמכה מפורשת בחוק. מוגדרת בחוק יסוד הממשלה.

ג. חקיקת משנה - הצג: חקיקה הנעשית על ידי הרשות המבצעת / השרים / רשות מקומית (באמצעות: צווים, תקנות, חוקי עזר עירוניים). נועדה לאפשר ביצוע החוק וקידום מטרותיו על ידי פירוט העקרונות שנקבעו בחקיקה ראשית. אסור שחקיקת משנה תסתור חקיקה ראשית. נתונה לפיקוח של ועדות הכנסת.

ד. תקנות לשעת חירום - הצג: הממשלה מוסמכת להתקין תקנה לשעת חירום לטובת הגנת המדינה, ביטחון הציבור וקיום אספקה ושירותים חיוניים. ייחודן בכך שאף שהן חקיקת משנה, הן יכולות לגבור על הוראות חוק (למעט חוקים חסינים כמו חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, חוק יסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: הכנסת)

לפי החוק בישראל ניתן להתקין רק כאשר מוכרז מצב חירום במדינה (ע"י הכנסת). בפועל, מאז הקמת המדינה מוכרז בה על-ידי הכנסת מצב חירום (ההכרזה מחודשת אחת לשנה).

אחריות השרים

אחריות משותפת הצג :

כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטות הממשלה גם אם התנגד להחלטה מסוימת אך נותר בדעת מיעוט.
מתוקף אחריות זו מנוע שר מלמתוח ביקורת על החלטת הממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת.

- עקרון האחריות הממשלתית בא להבטיח את אחריות הרשות המבצעת בפני הרשות המחוקקת המייצגת את העם. כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטות הממשלה גם אם התנגד להחלטה מסוימת אך נותר בדעת מיעוט. מתוקף אחריות זו מנוע שר מלמתוח ביקורת על החלטת הממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת.
1. האחריות הקולקטיבית, המשותפת של השרים, מתבטאת ב-3 מישורים :
השרים פועלים על פי החלטת הממשלה, לדוגמא – אם החליטה הממשלה להקצות את מירב המשאבים לפיתוח כבישים, חייבים כל השרים לפעול בהתאם להחלטה זו.
 2. על השרים נאסר לפעול בניגוד לממשלה ועליהם להימנע מלבקר את הממשלה, גם אם מדיניותה נוגדת את עמדתם האישית בנושא מסוים. אם שר מעוניין לצאת בפומבי נגד החלטת ממשלה עליו להתפטר ממנה.
 3. אחריות קולקטיבית של הממשלה (שרים) בפני הכנסת. שרי הממשלה וחברי הכנסת השייכים לסיעת השרים מחויבים להצביע כנסת בעד החלטות הממשלה, אלא אם קיבלו אישור מוקדם מראש הממשלה. בסמכותו של ראש הממשלה לפטר שר שלא מקבל את מרות הממשלה.

אחריות מיניסטריאלית הצג :

לכל שר בממשלה אחריות כלפי הכנסת והממשלה ביחס לנושאים שבתחום משרדו ולפעולות סגל עובדיו, אף אם נעשו שלא בידיעתו.
חובתו של שר לדווח בכנסת על פעולות משרדו, להשיב על שאילתות ועל הצעות לסדר היום הקשורות לתחום משרדו, וכן לתקן בעיות שבתחום משרדו
האחריות המיניסטריאלית היא ציבורית בלבד ולא משפטית (לעומת אחריות אישית שמוטלת על השר ביחס למעשים או מחדלים שביצע בעצמו).

השר חייב לתת דין וחשבון לכנסת במילוי תפקידו. לכל שר בממשלה אחריות כלפי הכנסת והממשלה ביחס לנושאים שבתחום משרדו ולפעולות סגל עובדיו, אף אם נעשו שלא בידיעתו. חובתו של שר לדווח בכנסת על פעולות משרדו, להשיב על שאילתות ועל הצעות לסדר היום הקשורות לתחום משרדו, וכן לתקן בעיות שבתחום משרדו. האחריות המיניסטריאלית היא ציבורית בלבד ולא משפטית (לעומת אחריות אישית שמוטלת על השר ביחס למעשים או מחדלים שביצע בעצמו). על פי חוק יסוד : הממשלה, השר אחראי בפני ראש הממשלה והממשלה על ענייני משרדו, וחייב במתן דיווח על מילוי תפקידו. אחריותו המיניסטריאלית של השר היא גם בפני הכנסת והוא חייב לתת דו"ח על פעילות משרדו, לשתף פעולה במהלך פיקוח וביקורת.

העיקרון של קיום אחריות משותפת ואחריות מיניסטריאלית של הממשלה והשרים בפני הכנסת מבוסס על עקרון הפרדת הרשויות בישראל, משום שהוא מגדיר יחסי גומלין של איזונים ובלמים בין הרשות המבצעת והרשות המחוקקת.

אחריות אישית³²

על שרי הממשלה מוטלת אחריות אישית. אחריותו של שר למעשים או למחדלים שלו עצמו. בבסיסה של האחריות האישית עומדת הדרישה מנושא משרה ציבורית לפעול מתוך שיקול דעת באופן סביר.

סעיף 1 בחוק יסוד הממשלה קובע: "הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה".
סעיף 5 בחוק יסוד הממשלה קובע: "הממשלה מורכבת מראש ממשלה ומשרים".

ראש הממשלה³³

ראש הממשלה ניצב בראש הרשות המבצעת במדינה ובתוקף מעמד זה מרוכזות בידי עוצמה שלטונית אשר אינה מצויה בידי אדם או גוף אחר במדינה.

בין מכלול תפקידיו וסמכויותיו של ראש הממשלה:

- ראש הממשלה מנהל את ישיבות הממשלה (קובע את סדר היום).
- ראש הממשלה מקבל סקירה מלאה דבר הנותן לו יתרון על פני שאר השרים מכיוון שיש לו ראיית על לגבי המתרחש.
- ראש הממשלה רשאי לפטר שר מבלי לקבל אישור על כך מהממשלה או מהכנסת.
- ראש הממשלה רשאי למנות שר שאינו חבר כנסת (אולם עליו לקבל לשם כך את אישורה של הכנסת).
- התפטרותו של ראש הממשלה מביאה להתפטרות כל הממשלה.
- לראש הממשלה יש קול נוסף בהצבעות הממשלה (במקרה ויש שוויון בהצבעה).
- ראש הממשלה ממונה על השב"כ, המוסד והוועדה לאנרגיה אטומית.

ועדות שרים - רקע

הממשלה מסמיכה ועדות שרים קבועות או זמניות לדון בנושאים מסוימים ולקבל החלטות כדי לייעל את פעילותה. אם שר לא הגיש ערר למליאת הממשלה תוך פרק זמן מסוים ייראו את החלטת הוועדה כהחלטת הממשלה כולה. בין ועדות השרים הקבועות (יש לזכור שתיים): ועדת השרים לענייני בטחון (הקבינט), ועדת השרים לענייני כלכלה, ועדת השרים לענייני חקיקה, ועדת השרים לענייני התיישבות, ועדת השרים לענייני סמלים וטקסים

קבינט ביטחוני – מדיני

בהתאם לחוק יסוד הממשלה, פועל במסגרת הממשלה פורום מצומצם של שרים העוסק בשנואים הנוגעים לענייני ביטחון לאומי, יעדי מערכת הביטחון ומדיניותה, יעדי יחסי החוץ של מדינת ישראל ומדיניות החוץ שלה, ונושאי הקשורים לצה"ל.
חברים קבועים בקבינט הם ראש הממשלה, שר הביטחון, שר החוץ, שר המשפטים, שר האוצר, השר לביטחון פנים. ראש הממשלה רשאי למנות שרים נוספים.

אתרי אינטרנט להעשרה –

אתר משרד ראש הממשלה - <http://www.pmo.gov.il/pmo/>
היועץ המשפטי לממשלה - <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/YoezMespati/>

³² לא נדרש

³³ לא נדרש

הרשות השופטת

מטרות השיעור

- הבנה כי מקורות המשפט בישראל מתבססים בין היתר על מקורות תרבותיים והיסטוריים יהודים כפי שמתבטא ב"חוק יסודות המשפט".
- הבנת חשיבות היותה של הרשות השופטת רשות עצמאית ובלתי תלויה ברשויות השלטון האחרות.
- הבנה כי מערכת המשפט בישראל פועלת על פי חוק המבטא את ערכיה הדמוקרטים של המדינה.
- הבנת תפקידו של חוק יסודות המשפט במערכת המשפט הישראלית כאשר יש חסר (לקונה) בחקיקה.
- הכרת עקרונות הדמוקרטיה הבאים לידי ביטוי בפעולת מערכת המשפט בישראל.
- הבנת ההבדלים בין הגישה האקטיביסטית לגישה הפורמליסטית בהכרעה משפטית של השופטים.
- הכרת סוגי המשפט בישראל (פלילי, אזרחי וחוקתי) ומערכת השפיטה.
- הכרת ההבדלים בין שני תפקידיו של בית המשפט העליון כבית משפט עליון לערעורים וכבית משפט גבוה לצדק.

מושגים מרכזיים: אי תלותה של הרשות השופטת, בג"צ, משפט אזרחי, משפט פלילי.

הרשות השופטת – מערכת בתי משפט (שלום, מחוזי, עליון) המכריעה בסכסוכים בין האזרחים לבין עצמן ובינם לבין רשויות השלטון. בודקת האם פעולותיהם של האזרחים ושל הרשויות נעשות בהתאם לחוק (היא המוסמכת לפרש את החוק). הרשות השופטת מפקחת על חוקיות הפעולות של הרשות המבצעת. בהתאם לפסיקת בית המשפט בסמכותו לפקח על הרשות המחוקקת על ידי ביקורת שיפוטית בהתאם לחוקי היסוד. נושא זה שנוי במחלוקת ציבורית.

אי תלותה של הרשות השופטת

הרשות השופטת עצמאית בהחלטותיה השיפוטיות. על מנת שיהיה משפט צדק, על הרשות השופטת להיות עצמאית ובלתי תלויה. ללא הבטחת עצמאותם של השופטים ושל בתי המשפט, המערכת המשפטית לא תוכל להבטיח את הצדק, השוויון, שמירת שלטון החוק וקיום משפט הוגן. עצמאות בתי המשפט חשובה גם ליצירת אמון של הציבור באובייקטיביות ובהוגנות של ההליך השיפוטי. **במטרה להבטיח מימוש הזכות להליך הוגן, עקרון שלטון החוק ושמירה על אמון הציבור במערכת המשפט.**

- אי תלות הרשות השופטת מעוגנת בחוק יסוד: השפיטה
 עקרון זה מובטח באמצעות מספר כללים (חובה לזכור שתי דוגמאות בלבד):
- מרות החוק – על פי חוק יסודות המשפט השופטים כפופים אך ורק לחוק ופוסקים לפיו.
 - מינוי השופטים - השופטים ממונים על ידי ועדה שחבריה נבחרים ע"י הרשויות השונות ורובם מהתחום המקצועי של המשפט.
 - תנאי העסקת השופטים - שכר השופטים גבוה ונקבע ע"י ועדת הכספים של הכנסת, משך כהונת שופט הוא עד גיל פרישה (70); אסור לשופט להיות חבר כנסת, חבר מועצה מקומית או לשמש בכל תפקיד פוליטי אחר. הדחת שופט נעשית בבית דין משמעתי מיוחד וזאת בגין עבירות חמורות ולא בגין תוכן פסקי הדין שלו.
 - חסינות השופטים – חסינות מפני אחריות אזרחית בגין הכרעות שיפוטיות ומפני חקירה פלילית (ללא אישור היועמ"ש)
- התנאים הללו באים להבטיח את אי-תלותם ואת עצמאותם של השופטים ולמנוע מרשויות השלטון ומאישים פוליטיים אחרים להפעיל לחצים על השופטים.

סוגי המשפט בישראל

- **משפט אזרחי** – עוסק בסכסוכים שבין אדם לחברו. המשפט מכריע בסכסוך בין הצדדים על פי החוק והראיות. התובע הוא אדם או תאגיד (לרבות המדינה או רשות מקומית) והנתבע הוא אדם או תאגיד. במשפט אזרחי אין ענישה ובסופו מתקבלת החלטה על חיוב כספי של המפסיד או הוראה אחרת לביצוע (כגון דרישה לקיום החוזה בין הצדדים).
- **משפט פלילי** – עוסק בעברות על החוק הפוגעות בשלום הציבור, בסדר החברתי או בביטחון המדינה (שהמחוקק בחר להטיל עונש על העוברים עליהן). המשפט מברר האם מגיע עונש וקובע מהו לפי הנסיבות. התובעת היא המדינה באמצעות זרועות החקירה והתביעה הרשמיים שלה (המשטרה, היועמ"ש, ופרקליטות המדינה) והנאשם הוא אדם או תאגיד. - הענישה במשפט הפלילי יכולה להיות מאסר (או עונש מוות במקרים נדירים) או קנס. המדינה היא התובעת והנאשם הוא אדם או תאגיד.

העבירות המובאות לבית המשפט מתחלקות לשלושה סוגים³⁴:
 חטא – העבירה שהעונש עליה הוא מאסר עד חודש ימים וקנס או רק קנס ללא מעצר.
 עוון – עבירה שהעונש עליה הוא מאסר מחודש עד מאסר לשלוש שנים בתוספת קנס, או קנס בלבד.
 פשע – עבירה שהעונש עליה הוא מאסר משלוש שנים עד מאסר עולם בתוספת קנס, או קנס בלבד.

בית משפט השלום

ערכאה ראשונה במשפט פלילי ואזרחי (מוסמך גם כבית משפט לענייני משפחה, לתביעות קטנות ולעניינים מקומיים). במשפט פלילי מוסמך לדון בעבירות מסוג חטא ועוון שעונשן עד 7 שנות מאסר (פרט למקרים מיוחדים) במשפט אזרחי מוסמך לדון בתביעות שסכום התביעה בהן הוא מוגבל (הסכום מתעדכן מעת לעת בחוק). בדרך כלל שופט אחד בדין . נמצא בערים רבות בארץ. ערעור בזכות לבית המשפט המחוזי.

בית המשפט המחוזי

ערכאה ראשונה בכל עניין שאינו בסמכותו של בית משפט השלום – עבירות שעונשן גבוה מ – 7 שנים והקנס גבוה מ – 2.5 מיליון ש"ח ובמיוחד בעבירות מסוג פשע ובהליכים אזרחיים שסכום התביעה בהם מעל הסכום המרבי לדיון בשלום. מהווה ערכאה שנייה (ערעור) על החלטות בית משפט השלום (וכן בית משפט לעניינים מנהליים). שופט אחד עד שלושה שופטים בדין . קיימים 6 בלבד (ירושלים, ת"א, חיפה, ב"ש, נצרת ולוד).

בית המשפט העליון

עומד בראש מערכת השיפוט בישראל. בית משפט לערעורים ובית משפט גבוה לצדק (בג"צ). פסיקתו מחייבת את כל בתי המשפט האחרים. ערכאת ערעור על החלטות בית המשפט המחוזי (יושב גם כערכאה לדיון נוסף, במשפט חוזר או בערעור ברשות על פסקי דין של בית משפט השלום). שלושה שופטים ויותר בדין. נמצא בירושלים.

בית המשפט הגבוה לצדק – בג"צ

הצג: בית משפט גבוה לצדק (אחד מתפקידיו של בית המשפט העליון). מאפשר לכל אדם או ארגון לעתור בקשר להחלטות של רשויות המדינה או גופים ציבוריים אשר לדעתו גורמות לו עוול או פוגעות בזכויותיו. בג"ץ צריך לתת סעד למען הצדק למי שעותר כנגד רשות שילטונית.

בג"צ משמש ערכאה ראשונה ואחרונה בסוגיות בהן הוא מטפל. לבג"צ יש סמכות כוללת לטיפול בכל נושא שאינו מצוי בסמכותו של בית משפט אחר. סמכות לבטל חקיקה של הכנסת במידה של חוק לא חוקתי. בג"צ פועל באמצעות הצווים הבאים (חובה להכיר 2 דוגמאות לבחירתכם):

- צו על תנאי - צו של בג"צ המורה למשיבה בעתירה (אחת מרשויות המדינה) להופיע בפני בג"צ ולהציג את עמדתה לגבי העתירה.
- צו ביניים - צו של בג"ץ למשיבה בעתירה (אחת מרשויות המדינה) להקפיא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה (ניתן במקרים בהם מדובר בצעדים בלתי הפיכים של הרשויות).
- צו החלטי - צו הניתן בסיום הדיון בעתירה ומשמעו קבלת העתירה על ידי בג"צ, ביטול החלטת הרשות והנחייה כיצד לפעול.

הפנייה לבג"צ נעשית באמצעות עתירה. אם בג"צ מצא שהעתירה צודקת, הוא יתערב. ההתערבות תהיה כאשר בג"צ יחליט שהרשות חרגה מסמכותה או שהפעילה את סמכותה מתוך שיקולים זרים, או פעלה בשרירות ובשיקולים שאינם נוגעים לעניין, פעלה מתוך אפליה, בחוסר סבירות או בחוסר מידתיות או הפרה את כללי הצדק הטבעי האוסר משוא פנים ושומר על זכותו של האחר להישמע. אל בג"צ מגיעות עתירות העוסקות בשאלות חוקתיות עקרוניות, ובג"צ יושב בפועל גם כבית משפט לחוקה להכרעה בשאלות אלו.

תקדים - (מושג רקע) פסיקה של בית משפט הנוצרת מפרשנות החוק או במקום שיש לקונה בחוק (מצב שבו בחוק אין התייחסות ישירה לעניין). פסיקה זו נחשבת כתקדים ומחייבת כל בימ"ש בערכאה נמוכה יותר ואת כל רשויות השלטון. מעמד הפסיקה זהה למעמד של חוק כל עוד אין חוק מפורש הסותר אותה.

ביקורת שיפוטית - ביקורת של מערכת המשפט (בדרך כלל על ידי בג"ץ) על הרשות המחוקקת. מתבטאת בישראל מאז המהפכה החוקתית בפסילת חוקים הסותרים חוקי יסוד. סמכות בית המשפט לביקורת שיפוטית והיקפה הראוי שנויים במחלוקת ציבורית.

- ביקורת שיפוטית כלפי הרשות המחוקקת: מתבטאת במתן פרשנות לחוקים ובמקרים מסוימים פסילתם, אם הם סותרים הוראה בחוק יסוד.
-ביקורת שיפוטית כלפי הרשות המבצעת: מתבטאת בפסילת החלטה לביצוע או פסילת חקיקת משנה אם אינן עולות בקנה אחד עם חוק או עם חוק יסוד

אקטיביזם שיפוטי- מדיניות מרחיבה של בית המשפט בהתערבותו בפעולות הרשות המבצעת והמחוקקת. באה לידי ביטוי בבחינת סבירות שיקול הדעת של הממשלה במיניוים ובהחלטות שונות. ובמהפכה החוקתית. מדיניות זו נתונה בויכוח ציבורי- ערכי במדינת ישראל.

מהו ההבדל בין ביקורת שיפוטית ובין אקטיביזם שיפוטי?
ביקורת שיפוטית היא אחד מהתפקידים של הרשות השופטת, זו למעשה כל ביקורת של הרשות השופטת לגבי חוקיות פעולות השלטון של הכנסת ושל הממשלה.
אקטיביזם שיפוטי הוא מדיניות של בית המשפט העליון להרחיב את תפקידו ותחומי עיסוקו בהתערבות בהחלטות הממשלה. דבר זה בא לידי ביטוי למשל בהגדרת תחומים רבים כשפיטים בניגוד למקובל בעבר, בפרשנות מרחיבה של החוק לאור דיון בתכלית החוק, ב"מהפיכה החוקתית" המאפשרת לבית המשפט לבטל חוק שעומד לדעתו בסתירה לחוק יסוד, ובהרחבת "זכות העמידה" בבג"ץ גם כאשר לעותר אין נגיעה אישית לנושא העתירה.
בית המשפט העליון בירושלים.

המהפכה החוקתית והויכוח לגביה (מושג רקע)
ב-1992 נחקקו שני חוקי היסוד הקשורים לזכויות אדם: כבוד האדם וחירותו, חופש העיסוק.
בפס"ד בנק המזרחי (1995) קבע בית המשפט שהסמכות לקבוע האם חוק מסוים פוגע בזכויות אדם ולפיכך בטל עוברת לידי, שכן הוא מחשיב את אותם חוקי היסוד כחוקה.
לאור זה נפסלו מאז כ- 15 חוקים שנחקקו בכנסת.
סמכות זו של בית המשפט וההיקף הראוי של הפעלתה מצויים בויכוח ציבורי.

אתרי אינטרנט להעשרה –

<http://www.justice.gov.i> – אתר משרד המשפטים

<http://www.court.gov.il> - אתר הרשות השופטת

<http://www.rbc.gov.il/Pages/default.aspx> - אתר בתי הדין הרבניים

שאלות תרגול לפרק המשטר במדינת ישראל

שאלות אירוע דו- צדדיות :

1. בעת האחרונה התקבלה בממשלה החלטה, ולפיה ייסגר שדה התעופה לטיסות פנים "שדה דב" הנמצא בתל אביב. שדה התעופה משמש בעיקר להמראות ולנחיתות של מטוסים הטסים לאילת וממנה. ההחלטה לסגור את "שדה דב" היא חלק מתכנית ממשלתית לבנות בעתיד שכונת מגורים גדולה בשטח זה.
החלטה זו עוררה את כעסם ואת התנגדותם של אזרחים רבים. לכן הם החליטו לפעול נגד מימוש ההחלטה: הם נשאו שלטי מחאה מול שדה התעופה, הפיצו עצומות ברשת האינטרנט, שנכתב בהן שמיקום של שדה התעופה חיוני למדינה, וביקשו מהאזרחים לחתום על עצומות אלה. כמו כן, הם פנו לכלי התקשורת וביקשו לפרסם את התכנית שתפגע בנוסעים בקו טיסות זה.
א. ציין והצג את **התפקיד של הממשלה** שבא לידי ביטוי בהחלטה לסגור את שדה התעופה "שדה דב".
הסבר כיצד תפקיד זה בא לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג את **סוג מנגנון הפיקוח והביקורת** שהפעילו המתנגדים לסגירת שדה התעופה. הסבר כיצד סוג מנגנון פיקוח וביקורת זה בא לידי ביטוי בקטע.
2. משרד התחבורה החליט להעלות את מהירות הנסיעה המרבית בכביש 6 (חוצה ישראל) ל-120 קמ"ש- מהירות הגבוהה מהמהירות המרבית המותרת בכבישים אחרים בארץ. הממשלה אישרה את ההחלטה, אך קבעה שהיא תיכנס לתוקף רק לאחר שמשרד התחבורה ידאג לשיפור התשתיות בכביש. בין היתר: החלפת גדרות בטיחות והתקנת מחזירי אור בכביש. בעקבות השיפור יעמוד הכביש בתקני הבטיחות המחמירים הדרושים כדי לאפשר נסיעה במהירות הגבוהה החדשה שאושרה.
א. ציין והצג את **סמכות הממשלה** שבאה לידי ביטוי בהחלטה שהתקבלה. הסבר כיצד סמכות זאת באה לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג את **הזכות** שהשיפורים שביצעו בכביש מגנים עליה. הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.
3. עורכת של עיתון מקומי פרסמה כתבה ובה היא טענה כי ראש העירייה מסוים אינו ראוי לכהן בתפקידו. לטענתה, ראש העירייה נבחר על בסיס מידע שקרי שהפיץ בציבור במסמך שבו פירט את כישוריו והשכלתו במהלך תעמולת הבחירות.
בתגובה לכתבה הגיש ראש העירייה לבית משפט השלום תביעת לשון הרע נגד עורכת העיתון. הוא דרש מעורכת העיתון פיצוי כספי על הנזק שנגרם לו לכאורה בגלל פגיעה בשמו הטוב: בבית המשפט הוכח שהדברים שנכתבו בכתבה נכונים והתביעה אינה מוצדקת. לפיכך דחה בית המשפט את התביעה.
א. ציין והצג **זכות** שמיימשה עורכת העיתון במעשיה. הסבר כיצד זכות זו באה לידי ביטוי בקטע.
ב. ציין והצג לאיזה **סוג משפט** (פלילי, אזרחי) הופנתה התביעה של ראש העירייה. הסבר כיצד סוג משפט זה בא לידי ביטוי בקטע.

שאלות ידע פשוט :

1. הצג שני מאפיינים ייחודיים של חוק יסוד.
2. הצג שתי דרכים להבטיח את אי-התלות של הרשות השופטת.
3. הצג שני הבדלים בין משפט פלילי למשפט אזרחי.
4. הצג את המושג חוק יסוד.
5. הצג את המושג אחריות ממשלתית משותפת.
6. הצג את שלב הקריאה השנייה ואת שלב הקריאה השלישית בחקיקת חוק במדינת ישראל.
7. הסבר מהי אחריות מיניסטרואלית.
8. הסבר מי זכאי לעלות לישראל ולהשתקע בה על פי חוק השבות.
9. הצג שני תפקידים של ועדות הכנסת.

שאלות אירוע חד-צדדיות :

7. ממשלת ישראל החליטה לייצא למדינות אחרות חלק מן הגז הטבעי שהתגלה מול חופי הארץ. ארגוני סביבה וחברי כנסת מן האופוזיציה הגישו עתירות לבית המשפט הגבוה לצדק (בג"ץ) נגד החלטה זו. השופט הוציא צו ובו דרש מן המדינה להשיב בתוך שלושים יום על העתירות שהוגשו, ולהפסיק את יצוא הגז בפרק זמן זה.
- ציין והצג את הצו שהוציא בג"ץ (צו החלטי או צו על תנאי).
הסבר כיצד צו זה בא לידי ביטוי בקטע.
8. במדינה דמוקרטית מסוימת התנהלה מערכת בחירות, ובמהלכה הציבה קבוצת אמנים בפארקים ציבוריים פסלי עירום של אחד המועמדים בבחירות. עוברי אורח הצטלמו משועשעים עם הפסלים. בתגובה הגישו פעילים ממטה הבחירות של המועמד תלונה במשטרה נגד האמנים. לטענתם על המדינה להעמיד לדין את האמנים משום שפעלו בניגוד לחוק, ולא קיבלו אישור חוקי מן הרשויות להציב את הפסלים במקומות ציבוריים.
- ציין והצג את סוג המשפט הפעילים ממטה הבחירות של המועמד מבקשים לערוך.
הסבר כיצד סוג משפט זה בא לידי ביטוי בקטע.

9. במפרץ חיפה פגעה ספינה בצינור נפט. עקב הפגיעה פרץ נפט לים, וזיהם את החופים. המשרד להגנת הסביבה פרסם מודעה ובה אזהרה שהרחצה בחופי המפרץ מסוכנת לבריאותם של המתרחצים. בהנחיית השר הממונה נאסרה הרחצה בחופים אלה למשך כמה ימים, והרשויות נדרשו לבצע עבודות כדי לעצור את התפשטות הנפט בים, ולמנוע זיהום נוסף של החופים.

- ציין והצג את **סוג האחריות הממשלתית** שבא לידי ביטוי בהנחיית השר. הסבר כיצד סוג אחריות זה בא לידי ביטוי בקטע.

שאלות עמדה:

1. בחברה הישראלית מתנהל ויכוח בנוגע לדיור הציבורי. יש הטוענים שעל המדינה לממן בנייה של דירות להשכרה כדי שהאזרחים יוכלו לשכור אותן במחיר נמוך, ויש המתנגדים לרעיון זה.

הבע עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות – נימוק אחד לעמדתך ונימוק אחד לעמדה המנוגדת לשלך. בכתובתך הקפד על הרכיבים האלה:

- א. **טענה** - הצגת עמדתך באופן ברור.
- ב. **הנמקת עמדתך** – הצג נימוק לעמדתך המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.
- ג. **הנמקת העמדה המנוגדת** – הצג נימוק לעמדה המנוגדת לעמדתך, המבוסס על מושגים וידע מלימודי האזרחות.

נושאי אשכול

ישנם חמישה נושאי אשכול (בחוברת זו מפורטים 4 מתוך חמשת הנושאים)

אשכול העולם היהודי

אשכול תקשורת ופוליטיקה בישראל

אשכול בחירות ומפלגות

אשכול רשויות מקומיות

אשכול מעורבות אזרחית ופיקוח על רשויות השלטון

נושאים אלו מופיעים בבחינת הבגרות בחלק השני של הפרק השני

אשכול : העולם היהודי

(שאלות על הנושאים המופיעים באשכול זה יופיעו בשאלה 8 בבגרות)

נושאים מרכזיים :

השסע הדתי

מטרות השיעור

- הבנה מהו השסע הדתי.
- הכרת הזרמים הדתיים בקרב יהודי ישראל.
- הבנת הגורמים השונים לשסע הדתי.
- הכרת דרכי הביטוי של השסע הדתי.
- הכרת הוויכוח בשאלת היחס בין דת ומדינה.
- גיבוש עמדה מנומקת בשאלת מקומה של הדת במדינת ישראל.

מושגים מרכזיים : הזרמים האורתודוקסי, הקונסרבטיבי והרפורמי, שסע דתי.

שסע הצג : הוא קו גבול חברתי החוצה את החברה ומחלק אותה למחנות שונים. החברה המפוצלת לקבוצות שונות, שיש ביניהם ניגודים, בין הקבוצות מתקיים מתח, קיטוב, מחלוקות. מתחיים אלה מקשים על הגיבוש החברתי ופוגעים בלכידות החברתית במדינה.

מהו השסע הדתי ?

שסע הקיים בין יהודים דתיים ליהודים לא דתיים (חילוניים, חופשי), לגבי ציונה (אופייה) הרצוי של מדינת ישראל. ויחסי דת ומדינה.

עמותת "אין לנו ארץ אחרת", פועלת על מנת לגשר בין הציבור הדתי לחילוני במדינת ישראל.

הגורמים לשסע הדתי:

● שילוב חקיקה דתית במערכת חוקי המדינה ועקרונות המשפט העברי:

המחלוקת היא האם ההלכה היהודית והמשפט העברי יקבעו את אורחות החיים של הפרט גם במרחב הציבורי במדינה? בישראל יש חוקים שהתוכן שלהם הוא תוכן דתי, חוקים שלקוחים מההלכה כמו חוק בתי דין רבניים שקובע שנישואין וגירושין בין יהודים יערכו בבתי דין רבניים בלבד, או חוק חג המצות שקובע שאין להציג חמץ בפומבי בחג הפסח באזורים שבהם רוב האוכלוסייה יהודית.

עמדת הדתיים: מבקשים לשלב בחוקי המדינה רכיבים רבים מההלכה היהודית, ורואים

בכך אמצעי חשוב לעיצוב דמותה של מדינת ישראל כמדינה בעלת ערכים יהודיים, דתיים ולאומיים, מתוך הכרה שאחד מתפקידיה של המדינה הוא לעצב את אופיו של המרחב הציבורי (בדומה לתפיסה הרפובליקנית). בתשובה לטענה כי מדובר בכפייה דתית שנובעת מחקיקה דתית, הם טוענים שכל החוקים התקבלו ברוב בכנסת, והוא כלל גם חברי כנסת חילוניים שמסורת ישראל יקרה להם. לכן לא מדובר בכפייה של מיעוט דתי על רוב חילוני.

עמדת החילונים: מתנגדים לשילוב חקיקה דתית במערכת המשפט בישראל. חלקם מטעמים

ליברליים, מתוך רצון לעצב את ישראל כמדינה ליברלית, חילונית, מערבית. לטענתם, חקיקה דתית פוגעת בחופש המצפון ובחופש מדת. חלקם מוסיפים שההלכה היהודית מכילה מצוות הפוגעות בשוויון ואינן מתאימות לעולם המודרני. ישנם דתיים שמתנגדים לשילוב חקיקה דתית בחוקי המדינה מפני שלדעתם היא משניאה את הדת על החילונים, ושקיום אורח חיים דתי הוא עניין לבחירה ולא עניין של חקיקה מחייבת.

● צביונה (אופייה) של השבת ברבים: נקודת מחלוקת נוספת בין הציבור הדתי לציבור

החילוני במדינת ישראל הוא אופי השבת ברבים. נושאים כמו תחבורה ציבורית בשבת, פתיחת חנויות, פתיחת מרכזי בילוי ועבודה בשבת עומדים לוויכוח במשך שנים במדינה.

עמדת הדתיים: רואים בשבת יום של קדושה, שבו שובתים מכל מלאכה. על פי תפיסתם,

המדינה צריכה למנוע כל פעילות מסחרית או ציבורית הכרוכה בחילול שבת, למעט פעילויות חיוניות מצילות אדם, כגון בתי חולים, כיבוי אש, משטרה וצבא. יש התומכים על שמירת צביונה של השבת ברבים ואי פתיחת עסקים מטעמים שאינם דתיים אלא חברתיים- כל אדם זקוק ליום מנוחה. לכן לטענתם, המדינה צריכה לאסור על מעסיקים להעסיק עובדים ביום המנוחה השבועי.

עמדת החילונים: מרבית מהציבור החילוני רוצה ביום השבת לבלות ביום השבת, לכן הם

מעוניינים שמקומות העבודה שעוסקים בתרבות ובילוי יפעלו בשבת. כך גם, התחבורה הציבורית צריכה לפעול בשבת, כדי לאפשר למי שמבקש לנוע ממקום למקום בשבת יוכל לעשות זאת. טענות נוספות לפתיחת עסקים בשבת הם שישנם אנשים שעובדים או חיילים הנמצאים בבסיסים בכל ימות השבוע ויום השבת הוא יום שיכול לשמש אותם לקניות, ולבילוי.

● **שירות בחורי ישיבות בצה"ל:** סוגיית גיוס חרדים לצה"ל היא סוגייה המעוררת מחלוקת חריפה בין החילוניים לדתיים בישראל. על פי הסדר עם משרד הביטחון והצבא כל חרדי שמצהיר ש"תורתו אומנתו", מקבל דחיית שירות, הדחייה הופכת בסוף לפטור משירות צבאי.

עמדת החרדים: טוענים שהציווי העיקרי של כל יהודי הוא ללמוד תורה יומם ולילה. לטענתם, השירות בצבא יקטע את רצף הלימוד. לתפיסתם ללא לימוד תורה לא היה ולא יהיה קיום לעם ישראל.

עמדת החילונים: חשוב לציין כי גם הציבור הדתי לאומי שותף לעמדה זו. מבקשים שיתוף בנטל, הם רואים בפטור מהשירות הצבאי התחמקות ממילוי חובות, אפליה, ניכור של הציבור החרדי כלפי המדינה.

● **הגדרת מיהו יהודי:** כ-4% מאזרחי ישראל מוגדים כ"חסרי דת". מדובר בעיקר במי שעלו מכוח חוק השבות לישראל ואינם מוגדרים כיהודים על פי ההלכה. אך הם בעלי שורשים יהודיים ומעורים בארץ. הם רואים עצמם כיהודים ולרוב כך גם סביבתם רואה אותם.

עמדת הדתיים: מגדירים יהודי בהגדרה דתית, על ההלכה הקובעת: יהודי הוא אך ורק מי שנולד לאם יהודייה או מי שהתגייר על פי ההלכה האורתודוקסית.

עמדת החילונים: טוענים שהגדרתו של אדם כבן הלאום היהודי צריכה להיות מבוססת על כך שהוא מגדיר את עצמו יהודי, מזדהה עם העם היהודי ותורם למדינת ישראל. לתפיסתם, אין משמעות להבחנה הדתית בין "בן לא יהודייה" לבין "בן לאב יהודי". יש הרואים במי שגדל בארץ והתחנך על פי התרבות הישראלית כיהודי.

● **הכרה במעמדם של הזרמים הרפורמי והקונסרבטיבי:** במדינת ישראל על פי חוק בתי דין רבניים לרבנות הראשית בישראל יש סמכות בענייני אישות כגון נישואין וגירושין. הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים במדינת ישראל אינם מכירים בזרמים הרפורמי והקונסרבטיבי.

עמדת הדתיים: רוב הציבור הדתי והממסד האורתודוקסי- ההלכתי במדינת ישראל, מתנגדים להכרה בזרמים הרפורמי והקונסרבטיבי כזרמים יהודיים לגיטימיים. הם אינם מכירים ברבנים מהזרמים האלה כמוסמכים לעסוק ברבנות, לערוך טקסי נישואין וגירושין או לכהן במועצות הדתיות. וזאת למרות, שרובה של יהדות ארה"ב (התפוצה היהודית הגדולה בעולם אחרי ישראל), נמנית עם הזרמים הללו.

עמדת החילונים: חלק מהציבור החילוני בישראל והעמדת היהודים הקונסרבטיבים והרפורמיים קוראים לפלורליזם דתי ולשוויון בין הזרמים, הם דורשים שהטיפול בנושאים הדתיים בישראל לא יהיה נתון לסמכות הבלעדית של הזרם האורתודוקסי. הם דורשים שרבנים רפורמיים וקונסרבטיבים יוכלו לקיים טקסי נישואין שיוכרו על ידי המדינה.

הגורמים לשסע הדתי		
נקודות המחלוקת המרכזיות	יחס החילוניים	יחס הדתיים
שילוב חקיקה דתית במערכת חוקי המדינה ועקרונות המשפט העברי.	מתנגדים לשילוב חקיקה דתית במערכת המשפט בישראל. חלקם מטעמים ליברליים, מתוך רצון לעצב את ישראל כמדינה ליברלית, חילונית, מערבית. לטענתם, חקיקה דתית פוגעת בחופש המצפון ובחופש מדת. חלקם מוסיפים שההלכה היהודית מכילה מצוות הפוגעות בשוויון ואינן מתאימות לעולם המודרני.	מבקשים לשלב בחוקי המדינה רכיבים רבים מההלכה היהודית, ורואים בכך אמצעי חשוב לעיצוב דמותה של מדינת ישראל כמדינה בעלת ערכים יהודיים, דתיים ולאומיים, מתוך הכרה שאחד מתפקידיה של המדינה הוא לעצב את אופיו של המרחב הציבורי (בדומה לתפיסה הרפובליקנית).
צבינה של השבת ברשות הרבים	השבת יום מנוחה מעבודה, נועדה לבילוי להנאה ולמשפחה. אופי השבת בפרהסיה: מעוניינים בתחבורה ציבורית, שרותי בידור, מרכזי קניות ועוד. זאת בשם חופש הדת וחופש מדת.	השבת היא סמל, יום קדוש לתפילה ולימוד תורה. העבודה אסורה. אופי השבת בפרהסיה: התנגדות לתחבורה ציבורית, נסיעה בשכונות דתיות, פתיחת מקומות בידור ומרכזי בילוי.
הכרה במעמד של הזרמים הקונסרבטיבים והרפורמים.	הזרמים וחלק מהציבור החילוני דורשים בשם הפלורליזם הדתי וערך השוויון להכיר בזרמים הקונסרבטיבים והרפורמים כלגיטימיים לטפל בנושאי דת בדיוק כמו הזרם האורתודוכסי.	הציבור הדתי והממסד האורתודוכסי (רבנות ובתי דין רבניים) מתנגדים להכיר בזרמים אלה כזרמים לגיטימיים. לא מכירים ברבניהם כמוסמכים לעסוק ברבנות, לערוך טקסים דתיים ולכהן במועצות הדתיות.
הגדרת מיהו יהודי והכרה בגיורים	ההגדרה צריכה להיות על פי ההזדהות עם העם היהודי ותרומתו למדינת ישראל.	הציבור הדתי וחלק מהמסורתי תומך בהגדרת ההלכה.
גיוס בחורי ישיבות חרדיות לצה"ל.	יש הרואים באי שירותם של החרדים בצבא ביטוי לאי רצונם להשתתף בחובות המשותפים של החברה היהודית הישראלית (פגיעה בערך השוויון). בנוסף יש הרואים בכך ניכור מצד החרדים כלפי המדינה.	טענת החרדים: הרצון לגייסם הוא חוסר התחשבות ברגשותיהם ובאורח חייהם. ללימוד תורה יש ערך עליון. לימוד תורה הוא גם אמצעי להגן על ישראל.

ביטויי השסע הדתי
 דרכי ביטוי לגיטימיים: הפגנות, מחאות, פניות לבתי משפט ועתירות לבג"צ, פנייה לתקשורת, כתיבת מכתבים למערכות העיתונים, הסכמיות (סטאטוס קוו), סובלנות הוספת סעיפים מיוחדים בהסכמים קואליציוניים.

דרכי ביטוי לא לגיטימיות: אלימות מילולית, אלימות פיזית, שימוש בסטריאוטיפים, סירוב לציית להחלטות וחוקים שהתקבלו בהכרעת הרוב, חסימת כבישים, הבערת צמיגים ועבריינות אידיאולוגית.

דרכי התמודדות עם השסע הדתי:

1. הסדרים כמו הסטאטוס קוו – הסדרים יוצרים הסכמה בין דתיים לחילוניים, זאת פשרה שבה כל צד הולך לקראת הצד השני, כדרך להימנע מהחלטות רוב חד צדדיות בנושאים השנויים במחלוקת.
2. העברת הטיפול בשאלות שנויות במחלוקת מהמישור הלאומי למישור מקומי. כל ישוב יקבע את דרך החיים ביישובו על פי אופי האוכלוסייה במקום. למשל: פתיחת בתי עסק בשבת, מכירת בשר לא כשר ועוד. יש הבדל בין ערים כמו בני ברק בו יש ציבור חרדי מאוד גדול שם אפשר להגיע להכרעה של סגירת עסקים בשבת בלי שום מחלוקת לעומת זאת ישנם ערים בהם יש ציבור חילוני גדול יותר ושם מתעוררות מחלוקות בנושא.
3. מתן אוטונומיה למוסדות חינוך דתיים לציבור הדתי יש מערכת חינוך נפרדת, עצמאית. וזאת מפני שהם מייחסים חשיבות רבה לערכי הדת ולמסורת היהודית. מתן האוטונומיה לחינוך הדתי לצד החינוך הממלכתי הכללי מונעת התנגשות בין השקפות עולם ביחס לתכנים הנלמדים במקצועות שונים.
4. שיטת הבחירות היחסית- שיטה מאפשרת ייצוג בכנסת לקבוצות בחברה באופן יחסי לכוחן באוכלוסייה, וכך מתאפשר ייצוג לקבוצות דתיות ולקבוצות חילוניות. נציגי הקבוצות יכולים לבטא את עמדותיהם ואת האינטרסים שלהן ויכולים להשפיע על תהליכי החקיקה בנושאי דת ומדינה.

זרמים הדתיים בחברה הישראלית

1. הזרם האורתודוקסי – מאופיינת בכך שהיא רואה באמונה באלוהים ומילוי המצוות כדבר שמחייב אותם, משפיע על אורח החיים שלהם, והוא חלק מרכזי מההווי שלהם.

- הזרם הדתי לאומי ("הכיפות הסרוגות") - שואפת למדינת הלכה, מאמינה בה' וכו'. הם רואים את הציונות והקמת המדינה כראשית הגאולה, הם משולבים בכל המבנה של החברה (תרבות, כלכלה, צבא וכו').
 - הזרם החרדי - רואה את הציונות ככפירה, ולכן הם מכחישים אותה. הם מאמינים שבבוא המשיח תתחיל הגאולה, ולכן אין לעשות קיצורי דרך, גם לא על ידי הקמת מדינה חדשה. הם מאופיינים בלבוש חיצוני, גרים בשכונות מסוימות, חתונות פנימיות וכו'.
הקבוצה מתחלקת ל- 2 תתי קבוצות (בשתי הקבוצות, הרבנים הם המנהיגים החברתיים-פוליטיים-דתיים-וכו):
 - זרם לא ציוני - "דינא דמלכותא דינא" (ש"ס, אגודת ישראל ועוד) - מתנגדים לציונות, אך מקיימים את חוקי המדינה, ובעיקר את אלו שלא נוגדים את תפיסת עולמם- עד בוא המשיח. בנוסף, מקבלים את המוסדות המנהלתיים של המדינה ומשתתפים במערכות השונות שלה.
 - זרם אנטי ציוני - קבוצות דתיות קיצוניות (למשל: "נטורי קרתא" – 'שומרי העיר' בארמית, חסידי סאטמר) - לא לוקחים שום חלק ממוסדות השלטון, קיצונים בנטייתם נגד הציונות, מנסים להתרחק ככל שאפשר, גרים בשכונות מאוד מסוימות.
2. הזרם הליברלי – לא רואה באידיאל של מדינת הלכה, אלא מסורת שיש להיאחז בה, כל אחד לפי דרכו ואמונתו. כוללת 3 תתי-קבוצות :
- הזרם הרפורמי ("יהדות מתקדמת") - מאוד גמיש בנושא הגיור, יהודי הוא מי שנולד לאם יהודיה, זהו גיור יותר לפי המסורת ולא דווקא לפי ההלכה. בנוסף, חברי הזרם הרפורמי מאמינים כי על כל אחד לעצב את חייו הרוחניים לפי אמונתו, ולכן אין אחידות ביניהם לגבי המצוות שכל אחד מהם ממלא או לא ממלא. הם רואים חשיבות עליונה במצוות שבין אדם לחברו, מוסר אישי וצדק חברתי. האישה שווה לגבר מכל הבחינות, ולכן היא יכולה להיות רבנית, שליחת ציבור או כל תפקיד מנהיגותי אחר.
 - הזרם הקונסרבטיבי ("יהדות מסורתית") - מאמץ את ההלכה, אך מתאים אותה ואת התפילות לתקופה הנוכחית, עם פירושים מחודשים ועוד. בנוסף, הזרם הקונסרבטיבי מחייב נישואין וגירושין לפי ההלכה, ומתנגד לנישואי תערובת. חלק מהקונסרבטיבים אף מרשים נישואין בין יהודים, שבעיני האורתודוקסים הם "פסולי חיתון".
 - הזרם המסורתי - מאמין בקיומו של האל, רואים ביהדותם כשילוב של דת ולאומיות, והדבר משפיע גם על אורח חייהם. למרות זאת, יש ביניהם הממלאים יותר מצוות, ויש הממלאים פחות מצוות, אך עיקר המצוות שכל המסורתיים שומרים עליהם הן אלו הקשורות לחגים וטקסים.
1. החברה החילונית - הם יהודים, אך לא רואים את עצמם כשייכים לדת היהודית. הקשר שלהם הוא בעיקר תרבותי, אך לא דתי. הם חוגגים חגים בדרכם שלהם. עבור חלקם היהדות החילונית היא אפילו אידיאולוגיה, לפיה מדינת ישראל צריכה להיות חילונית, דמוקרטית וליברלית, ולאפשר לכל אדם לקבוע את אורח חייו לפי רצונו (הפרדת דת ממדינה). בנוסף, הם מתנגדים לחקיקה דתית שמחייבת את היחיד או הציבור החילוני.

יהדות התפוצות

הזרמים השונים ביהדות:

הזרם האורתודוקסי (כ-10% מיהדות ארה"ב כ-35% בישראל).	הזרם הקונסרבטיבי (כ-20% מיהדות ארה"ב כ-6% בישראל)	הזרם הרפורמי (כ-35% מיהדות ארה"ב, כ-6% בישראל)
חיים לפי ההלכה והמסורת היהודית העוברת מדור לדור על ידי חכמי ההלכה והרבנים.	מחויבות להלכה היהודית כפי שנתפרשה על ידי מורי ההלכה, הרבנים והפוסקים.	שלילת אמונות, דעות ומצוות המצויות בהלכה שנוגדות את מצפוננו של יהודי בן זמננו.
קבלת מרות האל ותורתו תוך הקפדה על קיום כל המצוות.	ההלכה, מערכת דינאמית, התאמתה לחיים המודרניים ולמוסר הומניסטי.	היהדות דת חיה ודינאמית.
אורתודוקסים מודרניים שומרים על ייחודם היהודי תוך שילוב ערכים של החברה הכללית.	יהדותו של אדם נקבעת לפי ההלכה, לפי האם.	הכרה ביהדותו של אדם גם אם רק אביו יהודי, זאת אם גדל כיהודי והתחנך כיהודי.
	לימוד המסורת מתוך כבוד וביקורת תוך שימוש בכל הכלים המדעיים.	חשיבות עליונה למצוות שבין אדם לחברו, במוסר אישי ובצדק חברתי תוך התנגדות לכפייה בעניין שמירת מצוות בין אדם למקום.
שומרים על התבדלות מוחלטת.	חשיבות לנישואין בתוך היהדות ואיסור על קידוש זוג מעורב. בעד חופש דת ומתן שוויון הלכתי מלא לנשים.	בעניין נישואי תערובת אין הסכמה בין הרבנים השונים.

שאלות תרגול לאשכול העולם היהודי:

1. הצג שני מאפיינים של החברה הדתית-לאומית בישראל.

הסבר כיצד **עקרון הפלורליזם** מאפשר לשמור על הייחודיות של החברה הדתית-לאומית.

2. הצג שני גורמים **לשסע הדתי-חילוני** בישראל.

הסבר כיצד **עקרון ההסכמיות** מאפשר חיים משותפים למרות השסע.

3. הצג את המחלוקת בין חילוניים לדתיים בחברה הישראלית בנוגע **לסוגיית הנישואין והגירושין**.

הסבר כיצד **הזכות לחופש דת או חופש מדת** באה לידי ביטוי במחלוקת זו.

4. הצג גורם אחד **לשסע הדתי-חילוני**.

הסבר כיצד **הסדר הסטטוס-קוו** מאפשר חיים משותפים למרות השסע.

אשכול תקשורת ופוליטיקה בישראל

(שאלות על הנושאים המופיעים באשכול זה יופיעו בשאלה 9 בבגרות)

תקשורת המונים –

תקשורת היא תהליך חברתי של חילופי מידע בין בני אדם, תוך כדי שימוש במערכות סמלים וסימנים מוסכמים.
תקשורת המונים מעבירה מסרים ומידע באמצעים טכנולוגיים על מנת להגיע לקהל רחב ואנונימי של אנשים בזמן קצר מאוד ובאופן פומבי.
ערוצי התקשורת העיקריים הם: עיתונות, רדיו, טלוויזיה, רשת האינטרנט והרשתות החברתיות.

תפקידי התקשורת בדמוקרטיה

- **דיווח:** התקשורת אוספת ומפיצה מידע בעל ערך ציבורי, נותנת לאזרחים מידע על המתרחש במדינה ועל פעולות השלטון בכל התחומים. כדי שהציבור יוכל לגבש עמדה ואף להעביר ביקורת כלפי ההתרחשויות.
- **פרשנות:** התקשורת מפרשת את העובדות שהיא מדווחת עליהן. היא מסבירה את הרקע, המשמעות, ההקשר וההשפעה של המידע שהיא מעבירה. התקשורת מקשרת בינו לבין נושאים דומים.
- **פיקוח וביקורת על השלטון:** התקשורת משמשת במה לביקורת על בעלי תפקידים, ומכונה גם "כלב השמירה של הדמוקרטיה". בכך היא מהווה גוף ביקורת בלתי פורמלי על פוליטיקאים, אישים בעלי עוצמה ורשויות השלטון.
- **העברת מידע ותיווך בין השלטון והאזרחים:** תקשורת מאפשרת לשלטון להציג את מדיניותו ולשכנע את הציבור בנכונותה של מדיניות זו. מן העבר השני התקשורת מעניקה במה לאזרחים, לקבוצות אינטרס ולגורמים באופוזיציה לבטא ביקורת על השלטון, להציג חלופות למדיניות השלטון, ולנסות להשיג תמיכה במדיניות זו. הפוליטיקאים עושים שימוש בתקשורת הן כמקור מידע חיוני (לנעשה הן בארץ והן בעולם) והן ככלי עזר להעברת מסריהם ולחשיפה ציבורית. באמצעות מעקב אחר דיווחי התקשורת הם לומדים מה הציבור חושב וכן לומדים על מהלכיהם של יריביהם.
- **מתן במה:** בזכות התקשורת, אנשים יכולים להציג את עמדתם בפני הציבור כולו. כלי התקשורת השונים מאפשרים הצגת דעות מגוונות בתחומי חיים שונים, בין השאר במסגרת כתיבת טורים אישיים (פובליציסטיקה), "מכתבים למערכת" של קוראים, ראיונות, בלוגים ואף תגובות (טוקבקים) באתרי חדשות שונים.
- **תעמולת בחירות:** בתקופת בחירות משמשת התקשורת אמצעי למפלגות המתמודדות להעביר לציבור מסרים ורעיונות. מכיוון שיש חשיבות גדולה לזמן המסך שמקבלות המפלגות השונות בזמן בחירות, יש חוקים ברורים בנוגע לכך.

כוחם ועוצמתם של אמצעי התקשורת

אמצעי התקשורת ממלאים תפקידים שונים ומשמעותיים והם נחשבים לבעלי כוח רב מאוד במדינה דמוקרטית, וזאת ממספר סיבות

תקשורת קובעת סדר היום הציבורי - אמצעי התקשורת קובעים את הנושאים השונים שיגיעו לידעת הציבור וכן את סוג המידע ואופיו, ולכן יש להם השפעה רבה על הסוגיות שיעסיקו את האזרחים

התקשורת מבנה מציאות ומעצבת דעת קהל – התקשורת עוסקת בדיווח ושיקוף המציאות ובפרשנות של אירועים שונים. עורכי עיתונים, כתבים ופרשנים בוחרים את הדרך שבה יסקרו אירועים שונים. הבחירות הן רבות ומגוונות: מה להבליט ומה להצניע, מה היקף הסיפור, מהי כותרת ראשית ומהי כותרת המשנה, מה יפתח את מהדורת החדשות ומה יופיע בתחתית הדף הראשי או בעמוד האחרון וכו'. כך במידה רבה משפיעה התקשורת על תפיסת המציאות שלנו כצרכני התקשורת ועל עמדותיהם של מקבלי ההחלטות. בתקופת בחירות התקשורת קובעת, במידה מסוימת, מה יהיו הנושאים במערכות הבחירות (סדר יום חברתי או בטחוני, למשל) ועשויה בכך להשפיע על תוצאות הבחירות.

התקשורת משפיעה מאוד על השקפת העולם של האזרחים, ועל דעותיהם בעניינים ספציפיים. רוב האזרחים נחשפים לנושא מסוים דרך אמצעי התקשורת בלבד, כי אינם מעורבים ואינם מכירים את הנושא באופן אישי.

לכן, המשקל שיש לתקשורת בעיצוב דעתו של קהל האזרחים הוא עצום. אפשר לראות את ההשפעה העצומה של כלי התקשורת בעיצוב דעת הקהל בנושא פרשת רצח תאיר ראדה, שהיום כבר אפשר אולי לקרוא לה פרשת רומן זדורוב. בכלי התקשורת מפורסמים כל הזמן פרטים על הפרשה, כאשר הרושם שהפרסומים יוצרים הוא שנעשה עוול לרומן זדורוב, והוא אינו הרוצח. מכיוון שהרוב המכריע של הציבור אינו קורא פסקי דין של בית המשפט, וגם לא קרא את פסקי הדין של הפרשה הזו (בבית המשפט המחוזי וגם בערעור לבית המשפט העליון), הרי שהפירסומים בכלי התקשורת מעצבים את דעתו.

עקרון אי התלות של התקשורת

זרימת מידע חופשי ללא צנזורה וללא שליטה ממסדית על אמצעי התקשורת היא תנאי לכך שהתקשורת תוכל למלא את תפקידה בביקוח וביקורת השלטון ובשמירה על זכויות האדם והאזרח. בישראל קיימים כמה אמצעים להבטחת אי תלותה של התקשורת: חוקים המתייחסים לתפקידי התקשורת ולגבולות הצנזורה, פסקי בג"צ המורים על הדרך לאזן במקרי ספק ותקנת החיסיון העיתונאי

גישות שונות לתפקידה של התקשורת

- **תקשורת מדווחת** - גישה לפיה תפקיד העיתונאי הוא לסקר את האירועים ולידע את הציבור אודות הנעשה באופן אובייקטיבי עד כמה שניתן וללא הבעת דעה - בלתי אפשרי להשגה באופן מלא
- **תקשורת מעורבת** - גישה לפיה תפקיד העיתונאי הוא לנסות ולהשפיע על הנעשה במדינה בהתאם להשקפת עולמו באמצעות דיווח על המאורעות באופן המשקף את עמדותיו ונטיותיו וגיוס תמיכה להודעה

צנזורה

צנזורה - איסור מטעם השלטונות לפרסם דברים. מוטל על כלי התקשורת בהתאם לחוקים שונים

צנזורה מרצון - כאשר כלי התקשורת מקבלים מידע ונמנעים מפרסומו בשל פגיעה אפשרית בביטחון המדינה, במורל הלאומי או באינטרסים ציבוריים אחרים

צנזורה חיצונית - הצנזור מטעם המדינה יכול לפסול פרסום ידיעות שונות עוד טרם הופצו לציבור

תקשורת מגויסת - תקשורת המבטאת את עמדת השלטון, מביעה תמיכה במדיניותו ובפעולותיו, נמנעת מהעברת ביקורת, מפרסום תחקירים ומהפניית שאלות נוקבות

בעלות על אמצעי התקשורת

בעלות ציבורית על אמצעי התקשורת - כלי תקשורת שהבעלות והשליטה עליו נמצאות (ברובן או במלואן) בידי המדינה. קיימים מנגנוני הפרדה בין הדרג הפוליטי לעיתונאים, אולם ההפרדה אינה מוחלטת

בעלות פרטית על אמצעי התקשורת - כלי תקשורת שהבעלות והשליטה עליו נמצאות (ברובן או במלואן) בידיים פרטיות ולא בידי המדינה. אין הפרדה בין הבעלים של כלי התקשורת לבין העיתונאים והם עלולים להשפיע על התכנים המוצגים בתקשורת

תעמולת בחירות - העברת דעות ועמדות של המפלגות אל הציבור דרך אמצעי התקשורת בתקופת בחירות בניסיון לשכנע את ציבור המצביעים לבחור במפלגה מסוימת. התעמולה מוסדרת בחוק הבחירות (דרכי תעמולה) תשי"ט 1959

שאלות תרגול אשכול תקשורת ופוליטיקה בישראל:

1. הצג אחד מן האמצעים המגבילים את אמצעי התקשורת: **צנזורה** או **צו איסור פרסום**. הסבר כיצד האמצעי שהצגת פוגע ב**פלורליזם** של אמצעי התקשורת.
2. הצג את החוק נגד בעלות צולבת. הסבר כיצד חוק זה מחזק את **עקרון הפלורליזם**.
3. הצג שניים ממאפייניה של **תקשורת המונים**. הסבר כיצד **הגלובליזציה** מחזקת את כוחה של תקשורת ההמונים.
4. הצג את תפקיד התקשורת **כמתווכת בין השלטון לבין האזרחים**. הסבר כיצד תפקיד זה תורם לחיזוק **עקרון שלטון העם**.

אשכול בחירות ומפלגות

(שאלות על הנושאים המופיעים באשכול זה יופיעו בשאלה 10 בבגרות)

שיטות הממשל השונות :

ממשל פרלמנטארי- הצג: שיטת ממשל בה העם בוחר את נציגיו לפרלמנט (בישראל הכנסת). מתוך הפרלמנט "צומחת" הממשלה. רוב חברי הממשלה הם חברי פרלמנט. (ראש הממשלה הינו חבר בפרלמנט). בשיטה זו הממשלה, הרשות המבצעת, שואבת את כוחה מהפרלמנט ותלויה באמונו. פעילות הממשלה תלויה בקיומו של רוב בפרלמנט התומך במדיניותה .

ממשל נשיאותי- הצג: שיטת ממשל בה העם בוחר את הנשיא באופן ישיר ואת נציגיו לפרלמנט. הנשיא הוא העומד בראש המדינה ובראש הרשות המבצעת. בשיטה זו ישנה הפרדה מוחלטת בין הרשות המחוקקת למבצעת, הנשיא ממנה את שריו שלא מקרב חברי הפרלמנט. לפרלמנט יש סמכויות המגבילות את הנשיא.

ממשל מעורב- הצג: שיטת ממשל בה העם בוחר את נציגיו לפרלמנט באמצעות הצבעה למפלגות, ובבחירות נפרדות אישיות בוחר את הנשיא. הנשיא עומד בראש המדינה ובראש הרשות המבצעת. הפרלמנט בוחר מתוכו את חברי הממשלה, שזקוקה לתמיכתו ולאמונו של הפרלמנט. הפרלמנט יכול להפיל את הממשלה כמו בממשל פרלמנטרי. את ראש הממשלה, ממנה הנשיא, והוא יבוא מהמפלגה שזכתה במספר המנדטים הגדול בבחירות הכלליות.

סוגי משטרים דמוקרטיים

<u>ממשל נשיאותי</u>	<u>ממשל פרלמנטארי</u>	<u>קריטריון</u>
הפרלמנט (מחוקק) והנשיא (מבצע)	רק הפרלמנט (מחוקק)	הגוף הנבחר ע"י העם
אין ריבון מובהק אלא יותר יחסי איזונים ובלמים. לפרלמנט סמכויות המגבילות את הנשיא.	הפרלמנט הוא הריבון דבר המתבטא בתלות הממשלה באמון הפרלמנט, ובסמכותו להדיחה בהבעת אי אמון.	אופי יחסי הריבונות
הפרדה חדה: הנשיא ממנה את כל שריו מחוץ לפרלמנט.	הפרדה לא חדה: חלק מהרשות המבצעת מורכב מחברי פרלמנט.	מידת הפרדת הרשויות בין המחוקק לבין המבצע
הנשיא: רה"מ הוא פקיד ממשל בכיר.	ראש הממשלה: לנשיא תפקיד ייצוגי בלבד	מיהו ראש הרשות המבצעת
ארצות הברית	רוב הדמוקרטיות ביניהן בריטניה וישראל	דוגמאות

הממשל הפרלמנטארי בישראל

ממשלה קואליציונית ודרך הקמתה –

ריבוי המפלגות ושיטת הבחירות בישראל, גרמו לכך שעד כה אף מפלגה לא זכתה ברוב המושבים לכנסת. כתוצאה מכך נוצר צורך להקים ממשלה קואליציונית - ממשלה המורכבת מצירוף של כמה מפלגות כדי לזכות בתמיכת רוב חברי הכנסת (לפחות 61 חברי כנסת). השותפות בקואליציה, המאפשרת את הקמת הממשלה מתבצעת באמצעות הסכמים קואליציוניים. הסכמים קואליציוניים הם הסכמים פוליטיים הנחתמים בין המפלגות השותפות בקואליציה, ומפורטות בהם הזכויות והחובות של כל אחת מהשותפות הקואליציוניות, הסכמה על איוש משרות במשרדי ממשלה ובגופים ציבוריים (מנכ"לים בחברות ממשלתיות ושגרירים), הסכמה על קווי יסוד למדיניות המשותפת וקווי פעולה מוסכמים.

תהליך כינון ממשלה: הצג:

כאשר צריך להרכיב ממשלה מטיל הנשיא את המשימה על אחד הח"כים (בדרך כלל ראש הסיעה הגדולה).
במידה ולא הצליח תוך 28 יום הוא רשאי להאריך תקופה זו ב-14 יום או להטיל את המשימה על ח"כ אחר.
עם השלמת הרכבת הממשלה, ראש הממשלה המיועד מציג את שרי ממשלתו ואת קווי היסוד של הממשלה בפני הכנסת ומקבל את אמונה.

סוגי ממשלות קואליציוניות:

- **קואליציה צרה – קואליציה המבוססת על רוב קטן של חברי הכנסת**
- **קואליציה רחבה – קואליציה המבוססת על רוב גדול יחסית של חברי הכנסת**
- **ממשלת אחדות לאומית – ממשלה המבוססת על שיתוף פעולה בין המפלגות הגדולות היוצרות קואליציה רחבה. מטרתה להבטיח יציבות פוליטית, לפתור מצב של תיקו פוליטי או לחזק את הלגיטימציה של הממשלה בזמני חירום ומשבר**

ועדות שרים: הממשלה מסמיכה ועדות שרים קבועות או זמניות לדון בנושאים מסוימים ולקבל החלטות כדי לייעל את פעילותה.

אם שר לא הגיש ערר למליאת הממשלה תוך פרק זמן מסוים ייראו את החלטת הועדה כהחלטת הממשלה כולה.

בין ועדות השרים הקבועות (יש לזכור שתיים): ועדת השרים לענייני ביטחון (הקבינט), ועדת השרים לענייני כלכלה, ועדת השרים לענייני חקיקה, ועדת השרים לענייני התיישבות, ועדת השרים לענייני סמלים וטקסים.

מפלגה הצג: התאגדות של קבוצת אנשים בהתאם להשקפת עולם פוליטית משותפת או/ו אינטרסים משותפים במטרה להגיע לשלטון ולקדם מדיניות על פי השקפתם. רק מפלגה רשאית להציע רשימת מועמדים בבחירות לכנסת.

רשימה: בשיטת בחירות רשימתית - רשימת המועמדים לכנסת (פרלמנט) מטעם מפלגה או מספר מפלגות.

קבוצת אינטרס³⁶ הצג: התאגדות של קבוצת אנשים בעלי מטרה או רעיון משותף, המתארגנים כדי להשפיע על מקבלי החלטות אך לא להגיע לשלטון במקומם. לעתים פועלת באמצעות שדלנים (לוביסטים) כדי לקדם את מטרותיה.

בחירות מקדימות/ פריימריס הצג: בחירות לקביעת רשימת מועמדי המפלגה לבחירות לכנסת. קביעת מיקום כל אחד מהמועמדים ברשימה. מצביעים בבחירות רק חברי המפלגה (מתפקדים למפלגה). רק חלק מן המפלגות מקיימות בחירות מקדימות. באחרות הרכב הרשימה נקבע על-ידי מוביל הרשימה או על-ידי גורם אחר.

אחוז החסימה: בשיטת הבחירות היחסית נקבע אחוז מכלל קולות המצביעים (משתנה ממדינה למדינה). על מפלגה לקבלו כדי שתוכל לזכות בייצוג בבית הנבחרים/בפרלמנט. לשם מה? הגבלת מספר המפלגות המיוצגות בבית הנבחרים. אחוז החסימה הנוכחי בישראל עומד על 3.25 אחוזים שהם כ-4 מנדטים.

מפלגות לשון המאזניים: מעוניינות להצטרף לקואליציה עם כל אחת מהמפלגות הגדולות והצטרפותן מכריעה מי יהיה בשלטון.

מפלגות לוויין: מעוניינות להצטרף לקואליציה רק אם המפלגה הגדולה שהן מזדהות איתה אידאולוגית

שאלות תרגול אשכול בחירות ומפלגות:

1. הצג את המושג ממשלה קואליציונית.

הסבר כיצד **עקרון הפלורליזם** מתממש בעצם קיומה של ממשלה קואליציונית.

2. הצג את המושג **משטר נשיאותי**.
הסבר כיצד **עקרון הכרעת הרוב** בא לידי ביטוי במשטר נשיאותי.
3. הצג את המושג **ממשל נשיאותי**.
הסבר כיצד **עקרון הפרדת הרשויות** בא לידי ביטוי בממשל הנשיאותי.
4. הצג את המושג **ממשלה קואליציונית רחבה**.
הסבר כיצד **עקרון ההסכמיות** בא לידי ביטוי בהקמת ממשלה קואליציונית רחבה.
5. הצג את **שיטת הבחירות בישראל**.
הסבר כיצד שיטה זו מחזקת את **עיקרון הפלורליזם**.
6. הצג את **שיטת הבחירות לכנסת בישראל**.
הסבר כיצד שיטה זו יכולה לתרום לצמצום **השסע הלאומי**.
7. הצג את השיטה לסידור רשימה **בחירות מקדימות** (פריימריז).
הסבר כיצד שיטה זו מחזקת את **עקרון הכרעת הרוב**.
8. הצג את המושג: **ממשלת אחדות לאומית**.
הסבר כיצד ממשלה חדות לאומית מבטאת את **עקרון ההסכמיות**.
9. הצג את המושג **מפלגה**.
הסבר כיצד האפשרות להקים מפלגה מממשת את עיקרון הפלורליזם.
10. הצג את המושג **ממשל נשיאותי**.
הסבר כיצד **עיקרון הגבלת השלטון** בא לידי ביטוי בממשל נשיאותי.
11. הצג את המושג **ממשל פרלמנטרי**.
הסבר כיצד ממשל פרלמנטרי מממש את **עקרון הגבלת השלטון**.
12. הצג את המושג **הצבעת אי אמון** בממשלה.
הסבר כיצד הצבעת אי אמון בממשלה מממשת את **עיקרון שלטון העם**.

אשכול: רשויות מקומיות

(שאלות על הנושאים המופיעים באשכול זה יופיעו בשאלה 11 בבגרות)

תפקידי השלטון המקומי

1. לטפל בצרכים המיוחדים והבעיות של תושבי המקום.
2. לבטא את רצון התושבים ברשות המקומית, גם בתוך הרשות וגם מול השלטון של המדינה.
3. לתת שירותים מקומיים שונים לאוכלוסייה, למשל: ביוב, תאורה, ניקיון, סלילת רחובות, רישוי עסקים, הפעלת שווקים, גנים ציבוריים, אספקת מים.

מבנה הרשויות המקומיות

סוגים של רשויות מקומיות:

- **עירייה:** רשות מקומית גדולה בעלת מעמד מכובד ביותר וסמכויות רחבות ביותר. בראשה עומד ראש העירייה, הנבחר על ידי תושבי העיר. לצידו פועלת מועצת העיר, שגם היא גוף נבחר.
- **מועצה מקומית:** רשות מקומית קטנה יותר מעירייה. ראש המועצה המקומית הוא נבחר הציבור, וכך גם המועצה שלצידו.
- **מועצה אזורית:** רשות מקומית שיש בתוכה כמה יישובים קטנים, לרוב בעלי אופי כפרי. כל אחד מהם קטן מדי בשביל לספק לעצמו את כל הצרכים המקומיים. ראשי המועצות המקומיות נבחרים על ידי כלל תושבי האזור, אך חברי המועצה הם נציגי היישובים, ונבחרים על ידי כל ישוב בנפרד.

שר הפנים הוא זה שמקים את הרשויות המקומיות וקובע את הסוג שלהן על פי מספר התושבים.

גופים בתוך הרשות המקומית

1. מועצת הרשות המקומית:

- הגוף העליון ברשות המקומית, הרשות המחוקקת המקומית.
- בית הנבחרים של הרשות – התושבים בוחרים מי ישב שם.
- בגוף הזה יושבות מפלגות שקיבלו מספיק קולות בבחירות המקומיות.
- המועצה מחוקקת חוקים שנקראים תקנות עזר או חוקי עזר עירוניים.
- גם במועצה המקומית יש קואליציה ואופוזיציה, אבל האופוזיציה המקומית פחות חזקה מהאופוזיציה בכנסת, והיא לא יכולה להפיל את ראש המועצה בהצבעת אי אמון, כי הוא נבחר בבחירות ישירות. היא כן יכולה להפריע לו לעבוד.

2. ראש רשות המקומית:

- ראש הרשות וסגניו הם הרשות המבצעת המקומית.
- חלק מתפקידי ראש הרשות המקומית: לדאוג שהחלטות מועצת הרשות המקומית יבוצעו, לנהל את העניינים השוטפים של הרשות המקומית, לייצג את הרשות המקומית כלפי חוץ וכלפי פנים.

3. ועדות הרשות המקומית:

- עוזרות לרשות המקומית לפעול.
- יש ועדות חובה, כמו ועדת כספים ועדת ביטחון, ויש ועדות רשות, כמו ועדת חינוך. סמכויות ותפקידיהם של הרשות המקומית:

- **חקיקת חוקי עזר** - הרשויות מוסמכות לחוקק חקיקת משנה במסגרת חוקי עזר עירוניים, אך הם מוגבלים לנושאים שהכנסת הסמיכה אותם לחוקק חקיקת משנה בענייניהם. חוקי העזר לא יכולים לסתור חקיקה ראשית של הכנסת. חוק עזר חייב להיות מאושר על ידי מועצת הרשות המקומית ועל ידי שר הפנים על מנת שייכנס לתוקף. חוק העזר הינו האמצעי העיקרי שבאמצעותו ניתן להסדיר חובות וזכויות בתחום הרשות המקומית, ולגבות תשלומים למימון פעילות.
- **הטלת מיסים** - לרשות המקומית יש סמכות להטיל על תושביה מיסים מקומיים ותשלומי חובה, כגון ארנונה, בכפוף להסמכה בחקיקה ראשית.
- **שפיטה**: הרשות המקומית מוסמכת לקיים מוסדות מעין שיפוטיים הדנים בערעורים של התושבים על החלטת הרשות בתחומים מסוימים.
- **תכנון ובנייה**: הרשות המקומית מוסמכת לעצב את אופי הישוב ואת רמת החיים בו על פי צורכי הרשות והתושבים בו.
- **רישוי עסקים**: הרשות המקומית מוסמכת להעניק רישיונות להפעלת בתי עסק בתחומה.

תפקידיה של הרשות המקומית - חובת הספקת שירותים ציבוריים כגון:

- **שירותי חינוך**: משרד החינוך האחראי על מערכת החינוך, קובע את תכניות הלימוד ומפקח על יישומה ועל המורים והמנהלים, מקצה לרשות המקומית תקציבים להקמת מערכת חינוך מקומית, והרשות המקומית אחראית על הפעלתה ואחזקתה של מערכת החינוך.
- **שירותי רווחה**: משרד הרווחה הוא האחראי על שירותי הרווחה בישראל, קובע מדיניות למתן שירותי רווחה ואופן הפעלתם ומתקצב אותם. חוק שירותי הסעד מטיל את האחריות למתן שירותי רווחה על הרשות המקומית: טיפול במשפחות, בילדים ונערים הנמצאים במצוקה, טיפול בקשישים, הפעלת תחנות לבריאות הנפש והפעלת טיפות חלב.
- **שירותים נוספים** כגון: שירותי תברואה וניקיון, שירותי כבאות אש, טיפוח פני העיר, שירותי הדת ועוד.

מקורות ההכנסה של הרשות המקומית

- **סיוע מבחינים בתחום זה בשני סוגי מענקים :** מענקים ייעודיים על ידי משרדי ממשלה ומענק כללי לאיזון, שניתן על ידי משרד הפנים. המענקים הייעודיים נועדו למימון השירותים הממלכתיים המוטלים על הרשויות המקומיות על ידי השלטון המרכזי. הבולטים שבהם הם תקציבים ממשרדי החינוך, הרווחה, האוצר, קליטת העלייה והפנים. לדוגמה, העברות תקציב ממשרד החינוך לרשויות המקומיות לבניית בתי ספר. מענק איזון הינו סכום שמטרתו להשלים פערים בין ההכנסות של הרשות המקומית לבין הוצאותיה, כדי לאפשר לכל הרשויות להעניק לתושביהן שירותים בסיסיים, שאת חלקם הן מחויבות לספק על פי חוק. כלומר, מדובר בעצם בסבסוד של רשויות מקומיות, אשר אינן מצליחות להתקיים אך ורק ממיסי התושבים, עקב מצבם הכלכלי של תושבי הרשות, מחסור בעסקים ומפעלים (שחייבים במיסים גבוהים יחסית), ניהול כושל או גבייה לקויה של המיסים העירוניים.
- **הכנסות עצמיות ממיסוי עירוני** ארנונה כללית מוטלת על מחזיקי נכסים (בניינים, דירות, קרקעות, אדמות חקלאיות, בתי עסק, בתי מלון) לפי שטח הנכסים ובהתאם לסוג השימוש שנעשה בהם. שיעור הארנונה נקבע על ידי כל רשות מקומית מדי שנה, אך משרד הפנים ומשרד האוצר קובעים גבולות מינימום ומקסימום לארנונה.
- **הכנסות עצמיות שאינן ממיסים** נגבים עבור התקנת תשתיות כגון כבישים ומדרכות, הנחת צינורות מים, התקנת תשתיות ביוב וניקוז - היטלי פיתוח – על פי עקרון ההנאה. מי שהשירותים הללו מסופקים לנכס שלו, משלם היטלים. על שלטי פרסום ומודעות. אגרות שילוט ההצדקה לגבייתן היא “פיצוי” לתושבים על כיעור ונזק שגורמים השלטים. דמי חנייה וקנסות קיים פער ביכולת לגבות- בגין אי-תשלום עבור חנייה בתחום הרשות.

הבחירות ברשויות המקומיות

הבחירות מתקיימות כל חמש שנים. הזכות לבחור לרשות המקומית נתונה למי שמלאו לו 17. בשונה מהבחירות לכנסת, הבחירות לרשות המקומית נעשית בשני פתקים: האחד לראש הרשות המקומית הנבחר בבחירות אישיות- רוביות. והשני למועצת הרשות שנבחרת בבחירות יחסיות- רשימתיות.

מאפייני הבחירות לראש הרשות המקומית:

בחירות אישיות: מצביעים לראש הרשות בפתק עם שמו, ולא בפתק עם שם המפלגה שלו.
בחירות רוביות:

- המנצח לוקח את כל הקולות, קולות המיעוט מתבזבזים.
- על מנת להיבחר ראש הרשות חייב לקבל לפחות 40% מהקולות הכשרים.
- אם אף מועמד לא זכה ב-40% מהקולות מקיימים בחירות נוספות (סיבוב שני) כעבור שבועיים, בין שני המועמדים שקיבלו את מספר הקולות הגדול ביותר.

מאפייני הבחירות למועצת הרשות המקומית:

בחירות רשימתיות: מצביעים למפלגה, לא לאדם.

בחירות יחסיות: אחוז המנדטים, הכיסאות שיהיו למפלגה במועצה, שווה לאחוז הקולות שקיבלו בבחירות.

התמודדות הממשלה עם קשיי הרשויות המקומיות
ועדות קרואות כאשר סבור שר הפנים שרשות מקומית אינה מתפקדת כנדרש, בסמכותו למנות "ועדה קרואה" (או ממונה), שתמלא את תפקידיהם של ראש הרשות והמועצה עד להבראתה. הנסיבות למינוי ועדה קרואה: כאשר בעלי התפקידים אינם ממלאים את תפקידיהם, כאשר מספר חברי המועצה פחת מתחת למינימום הנדרש, כאשר הרשות נקלעת לגירעונות גדולים ושיעורי הגבייה נמוכים, כאשר תוכנית הבראה נכשלת או כאשר לא עבר תקציב בתוך שישה חודשים ממועד אישור תקציב המדינה.

תחילה יכול שר הפנים לתת לראש הרשות ולמועצה ארכה של שלושה חודשים, ואחר כך הוא חייב לפזר את המועצה.

ועדה קרואה מורכבת מאנשים שהוכיחו את יכולת הניהול שלהם והם בעלי ניסיון מוניציפלי, כדי שיוכלו להתמודד עם הבעיות של הרשות המקומית, בליווי של משרד הפנים.

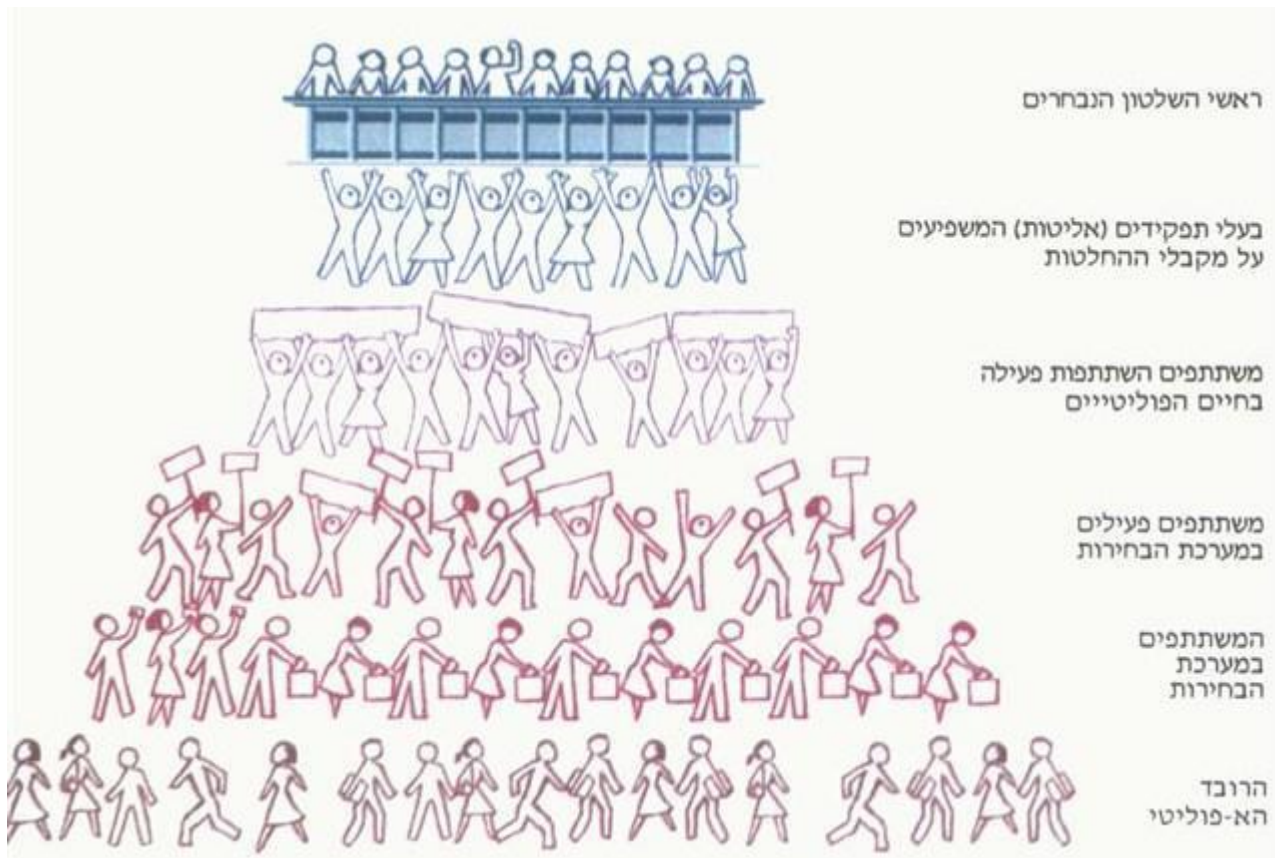
שאלות תרגול לאשכול רשויות מקומיות:

1. הצג שני מאפיינים ייחודיים לבחירות שלטון המקומי.
הסבר כיצד עקרון הפלורליזם מתממש בבחירה של מועצת הרשות המקומית.
2. הצג שני תפקידים של רשות מקומית.
הסבר כיצד השלטון המרכזי מגביל את פעולותיה של הרשות המקומית.
3. הצג את דרך בחירת ראש הרשות המקומית.
הסבר כיצד עקרון שלטון העם בא לידי ביטוי בדרך בחירה זו.

אשכול: מעורבות אזרחית ופיקוח על רשויות השלטון

(שאלות על הנושאים המופיעים באשכול זה יופיעו בשאלה 12 בבגרות)

ההשתתפות הפוליטית של האזרחים - ניתן לתאר את מידת ההשתתפות של האזרחים בחיים הפוליטיים בכלל ובשלטון בפרט בדמוקרטיה הייצוגית באמצעות מבנה דמוי פירמידה. ככל שאנו מתקדמים מבסיס הפירמידה לקודקודה גדלה והולכת מידת המעורבות ויכולת ההשפעה של אותם אזרחים הנוטלים חלק בחיים הפוליטיים במדינה, והולך ויורד מספר האזרחים המשתתפים השתתפות פעילה בחיים הפוליטיים. בקדקוד הפירמידה נמצאת קבוצה מצומצמת ביותר של בעלי העצמה הפוליטית הגדולה ביותר השולטים במדינה. בכל מדינה דמוקרטית יש גם ציבור אשר אינו מתעניין בחיים הפוליטיים ואינו נוטל חלק בהם. זהו הרובד הא-פוליטי.

רמות שונות של השתתפות פוליטית ומעורבות מצד האזרחים

1. משתתפים במערכת הבחירות לפרלמנט ולרשויות המקומיות.
2. משתתפים ומתעניינים. צרכני חדשות ומביעים עמדות.
3. משתתפים פעילים: חברי מפלגה או ארגון פוליטי, מפגינים, משתתפים בכינוסים – זה בא לידי ביטוי בפנייה לגורמי ביקורת ממוסדים כמו נציב תלונות הציבור או בג"צ, השתתפות בהפגנות ובשביתות, השתתפות פעילה בכלי התקשורת השונים כולל ברשתות החברתיות, הבעת דעה פוליטית באמצעות הספרות, האמנות, הקולנוע והתיאטרון.
4. בעלי תפקידים: בעלי תפקידים פוליטיים לא בכירים כמו ברשויות המקומיות, במחלקות שונות של משרדים ממשלתיים, או בכירים בתחום הכלכלי והתקשורת הפרטי.
5. מקבלי ההחלטות: השכבה הבכירה ביותר. נציגי העם, חברי פרלמנט, שרים, בכירים בפוליטיקה.

מוסדות הפיקוח והביקורת (מנגנונים פורמאליים) בישראל

1. הפרלמנט

הפרלמנט בישראל נקרא "הכנסת", והוא מונה 120 חברים. הפרלמנט מפקח ומבקר באמצעות הפעולות הבאות: חוקים המגבילים את הרשות המבצעת והרשות השופטת, אישור התקציב השנתי לפיו פועלת הממשלה, אפשרות להפיל את הממשלה בהצבעת אי אמון, וועדות מיוחדות שיכולות לזמן כל אחד לשם בדיקת נושא מסוים, ופעילות אופוזיציונית קבועה כנגד הממשלה.

2. ועדת חקירה פרלמנטרית

ועדת חקירה שמקימה הכנסת בעניין מסוים שיש לו חשיבות ציבורית גדולה. הכנסת מגדירה את הסמכויות והתפקידים של הוועדה. ועדה זאת היא פוליטית, כלומר מורכבת מחברי כנסת ולא אנשי מקצוע. בוועדה יושבים חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה, כדי ליצור איזון, וכדי לפקח ולבקר כראוי את מה שצריך.

הוועדה רשאית לזמן עובדי מדינה, אך לא לזמן אנשים פרטיים. לוועדה אין סמכויות משפטיות, אך כוחה בעצם הדיון הפוליטי והציבורי בנושא מסוים, וזוהי גם תרומתה מבחינת פיקוח וביקורת. לציבור אין בדרך כלל אמון בה משום שהיא פוליטית וחשודה כלא-אובייקטיבית. דוגמאות לנושאים שקמו ועדות חקירה פרלמנטריות במטרה לבדוק ולפקח עליהם: רצח נשים על ידי בני זוג, תאונות הדרכים במדינת ישראל, גובה העמלות שהבנקים גובים, קליטתם בישראל של יוצאי אתיופיה ועוד.

3. ועדת חקירה ממלכתית

זוהי ועדה עם סמכויות גדולות יותר מאשר ועדת חקירה פרלמנטרית. הממשלה היא זו שמחליטה על הקמת ועדה שכזו כדי לחקור עניין ציבורי בעל חשיבות עליונה, ומגדירה את מה שצריך לחקור. מרגע ההחלטה אין יותר לממשלה נגיעה בעניין, ונשיא בית המשפט העליון ממנה את חברי הוועדה.

הוועדה רשאית לזמן כל אדם במדינה, ורשאית אף להעמיק ולחקור מעבר למה שהוגדר לה בכתב המינוי הממשלתי. בסופו של דבר מגישה הוועדה דו"ח מסקנות לממשלה – הממשלה לא מחויבת לבצע את הכתוב בדו"ח, אבל בשל דעת הקהל הממשלה תתייחס לדו"ח ברצינות, ותיישם חלק מהמסקנות. ועדה זאת נהנית מאמון בדרך כלל דיוני הוועדה הם פומביים, פרט למקרים שבהם היא עוסקת בעניינים של ביטחון המדינה ושל יחסי החוץ שלה, בהגנה על המוסר, בהגנה על קטין, ובמקרים אחרים הדורשים סודיות

וועדות חקירה ממלכתיות הוקמו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה, אירועי אוקטובר 2000 (המהומות על ערביי ישראל שבהן נהרגו 13 אזרחים ערבים ישראלים), הטיפול בניצולי השואה ועוד.

4. מבקר המדינה

מבקר המדינה רשאי לבדוק כל מוסד ציבורי שמקבל כסף מתקציב המדינה. הוא בודק עניינים כספיים, שמירה על החוק, מינוי עובדים, איכות השירות שניתן לציבור ועוד. הדו"ח שלו מתפרסם בפומבי כל פרק זמן מסוים.

מוסד מבקר המדינה הוא בלתי תלוי ברשות המבצעת, כיוון שהמבקר נבחר על ידי הכנסת. למבקר או לדו"ח שלו אין סמכויות אכיפה, אך עצם הפרסום מרתיע את השלטון, ולפעמים מביא לפתיחת חקירה משטרתית.

תפקידי מבקר המדינה:

- הגופים המבוקרים: המבקר מוסמך לקיים ביקורת על משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות וכל מוסד, מפעל או תאגיד של המדינה, כל חברה ממשלתית, כל גוף שנתמך על ידי המדינה, ארגוני עובדים, וכל גוף שהכנסת תחליט לכלול בתחום סמכותו. אין בסמכותו של מבקר המדינה לבצע ביקורת על עבודת הכנסת או על פסקי דין של בתי המשפט.
- תחום הביקורת: המבקר בוחן את חוקיות הפעולת, טוהר המידות, הניהול התקין, היעילות והחיסכון של הגופים המבוקרים, וכל עניין אחר שיראה בו צורך. כלומר, היקף הביקורת רחב ביותר ותלוי בשיקול דעתו של המבקר.

4. א. נציב תלונות הציבור

נציבות תלונות הציבור היא יחידת משנה בתוך מוסד מבקר המדינה, והעומד בראשה הוא מבקר המדינה עצמו.

הנציבות מטפלת בכל תלונה שמגיש אזרח כנגד מוסד שלטוני כלשהו, על עוול שנגרם לו באופן ישיר, לפחות לטענתו. כלומר, כל אזרח רשאי להגיש לנציב תלונות הציבור תלונה, אם הוא סבור שנפגע ממחדל או ממעשה של גוף ציבורי הנתון לביקורת מבקר המדינה. התלונות שנציב תלונות הציבור מטפל בהן הפרת זכויות אזרח / יחסי גומלין בעייתיים בין אזרח לעובד ציבור / אי מתן תשובה בזמן, יחס לא אדיב, אי מתן שירות.

הנציבות בוחנת את התלונה, שולחת הוראות לגוף השלטוני אם צריך, ושולחת תשובה למתלונן שמפרטת את הטיפול.

5. היועץ המשפטי לממשלה

תפקידי היועץ המשפטי לממשלה:

1. ראש התביעה הכללית – אחראי על העמדה לדין פלילי של כל מפר חוק באמצעות תובעים משטרתיים (בעבירות קלות), יחידות תביעה מיוחדות (כמו זו של רשות המיסים), ובעיקר באמצעות פרקליטים מהמחלקות הפליליות בפרקליטות. כל התובעים המגישים כתבי אישום פועלים כשלוחי היועץ המשפטי וכפופים לו להנחיותיו- בהחלטות להעמיד לדין, בהחלטות הנוגעות לעונש שהתביעה דורשת ובהחלטות להימנע מלהעמיד לדין. במקרים חריגים, כמו כתב אישום נגד נשיא, ראש ממשלה, שר, חבר כנסת או שופט, החוק מחייב את היועץ המשפטי לממשלה לאשר אישית כתב אישום. כך למעשה מופקד היועמ"ש על כלל אכיפת הדין הפלילי בישראל.
 2. ייצוג המדינה בהליכים משפטיים שאינם פליליים - היועץ המשפטי משמש כעורך דינה של הממשלה, ומופקד על ייצוג הממשלה, שריה, היחידות ונושאי התפקידים הכפופים לה בתחומי המשפט הציבורי, כאשר הם נדרשים להשיב בבית משפט על עתירות לבג"ץ ולבתי משפט לעניינים מנהליים. בנוסף, היועמ"ש מופקד גם על ייצוג הממשלה בתביעות אזרחיות, שבהן המדינה תובעת או נתבעת כמו כל גורם פרטי.
 3. יועץ משפטי לממשלה ולרשויות השלטון- היועמ"ש מעניק ייעוץ משפטי לממשלה ולכל הכפופים לה ביחס לכל לכל הפעולות שהיא מבצעת או נמנעת מלבצע. בנוסף, היועמ"ש מעניק ייעוץ בכל הנוגע ליוזמות חקיקה ממשלתיות או לגיבוש עמדת הממשלה ביחס להצעות חוק פרטיות. במסגרת תפקידו זה מופיעים אנשיו, בין השאר, בפני ועדת השרים לענייני חקיקה, ומלווים את הליכי החקיקה בדיונים בוועדות הכנסת. את תפקידו מבצע היועמ"ש בעזרת מחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים.
- הממשלה ממנה יועץ משפטי בעל כישורים משפטיים כמו של שופט בבית משפט עליון. משרדו משויך למשרד המשפטים. היועץ נאמן לחוק במדינה ושומר גם על האינטרס הציבורי. היועץ הוא עצמאי ומגן הציבור. הממשלה יכולה לפטר אותו הוא כפוף גם לביקורת מצד הכנסת (שאליתות, וועדות) וכך גם על ידי בג"ץ.

6. בג"צ (ראה הרחבה בפרק הרשות השופטת)

בג"צ הוא בית דין גבוה לצדק, וזהו אחד משני התפקידים של בית המשפט העליון. כל אדם במדינה יכול לעתור לבג"צ (עתירה = פניה לבית המשפט), אם לדעתו נעשה עוול מסוים על ידי רשויות השלטון. האדם העותר לבג"צ נקרא "עותר", והגוף השלטוני נגדו מוגשת העתירה נקרא "משיב". בג"צ יכול לדחות את העתירה על הסף, אבל אם אינו דוחה אותה, הוא נותן למשיב זמן מוגדר כדי לענות על העתירה. בסופו של דבר בג"צ מוציא צו המורה לגוף השלטוני כיצד לפעול. זהו כלי מרכזי לביקורת, פיקוח והגבלת השלטון, כי השלטון מחויב לבצע את מה שבג"צ הטיל עליו.

מנגנוני הפיקוח והביקורת הלא מוסדיים (לא פורמאליים) בישראל

מנגנוני הפיקוח הלא-מוסדיים נעזרים בחוק חופש המידע, המחייב את הממשלה לחשוף מידע הנתון ברשותה בפני מי שמבקש את המידע. חופש המידע הוא לכך שאזרחים יקבלו מידע על פעולות השלטון, וכך יוכלו לפקח עליו ולבקר את מעשיו ואת מחדליו. בישראל, חוק חופש המידע מעניק לכל אזרח או תושב זכות לקבל מידע משלוש רשויות-הממשלה, הכנסת ובתי המשפט- ללא צורך לנמק את בקשתו.

1. ארגונים חוץ-ממשלתיים

אגודות וארגונים רבים, בעלי השקפות שונות, עוסקים בישראל בהגנה על זכויות האדם והאזרח, מניעת שחיתות וקידום מדיניות בתחומים שונים. הם פועלים ביוזמתם ולא מכוח חוק, באמצעות הפעלת לחץ על השלטון, פיקוח על פעילותו וגיוס דעת קהל. (באנגלית נקראים ארגונים אלה NGO: Non-Governmental Organization). לא פעם מדובר בארגונים בעלי השקפות סותרות, ומה שנכון, ראוי והומני בעיני ארגון אחד הוא בדיוק ההפך בעיני הארגון השני. בכל זאת, כלל הארגונים הללו משקפים יחדיו אזרחות טובה, בזכות עצם מעורבותם בתהליכים המתרחשים במדינה, גם אם תכניה של המעורבות שנויים לעיתים במחלוקת בין הארגונים ובינם לבין חלקים שונים בציבור. דוגמאות בולטות הן "התנועה לאיכות השלטון", "האגודה לזכויות האזרח בישראל", "עמותת אדם, טבע ודין", ויש עוד הרבה.

2. התקשורת

כלי התקשורת השונים- המודפסים, המשודרים והרשתיים- מפרסמים מיוזמתם תחקירים, כתבות, מידע ומאמרי דעה ופרשנות, וגם ביקורת על רשויות השלטון. שום חוק אינו מסמיך את התקשורת לבקר את השלטון, אבל היא מסייעת בכך לציבור לגבש את עמדתו כלפי פעילות השלטון וליישם אותה בבחירות, בהפגנות ובמהלכי פיקוח וביקורת נוספים.

3. דעת הקהל

לציבור יש אמצעים רבים להפעיל לחץ על השלטון, במיוחד היכולת להחליף אותו בבחירות הבאות. כיום בעידן הטכנולוגי המתקדם, יש לציבור אפשרויות רבות לפעול.

4. רשתות חברתיות

כלי חדש יחסית שבו לכל אזרח יש אפשרות שווה להביע את דעתו ולהעביר ביקורת על מוסדות השלטון. חופש הפעולה הבלתי נגמר של הרשתות החברתיות, ביחד עם המהירות, הזמינות והתפוצה הרחבה, הופכות את הכלי הזה לנפוץ מאד מבחינת פיקוח וביקורת.

5. אומנות

האומנות פופולרית בקרב הציבור וכוללת קולנוע, תיאטרון, ספרות, מוסיקה, ציור, פיסול וכדומה. לפעמים משתמשים באומנות כדי למתוח ביקורת על השלטון. הכישרון של האומנים מאפשר להם להעביר את הביקורת שלהם בצורה שמשיעה על הציבור.

מידת ההצלחה של גופי הביקורת השונים

בתי המשפט

ההחלטות של בג"צ מעוררות סערה במערכת הפוליטית ובציבור. הסערה לא נוצרת משום שההחלטות אינן ראויות – נהפוך הוא, הן מאד ראויות (בלי קשר אם אתה מסכים או לא מסכים). הסערה נוצרת בגלל גורמים שונים שלא רוצים שבג"צ יפקח ויבקר באופן שהוא עושה זאת, משום שהם רוצים להיות פחות מוגבלים. אז הם אומרים שבג"צ מתערב יתר על המידה, ולא מאפשר לכנסת ולממשלה לנהל את המדינה, והן הרי נבחרו על ידי הציבור כדי לנהל. עצם העלאת החלטות בג"צ לראש סדר היום הציבורי גורם לאפקטיביות ולהצלחה של כלי הפיקוח והביקורת הזה, אבל מצד שני ההתקפות על עצם הלגיטימיות של ההחלטות מעורר דאגה לקראת ההמשך.

כלי התקשורת

מכירים את ההתקפות על כלי התקשורת? כל אחד שעשה מעשה לא ראוי או קיבל החלטה לא טובה, מה הוא עושה? נכון, הוא תוקף את התקשורת. אין לאותו אדם תשובות ענייניות לטענות המועלות כלפיו, אז הוא תוקף את התקשורת שפרסמה את העניין. התקשורת היא כלי שעובד מצוין בישראל, וההתקפות על התקשורת רק מוכיחות כמה היא מצליחה (בדיוק אותו סיפור כמו בתי המשפט). מצד שני, מה שמדאיג הוא הניסיונות לפגוע בלגיטימיות של הפרסום התקשורתי, או לתקוף כלי תקשורת ספציפיים. מה שקרה עם נתניהו וניסיון ההשתלטות שלו על תאגיד השידור הציבורי לא זכור לי בשום דמוקרטיה ליברלית.

ארגונים אזרחיים

יש בישראל ארגונים אזרחיים חזקים ומצליחים, אבל לא תמיד הם מצליחים לשכנע את דעת הקהל. לעתים נוצר מאבק בין הממשלה לבין הארגונים הללו, והמאבק חורג מהגבולות של עניין ספציפי. מה לעשות, ממשלה ופוליטיקאים לא אוהבים שמישהו מאתגר אותם. הממשלה מצליחה לפעמים לשכנע את הציבור שארגון אזרחי מסוים פועל שלא לטובת המדינה, ואז מי שמשתכנע לא מתמקד בפיקוח ובביקורת עצמם, אלא חושב מראש שהביקורת לא נכונה.

אמנות, קולנוע, ספרות, תיאטרון

את כל מה שאמרתי על בתי המשפט, התקשורת והארגונים האזרחיים אני יכול לומר גם על אמצעי האמנות השונים. בשנים האחרונות נוצרה סערה סביב הענקת פרסים בתחומים אלה. הפוליטיקאים שהתערבו טענו שהזוכים הם שמאלנים בלבד, או שאין מספיק מזרחיים. סערות כאלה מעידות על החשיבות וההצלחה של האמנות בפיקוח ובביקורת. נוצרה גם סערה בגלל התערבות שרת התרבות, מירי רגב, עקב ניסיונה להתערב בחלוקת התקציבים, ולהתנות מתן תקציב בכך שההצגות לא יכללו תכנים מסוימים, או שלא יביעו עמדה מסוימת.

דוגמאות ספציפיות לעבודת הפיקוח והביקורת של הגופים השונים

◀ "ועדת אגרנט" – ועדת אגרנט הייתה אולי ועדת החקירה הממלכתית הכי מפורסמת מאז קום המדינה. הוועדה בראשות נשיא בית המשפט העליון דאז, שמעון אגרנט, כללה גם שופט עליון נוסף, משה לנדוי, שני רמטכ"לים לשעבר, יגאל ידין וחיים לסקוב, ואת מבקר המדינה, יצחק נבנצאל. הוועדה עסקה בבדיקת התפקוד של המערכת הפוליטית והצבאית בכל הקשור למלחמת יום הכיפורים ב-1973. למרות הניצחון הצבאי הברור בסוף המלחמה, הציבור הישראלי ראה במלחמה אסון, בגלל הנפגעים הרבים (665 הרוגים, 301 שבויים ואלפי פצועים), ובגלל שצבאות מצרים וסוריה הפתיעו אותנו. ההפתעה, חוסר המוכנות, הכשירות הצבאית הגרועה, ההפסדים בימים הראשונים – כל אלה יצרו את המושג "מחדל". הוועדה קבעה כי הרמטכ"ל, דוד אלעזר (דדו), ראש אמ"ן (אגף מודיעין), אלי זעירא, ואלוף פיקוד הדרום, שמואל גונן (גורודיש), אחראים ל"מחדל" ועליהם לעזוב את תפקידם. הוועדה קבעה לגבי ראשת הממשלה, גולדה מאיר, ולגבי שר הביטחון, משה דיין, שהם אינם אחראים ישירים למחדל. הציבור הביע מחאה חריפה, והשניים התפטרו כתוצאה מכך.

מה יותר מפקח ומבקר מדרישה להתפטרות בעלי התפקידים והאחראים המרכזיים? זוהי הצלחה גדולה למנגנון הפיקוח והביקורת. גולדה ודיין אמנם לא התפטרו במצוות הוועדה, אבל כל הסערה הציבורית נוצרה בעקבות דיוני הוועדה וחשיפת המידע שהיה מותר לחשוף.

◀ **"משפט דרעי"** – אריה דרעי היה בתחילת שנות ה-90 האיש הפוליטי השני הכי חזק בישראל, שני רק לראש הממשלה. תחקיר עיתונאי של מרדכי גילת ב"ידיעות אחרונות" טען כי דרעי קיבל שוחד בתמורה לקידום ענייניה של ישיבה מסוימת. במקביל הגישה מבקרת המדינה, מרים בן-פורת, דו"ח ביקורת על העברות כספים בלתי חוקיות של דרעי למוסדות חינוך ומוסדות נוספים של ש"ס, במסגרת תפקידו כשר פנים. בסופו של דבר הורשע דרעי בקבלת שוחד ועבירות נוספות ונגזרו עליו שלוש שנות מאסר.

גורמים משטרתיים טענו שאילולא התחקיר העיתונאי, לא הייתה המשטרה פותחת בחקירה בנושא!!

◀ **"פרשת קו 300"** – בשנת 1984 חטפו ארבעה מחבלים את אוטובוס קו 300 מתל-אביב לאשקלון. סיירת מטכ"ל פרצה לאוטובוס בתחומי רצועת עזה, הרגה שני מחבלים ושני מחבלים נוספים נלקחו בחיים. ראש השב"כ נתן הוראה לאנשיו להרוג את שני המחבלים, וכך הם עשו. העיתון "חדשות" פרסם ימים אחדים לאחר מכן תמונה של אחד המחבלים מורד מהאוטובוס בריא ושלם. המדינה סגרה את העיתון בטענה שעבר על חוקי הצנזורה. שנתיים לאחר מכן פנו שלושה אנשי שב"כ אל היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, וסיפרו לו שראש השב"כ אחראי להרג של שני המחבלים, ושנתיים לאחר מכן עשו יד אחת כדי לשקר לוועדת החקירה. היועץ המשפטי לממשלה פנה אל ראש הממשלה, שמעון פרס, ראש הממשלה בזמן התקרית, יצחק שמיר, ושר הביטחון, יצחק רבין, והודיע להם כי בכוונתו להורות על פתיחת חקירה פלילית נגד אנשי השב"כ. פרס ושמיר שכנעו את הממשלה לפטר את יצחק זמיר, והממשלה עשתה זאת פה אחד. זו הייתה הפעם היחידה בתולדות המדינה שהיועץ המשפטי לממשלה פוטר. אגב, אנשי השב"כ קיבלו חנינה מנשיא המדינה, חיים הרצוג.

זה היה שילוב של פיקוח וביקורת מצד גורם בלתי ממוסד (עיתון "חדשות") וגורם ממוסד (היועץ המשפטי לממשלה), ולמרות שהעיתון נסגר זמנית, ולמרות שהיועץ המשפטי לממשלה פוטר, הרי שבראייה לאחור הממשלה ורשויות השלטון השונות הבינו ומבינות שכוחן מוגבל.

היכולת של הקבוצות השונות להיאבק על זכויותיהן

בישראל בולטת העובדה שכל קבוצות המיעוט מצליחות להיאבק על זכויותיהן. ההצלחה נמדדת מבחינתי בעצם העלאת המצוקות שלהן לראש סדר היום הציבורי, השימוש שהן עושות בכלי הפיקוח והביקורת השונים, וההצלחה שלהם לקבל התייחסות ממקבלי ההחלטות.

אם ההצלחה אמורה להימדד רק על פי מבחן התוצאה הסופית, הרי שהתמונה תהיה הרבה יותר מורכבת.

המחאה של יוצאי אתיופיה בנוגע למצבם החברתי-כלכלי, היחס שהם מקבלים מהמשטרה ומגורמי שלטון נוספים, והיחס הגזעני של חלק מהחברה הישראלית כלפיהם, הגיע לראש סדר היום הציבורי. המוחים השתמשו בהפגנות, בכלי התקשורת ובפנייה לדעת הקהל. הרבה פוליטיקאים התייחסו לנושא. יכולים הציניקנים לומר שמבחינה מעשית כלום לא נעשה, אבל בציבור ובפוליטיקה יש היום מודעות גבוהה יותר לנושא, וסביר להניח שדברים ייעשו.

המחאה של הדרוזים בנוגע להעברת קו צינור גז על האדמות החקלאיות שלהם בחלק המזרחי של הר הכרמל הגיעה לראש סדר היום הציבורי. הם השתמשו בהפגנות ובאמצעי התקשורת ופוליטיקאים ואפילו קציני צבא התערבו לטובתם. גם אם בסופו של דבר לא ימצא פתרון מְסֻפֵּק, הרי שהלכו לקראתם, וכל זה בזכות אמצעי הפיקוח והביקורת.

המחאה והשביתה של בתי הספר הערבים הנוצרים הצליחה גם מבחינת התוצאה, כאשר הם קיבלו תוספת תקציב. שוב, גם הם הצליחו לגייס את המנגנונים השונים, העלו את הנושא למודעות הציבור, והגיעו אל מקבלי ההחלטות.

אלו דוגמאות לכך שקבוצות מיעוט מצליחות להשתמש במנגנוני פיקוח וביקורת כדי להפעיל לחץ על מקבלי ההחלטות הפוליטיות.

נכון שאין צדק חברתי, ונכון שהפערים החברתיים-כלכליים הם בלתי נסבלים, אבל הגורם המרכזי לכך הוא לא קיפוח של קבוצת מיעוט כזו או אחרת.

מתח מצד אחד ושיתוף פעולה מצד שני בין הגורמים השונים מצד אחד יש את המגזר הראשון, שכולל את רשויות השלטון השונות, בעיקר תחת אחריות הממשלה.

מצד שני יש את המגזר השלישי, שכולל את החברה האזרחית. החברה האזרחית היא כל אותם ארגונים לא ממשלתיים, שאינם פועלים למטרת רווח כספי, אלא למען מטרה פוליטית וחברתית מסוימת.

באמצע יש את המגזר השני, הכולל את כל העסקים הפרטיים שמטרתם רווח כספי. באופן תיאורטי כל ארגון אזרחי קם כתוצאה מכך שהממשלה לא עושה את מה שצריך בנושא כלשהו, כך שיש מתח רב בין שני המגזרים הללו. המתח אכן קיים גם ברמה המעשית, אבל כאשר הממשלה מזהה שמטרת הארגון אינה חילופי שלטון, אלא טיפול נקודתי בנושא כלשהו, היא מתחילה לשתף פעולה איתו.

לדוגמה, בישראל קמו בשנים האחרונות עמותות רבות למען נזקקים, בין היתר לצורך חלוקת מזון. לכאורה, המדינה אמורה לקחת אחריות על העניין (כמו שלמדנו בזכות החברתית לקיום בכבוד). המדינה לא עשתה זאת בצורה מספיק טובה, וכך קמו עמותות פרטיות למטרה זו. תוך כדי נוצר שיתוף פעולה, והמדינה מממנת חלק מפעילות העמותות השונות. זה קורה לעתים באופן ישיר מול משרד ממשלתי ולעתים באמצעות הרשויות המקומיות.

המתח בין המגזר הראשון למגזר השני בא לידי ביטוי ברצון של העסקים להרוויח כמה שיותר כסף מול הרצון של הממשלה לגבות כמה שיותר כסף ממסים. הממשלה יכולה לתת פטור מלא או חלקי מתשלום ארנונה, יכולה לאשר הבאת עובדים זרים או כניסת עובדים פלסטיניים, יכולה לשנות את גובה מס החברות ועוד דברים רבים.

לדוגמה, יש שיתוף פעולה הולך וגדל בין המדינה לבין קבלני הבניין בתקופה זו (דצמבר 2015), כאשר תכנית "מחיר למשתכן" של שר האוצר הולכת ומתפתחת. מבלי להיכנס לזווית מקצועי לגבי מחירי הדיור, מדובר בשיתוף פעולה שבו המדינה מוכנה להרוויח פחות על מיסוי ואילו הקבלן צריך להציע מחיר מינימום שבאופן תיאורטי אומר שהוא ירוויח פחות.

אשכול מעורבות אזרחית ופיקוח על השלטון

-ממונה על ידי מליאת הכנסת
-מורכבת מחברי כנסת לפי הבסיס הסייעתי בכנסת
-מוסמכת לבדוק את עבודת הממשלה
יכולה לזמן רק עובדי מדינה
אמון הציבור בה נמוך

רשות מחוקקת -
ועדת חקירה -
פרלמנטארית

ועדה בלתי תלויה
בודקת אירוע, מעשה או כל מחדל שהוא - שרשויות השלטון מעורבות בו והגורם
למשבר אמון בין הציבור לממשל
מוקמת על פי החלטת ממשלה או ביוזמת ועדת הכנסת לביקורת המדינה,
והממשלה קובעת את הסמכויות ואת תחומי הביקורת המוטלים על הוועדה
הרכב הוועדה נקבע בידי נשיא בית המשפט העליון, ובראשה עומד שופט
הוועדה מוסמכת לזמן עדים, לחייבם להופיע בפניה למתן עדות ולחקירה ולחייבם
להציג בפניה את כל המסמכים הרלוונטיים
-הוועדה מגישה את המלצותיה לממשלה, אולם לפי החוק הן אינן מחייבות

הרשות המבצעת-
ועדת חקירה
ממלכתית

מוסד שלטוני המבצע ביקורת מתוקף חוק
מבקר את הפעילות של המערכת הממשלתית והציבורית ובכך מפקח עליה
בתחום של מנהל תקין, התנהלות כלכלית/ בודק פעילות בהתאם לחוק, יעילות, וטוהר
המידות
הבדיקה נעשית ביוזמת המוסד בכל שנה בחלק מהגופים שהממשלה אחראית על התנהלותם
ממצאיו מתפרסמים בדוח אשר מפורסם בכלי התקשורת
בדו"ח מתפרסמים ממצאי הבדיקה וגם המלצות לתיקון הליקויים
פועל בשם הכנסת: הכנסת בוחרת בו, מטילה עליו נושאים לבדיקה ומקבלת ממנו דיווח על
ממצאי הביקורת

רשות
מחוקקת-
מבקר המדינה

אחד מתפקידיו של מבקר המדינה (בישראל)
הנציב מטפל בפניות של אזרחים / היוזמה לפנייה היא של האזרחים
פניות שעניינן פגיעה באזרחים ע"י רשויות השלטון, מוסדותיו או
האישים המכהנים בהם
הפגיעה באזרח נובעת מנוקשות יתרה, אי - צדק בולט, חריגה
מסמכות או אי - תקינות

רשות מחוקקת
-נציב תלונות
הציבור

ייעוץ משפטי לממשלה, לשרי למשרדיה לרשויות המקומיות לחברי וועדות הכנסת בנושאים
משפטיים לגבי פעולותיה.
ייצוג הממשלה בבתי משפט: במקרים בהם מוגשת עתירה לבג"ץ נגד הממשלה.
עומד בראש התביעה הכללית: ממונה על שמירת החוק במדינה, בסמכותו להורות על העמדה
לדין, לעכב הליכים משפטיים, לעצור אדם לתקופה של יותר מ 30-ימים.
ייעוץ להצעות חוק גם יוזמות ממשלתיות וגם פרטיות.
בעל כישורים משפטיים כמו של שופט בבית משפט עליון. משרדו משויך למשרד המשפטים.
הייעוץ נאמן לחוק במדינה ושומר גם על האינטרס הציבורי. היועץ הוא עצמאי ומגן הציבור.
הממשלה יכולה לפטר אותו הוא כפוף גם לביקורת מצד הכנסת) שאילתות, וועדות (וכך גם על
די בג"ץ.

רשות שופטת -
היועץ המשפטי
לממשלה

תפקידו לתת סעד לפונים אליו: לקבוצות מיעוט, לאדם או למוסד במדינה, אם הוא
סבור שהרשות פעלה שלא כחוק, לא על פי צדק, חריגה מסמכותה, נהגה בשרירותיות,
הפלתה לרעה או לטובה שלא על פי חוק או פעלה בחוסר תום לב.
מגן על זכויות האדם והאזרח מפני מעשים של רשויות השלטון
מפקח על הרשות המחוקקת על ידי פרשנות חוקים וביקורת שיפוטית בהתאם לחוקי
היסוד
פועל באמצעות צווים נגד רשויות המדינה ונגד כל מי שממלא תפקיד ציבורי
הפניה אל בג"ץ היא באמצעות עתירה של הפונה

רשות
שופטת-

שאלות תרגול לאשכול מעורבות אזרחית ופיקוח על רשויות השלטון

1. הצג את המושג **ועדת חקירה פרלמנטרית**.
הסבר כיצד **עקרון הפלורליזם** מתממש בפעולתה של ועדה זו.
2. הצג את המושג **בג"ץ**.
הסבר כיצד **חירויות הפרט** נשמרות באמצעות צו של בג"ץ.
3. הצג שני תפקידים של **היועץ המשפטי לממשלה**.
הסבר כיצד **עקרון הגבלת השלטון** בא לידי ביטוי באחד מתפקידיו של היועץ המשפטי לממשלה.
4. הצג את התפקיד של **נציב תלונות הציבור**.
הסבר כיצד קיומו שלגוף זה מחזק **תרבות פוליטית דמוקרטית**.
5. הצג את מוסד **מבקר המדינה**.
הסבר כיצד פעולתו של מוסד זה מחזקת את **עקרון שלטון העם**.
6. הצג את מוסד **מבקר המדינה**.
הסבר כיצד מוסד מבקר המדינה מבטא את **עקרון הגבלת השלטון**.
7. הצג את תפקידו של **בג"ץ**.
הסבר כיצד מסייע בג"ץ למנוע **עריצות רוב**.

אתרים מומלצים

– תקשורת

www.ynet.co.il - ידיעות אחרונות

www.nrg.co.il – מעריב

www.haaretz.co.il – הארץ

– משרדי ממשלה

www.pmo.gov.il/pmo - משרד ראש הממשלה

www.justice.gov.il/MOJHeb - משרד המשפטים

www.justice.gov.il/MOJHeb/YoezMespati - משרד המשפטים (היועץ המשפטי לממשלה)

www.mevaker.gov.il/serve/default.asp - מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור

www.court.gov.il/heb/home.htm - מדינת ישראל הרשות השופטת

www.moia.gov.il - משרד לקליטת עלייה

www.masbirim.gov.il - משרד ההסברה והתפוצות

www.cbs.gov.il/ts - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

www.bechirot.gov.il/elections18/heb/home.aspx - וועדת הבחירות המרכזית לכנסת

www.knesset.gov.il/main/heb/home.asp - אתר הכנסת

הטלוויזיה החינוכית (תקדימים משפטים) <http://www.23tv.co.il/260-he/Tachi.aspx> -)

www.jewishagency.org/jewishagency/hebrew/home - הסוכנות היהודית לארץ ישראל

www.wzo.org.il/home/P100.jsp - ההסתדרות הציונית העולמית

www.masham.org.il/Pages/default.aspx - מרכז השלטון המקומי

www.civics.matala.cet.ac.il – אתר מט"ח בנושא מטלת הביצוע באזרחות